

5

Magyar nyelv

kommunikáció

jelnyelv

magánhangzó

teljes hasonulás

képző

beszédhang

bemutakozás

mássalhangzó

zöngés

gondolattérkép

jelentés

Magyar nyelv

5.

„Jó szavaim gyöngysorok voltak, a viselésben fényesedtek.”

(Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat)

Magyar nyelv

Tankönyv

5.

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 2. sz. melléklet,
Magyar nyelv és irodalom kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára
2.2.01.1. „A” és 2.2.01.2. „B” változata előírásainak.

Tananyagfejlesztő: Balogné Biró Mária, dr. Baranyai Katalin, dr. Tóth László

Alkotószerkesztő: Vitéz Annamária

Vezetőszerkesztő: dr. Baranyai Katalin

Pedagógiai szakértő: Tóth Ágnes

Tudományos szakértő: dr. Nádor Orsolya

Fedélterv: Slezák Ilona

Látvány- és tipográfiai terv: Slezák Ilona és Diószegi Tamás

Illusztrációk, szakbrák: Téglásy György, Tényi Katalin, Tordai Gábor

Fotók: ©123RF, ©Pixabay, ©Thinkstock, ©iStock, ©Dreamstime, ©GettyImages, ©Fortepan, Lantos István

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak mindazoknak a tudós és tanár szerzőknek,
akik megteremtették azt a módszertani kultúrát, amely e tankönyv készítőinek is ösztöztetést és példát adott.

Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek,
akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják.

Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel és javaslataikkal
hozzájárultak e tankönyv végső változatának kialakításához.

ISBN 978-963-682-966-7

© Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

A kiadásért felel: dr. Kaposi József főigazgató

Raktári szám: FI-501010501/1

Műszaki szerkesztő: Szalay Ildikó

Grafikai szerkesztő: Slezák Ilona

Nyomdai előkészítés: Ecsedi Gabriella

Terjedelem: 12,87 (A/5) ív, tömeg: 252 gramm
1. kiadás, 2016

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív Program
3.1.2-B/13-2013-0001 számú, A Nemzeti alaptantervhez illeszkedő tankönyv,
taneszköz és Nemzeti Köznevelési Portál fejlesztése című projektje keretében készült.
A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósult meg.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők:
dr. Polgárné Pósch Judit, Király Ildikó

Engedélyszám: TKV/2883–13/2016.
(2016. 04. 08. – 2021. 08. 31.)

Nyomta és kötötte:
Felelős vezető:
A nyomdai megrendelés
törzsszáma:

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFECTETÉS A JÖVŐBE

Kedves Ötödikes Diák!

Köszöntünk a felső tagozatban! Tankönyvünk összesen hat fejezetből áll. A leckék mind hasonló felépítésűek.

- Az ismereteket nyújtó szövegrészek előtt kérdéseket találsz. Ezek segítségével felelevenítheted eddigi tudásodat, melyre a lecke feldolgozásánál szükséged lesz.
- A leckékben vastaggal kiemelve a fő fogalmakat olvashatod, ezeket alaposan tanul meg! Egy részüket a könyv végén, a *Fogalomtárban* is megtalálod.
- A leckék szövege után találsz néhány feladatot, amelyeket a füzetedben oldhatsz meg.
- A leckék végén érdekes, játékos feladatok vannak, amelyeket akár kirándulásokon is játszhattok.
- Az egyes fejezetek végén rövid összefoglalót találsz, valamint az ellenőrző kérdéseket.

A könyvhöz tartozó munkafüzet feladatainak segítségével elmélyítheted a tudásodat, alkalmazhatod a frissen megszerzett ismereteket.

A könyvben lévő feladatok különböző nehézségűek. Az alábbi jelek segítik az eligazodást:

páros munka:

emelt szintű feladat:

csoportmunka:

könnyű feladat:

nehéz feladat:

segítséget igénylők feladata:

Segítség a hatékony tanuláshoz. Próbáld ki, érdemes!

Tudtad, hogy többféleképpen is olvashatunk?

- A *figyelmes olvasás* során minden részletre oda tudsz figyelni.
- A *gyorsolvasást* olyankor alkalmazhatod, amikor már olvastad a szöveget, most csak átlismétled.
- Az *áttekintő olvasás* során előzetesen tájékozódhatsz, hogy miről fog szólni a szöveg.
- A *kereső olvasás*kor csak bizonyos információkat keresel a szövegben.

Hogyan láthatod át, miről szól egy könyv?

- Olvasd át a tartalomjegyzéket!
- Lapozz hátra, van-e fogalomtár, kislexikon vagy más mutató a könyv végén!
- Nézd át, és gondold át, hogyan és miért következnek egymás után a fejezetek!
- Keresd meg, milyen segítséget ad még a könyv a tanuláshoz!

Ne add fel, ha valamit nem értesz rögtön!

- Ha nem értesz egy szót olvasás közben, ne menj tovább, hanem keresd meg a jelentését a fogalomtárban, egy szótárban vagy az interneten!
- Fogalmazz meg kérdések formájában, amit nem értesz!

- Tanulmányozd az ábrákat, hátha érthetőbbé válik a hozzájuk tartozó szöveg!
- Ha még mindig nehezen érthető, nézz utána más magyarázatnak az interneten, lexikonokban!
- Végső esetben gondold át, kitől kérhetnél segítséget, személyes magyarázatot!

Ha szeretnél valamit pontosan, tartósan megjegyezni, akkor foglalkozz vele külön is!

- Készíts magadnak jegyzetet olvasás közben!
- Készíts kérdéskártyákat vagy gondolattérképet a legfontosabb dolgokról!
- Írj vázlatot először a könyv alapján, majd fejből is!

Ha egy lecke vagy egy fejezet végére érsz, összegezz, értékelj!

- Gyűjtsd össze, melyek voltak a legérdekesebb információk számodra!
- Gondold át, miért fontos számodra az új tudás, mikor és hogyan tudnád hasznosítani!
- Szedd össze, milyen korábbi ismeretek, tapasztalatok jutottak eszedbe a tananyagrésztanulása közben!
- Gondold tovább, mit lenne jó még megtudni a tanultakról!

Eredményes tanulást kívánnak a könyv szerzői és szerkesztői!

Tartalom

1. Tanulni tanulunk	7	31. Összefoglalás – A szavak szerkezete.....	82	
		32. Ellenőrizd a tudásodat!	84	
I. KOMMUNIKÁCIÓ		IV. A MAGYAR HELYESÍRÁS ALAPELVEI		
2. Az emberi kommunikáció fogalma, tényezői és eszközei	14	33. A magyar helyesírásról.....	86	
3. A nyelv szerepe a kommunikációban	17	34. A kiejtés elve	88	
4. A kommunikáció célja, kommunikáció nem nyelvi jelekkel	20	35. A szóelemzés elve I.....	90	
5. A kommunikáció kezdése, kapcsolattartás, befejezés	23	36. A szóelemzés elve II.....	92	
6. Bemutatkozás, telefonálás	26	37. A hagyomány és az egyszerűsítés elve... ..	94	
7. Kérés, tudakozódás, megköszönés	29	38. Gyakorolj!.....	96	
8. Vázlatírás – Javasolt könyvtári óra	31	39. Összefoglalás – A magyar helyesírás alapelvei	97	
9. Szóbeli és írásbeli felelés	34	40. Ellenőrizd a tudásodat!	98	
10. Összefoglalás – Kommunikáció.....	36	V. A SZAVAK JELENTÉSE		
11. Ellenőrizd a tudásodat!	38	41. A jelentés nyomában	100	
II. BESZÉDHANGOK ÉS BETŰK		42. Egyjelentésű és többjelentésű szavak....	102	
12. Hangok és beszédhangok	40	43. Azonos alakú szavak	104	
13. Beszédhangok és betűk	43	44. Hasonló alakú szavak.....	106	
14. A magyar ábécé	46	45. Rokon értelmű szavak	108	
15. Az írás története – Olvasmány	49	46. Ellentétes jelentésű szavak.....	110	
16. A magyar nyelv magánhangzói	52	47. Hangutánzó és hangulatfestő szavak....	112	
17. A magyar nyelv mássalhangzói.....	55	48. A jelentésmező – Kiegészítő tananyag	114	
18. Részösszefoglalás – A magyar nyelv hangrendszere.....	58	49. Az állandósult szókapcsolatok.....	116	
19. A magánhangzótörvények	59	50. Összefoglalás – A szavak jelentése	119	
20. A mássalhangzótörvények – Teljes hasonulás	61	51. Ellenőrizd a tudásodat!	120	
21. A mássalhangzótörvények – Részleges hasonulás	63	VI. SZÖVEGTÍPUSOK, FOGALMAZÁS		
22. A mássalhangzótörvények – Összeolvadás, rövidülés, kiesés, nyúlás ..	65	52. A szöveg címe és szerkezete, a vázlat ...	122	
23. A szavak elválasztása.....	67	53. A fogalmazás tagolása	125	
24. Gyakorolj!.....	69	54. Egy szöveg megírása és javítása.....	127	
25. Összefoglalás – Beszédhangok és betűk	70	55. Szövegtípusok – Az elbeszélés gyakorlása	130	
26. Ellenőrizd a tudásodat!	72	56. Szövegtípusok – A leírás, helyszínbemutató gyakorlása.....	132	
III. A SZAVAK SZERKEZETE		57. Szövegtípusok – A jellemzés gyakorlása	135	
27. A nyelv építőegységei – A nyelvi szintek.....	74	58. A levél jellemzői.....	137	
28. A szavak felépítése	76	59. Összefoglalás – Szövegtípusok, fogalmazás.....	140	
29. Toldalékok – A képzők és a jelek	78	60. Ellenőrizd a tudásodat!	142	
30. Toldalékok – A ragok	80	FOGALOMTÁR		143

1. Tanulni tanulunk

Gondolatébresztő

Ötödikes lettél. Többféle tantárgy, több tanár, új diáktársak vesznek körül. Igyekezz megismerni őket, tanuld meg mindenkinek a nevét pontosan, és magad is mutakozz be! Gondold végig, mennyi mindent tanultál, mennyi mindent tudsz, amióta iskolába jársz! Sorold fel a legjellemzőbbeket, vagy azokat, amelyekre a legbüszkébb vagy!

Ismerkedős játék

Kellékek: egy fonalgombolyag jó erős fonallal.

Az osztály tagjai körben ülnek vagy állnak. Az első gyerek megfogja egy pamutgombolyag kezdő szálát, megmondja a nevét, és a gombolyagot átdobja az egyik társának.

Ő is megmondja a nevét és tovább dobja a gombolyagot, és így megy tovább, amíg ilyen módon valamennyi tanuló részese a hálónak. A hálót azután vissza kell fejteni olyan módon, hogy fordított sorrendben dobja vissza mindenkinek a gombolyagot annak a társának, akitől eredetileg kapta. A visszadobásnál mindig meg kell nevezni a fogadót.

Alsóban tanórákon mindig felírtatok a táblára a legfontosabb mondatokat a leckéből. Kérdéseket tettetek fel, leírtatok a **kulcsfogalmakat**, a füzetben **alá is húztátok** a fontos szavakat, **ábrákat színeztetek** ki. A lényegkiemelést ezekből kiindulva kell továbbfejlesztened, hogy mostantól önállóan is tudj füzetet vezetni.

A JEGYZETELÉS ■

1. A pontos jegyzeteléshez **olvashatóan és kellően gyorsan** kell tudnod írni. **Gyakorlással** napról napra növelheted a sebességet és a lendületet. A leírtak **pontoságát** nem árt **folyton ellenőrizni** vagy valakivel ellenőriztetni. Ha jobban odafigyelsz az iskolában, könnyebben megy majd a tanulás is!
2. A **lényegkiemelés** komoly képesség, ezt **rendszeres tanulással, sok olvasással** szerzed meg. Szeretsz rajzolni, szereted a színeket? Az órán lejegyzett vázlatodban aláhúzással **kiemelheted** a legfontosabb tudnivalókat vagy **használhatsz rajzokat és ábrákat is**.
3. **Érdeemes a könyved segítségével javítanod és önállóan rendszerezned** az órán írt szöveget. Ezt tanulás közben még **kiegészítheted**.

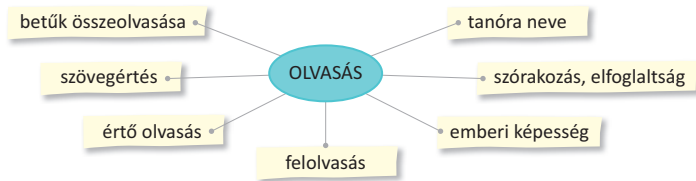
RAJZOS JEGYZETEK ■ Téves felfogás, hogy felesleges leírni, amit éppen tanulsz.

A tanulást nagyon jól segíti, ha írásban rögzíted a lényegét. Az önálló kiselőadásra való felkészülésről és a vázlatkészítésről külön is tanulsz majd e fejezet végén. Most néhány remek, tanulást segítő **rajzos** (grafikai) **eszközt** ismertetünk meg veled.

1. **A PÓKÁBRA** ■ Egyszerű változata a szó- vagy fogalomháló, amely egy központi szóhoz vagy fogalomhoz kapcsolódó gondolatok és információk összegyűjtését

segíti. A lapon középre írt központi hívószótól indul, e köré írjuk az előhívott további szavakat. Például az *olvasás* szó esetében ilyeneket:

Érdeemes ezt a módszert közösen, csoportmunkában megtanulni és gyakorolni, hogy tudj majd egyedül is dolgozni. Javasoljuk, hogy a csoport minden tagjának legyen saját színe, amivel egy közös lapra, csomagolópapírra dolgozik. Így követhető és értékelhető mindenki munkája. Mindig a lap közepére kerül fel a téma, és mindenki ír köré kulcsfogalmakat, ill. azokhoz tartozó kifejezéseket.

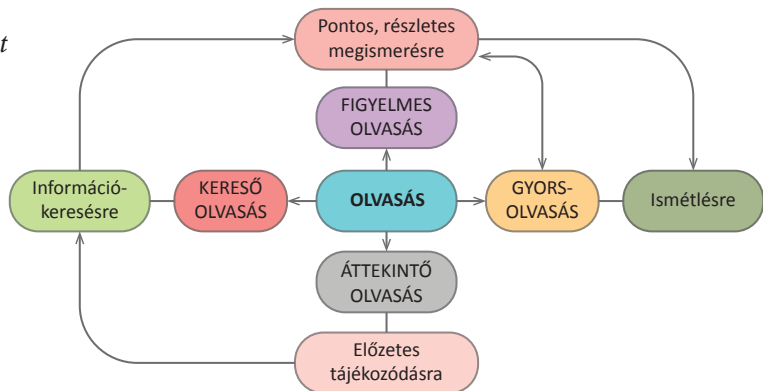
2. A FÜRTÁBRA ■ A pókábránál egy lépéssel többet tud: a fontos problémák, kérdések kiemelésével jelentéshálót fejleszt a pókábrát. A fürtábra készítésének lépései: a tábla vagy egy lap közepére rajzolt körbe kerül a téma → a téma köré körben az altémák → azok köré a további altémák → a körökbe írt gondolatok, fogalmak kapcsolatát összekötő vonalak, nyilak jelölik. Példánk tankönyvünk bevezető olvasmányának a szövegét veszi alapul. Onnan emelünk ki egy bekezdést az *olvasás fajtáiról*.

Szövegrészlet:

Tudtad, hogy többféleképpen is olvashatunk?

- A *figyelmes olvasás* során minden részletre oda tudsz figyelni.
- A *gyorsolvasást* olyankor alkalmazhatod, amikor már olvastad a szöveget, most csak átismétled.
- Az *áttekintő olvasás* során előzetesen tájékozódhatsz, hogy miről fog szólni a szöveg.
- A *kereső olvasáskor* csak bizonyos információkat keresel a szövegben.

A szövegből készített fürtábra:

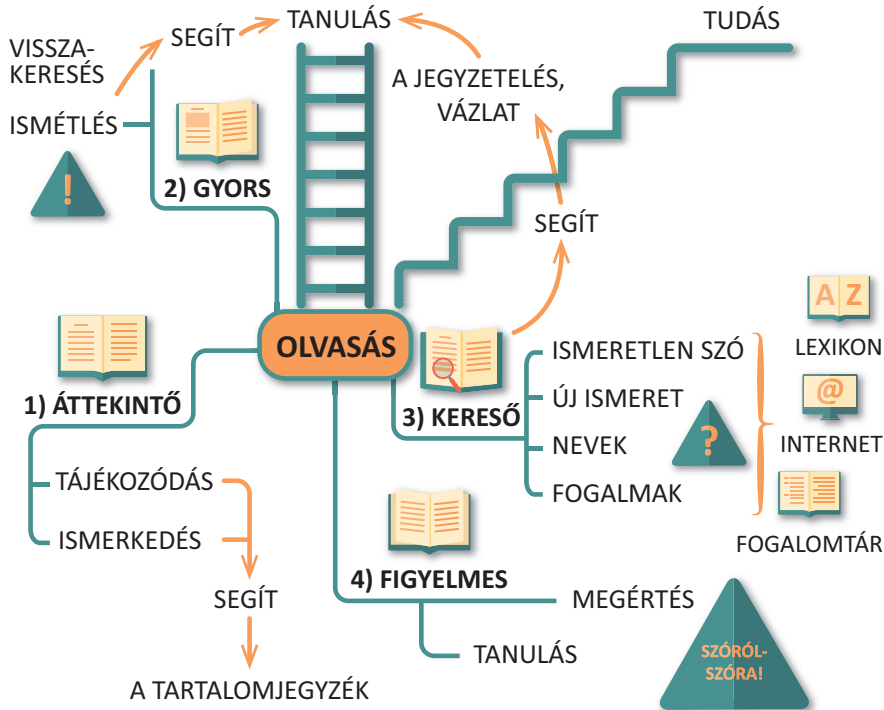

3. A GONDOLATTÉRKÉP ■ Már olvasott szöveg(rész) megértésére és értelmezésére is alkalmas eszköz: rendezett formában, ábraként jeleníti meg a fejedben levő dolgokat, kevés szóval és érthetően. Ez már egy összetettebb vázlat, amely akár az egész megtanulni való anyagról, leckéről vagy szövegről készül. Kiemeli a lényegét és az összefüggéseket, és így segít könnyebben megjegyezni őket. Ha olvasási nehézségeid vannak, ez a módszer minden tantárgy tanulásánál segíteni fog!

Hogyan épül fel egy gondolattérkép?

- Egy központi képben megjeleníthető az, amiről szó van.
- A fő témák a központból ágaznak ki, és mindig tovább ágazhatnak.
- Az ágakat jelző vonalra mindig egy-egy kulcsszó kerül nyomtatott betűkkel.
- Az ágak olyan térbeli rendszert alkotnak, amelyben kapcsolódások, csomópontok vannak.
- Képeket, jeleket, kódokat, színeket lehet alkalmazni az ábrák és a vázlat gazdagítására, az elemek kiegészíthetők.

Az eddigi témánkhoz az *olvasás fajtái*hoz például ilyesmi gondolattérképet készíthetünk:

AZ ÖNÁLLÓ TANULÁS ■ Most ötödikben a hosszabb odafigyelés mellett az önálló tanulás lesz a legnagyobb kihívás számodra. Fontos lépés, hogy tanuld meg széles körben használni az **írás-olvasás tudásodat** és **szövegértési képességedet**. **Gondolkodva és rendszerezve** képes leszel többet befogadni és megjegyezni. Így más tantárgyakban is könnyebben tudsz haladni.

- Soha se félj kérdezni!
- Gyakorolj egyre hosszabb és nehezebb szövegeken!
- Mindig értsd és értelmezd, amit olvastál!
- Itt az ideje, hogy új tanulási technikákat fedezz fel!

- Ismétlésnél könnyen használod az ábrákat és vázlatokat? Készíthetsz újabbakat is!
- A verseket hallás után, valakivel együtt, vagy pedig járkálva és fennhanganon ismételve tanulod?

Jegyezd meg, hogy **mikor, milyen időbeosztással és ütemezéssel haladsz legjobban**. Tervezd meg a munkát minden nap! Az írásbeli és szóbeli felkészülés sorrendjét úgy próbáld alakítani, hogy **az órához jobban kapcsolódó feladat kerüljön előre, ez gyakran a leírni való feladat**.

ÖNELLENŐRZÉS ■ Honnan tudhatod, hogy jól felkészültél?

1. Ha már sikerül a **saját szavaiddal** válaszolnod a lecke kérdéseire.
2. Ha röviden **össze tudod foglalni**, el tudod mondani a leckét.
3. Ha **rögzítetted**, hány dologról tanultál, és pontosan megjegyezted a neveket, számokat, adatokat.

Fontos lépés, hogy mindig **ellenőrizd**, valóban tudod-e, amiről azt gondold, hogy megtanultad!

szövegértés ellenőrzése	<ul style="list-style-type: none"> • Megértettem-e a leckét? • Melyek a lényeges részek?
házi feladat ellenőrzése	<ul style="list-style-type: none"> • Jól értelmeztem a feladatot? • Maradtak-e benne hibák?
tanulás ellenőrzése	<ul style="list-style-type: none"> • Megfelelő módszerrel tanulom? • Biztosan tudom már?
segítség	<ul style="list-style-type: none"> • Elakadtam: ki tudna segíteni? • Hol lehet még többet megtudnom?

1. Az önálló tanulás **külső feltételeit** akkor teremtheted meg, ha nem veszed körül magad felesleges tárgyakkal vagy olyan eszközökkel, amelyek elvonhatják a figyelmedet (tévé, számítógép, okostelefon). Ez rajtad, a te elhatározásodon múlik.
2. Kikísérletezheted, hogy milyen módon tudsz **eredményesebben tanulni**:
  - Néma vagy hangos olvasással érted-e meg az új leckét?

A SZÓBELI FELELET ■ Az önálló feleléshez tanulás, bátorság és megfelelő szóbeli kifejező készség szükséges.

MUNKAFORMÁK ■ Az idén változatos munkaformákban fogsz dolgozni. Ezeket a munkaformákat a könyvben és a munkafüzetben így jelöljük:

Párban, a társaddal dolgozz!

Csoportban dolgozz!

Koncentrálj!
Kérdezz vissza, ha nem érted a kérdést!
Gondolj vissza a vázlatodra, és kövesd a sorrendjét!
Beszélj érthetően és hallhatóan!

Érdeemes megfogadni tanulási jó tanácsainkat, melyeket így jelölünk.

Beszélgétek meg az osztállyal a csoportmunka négy alapszabályát! Írjátok le, és állapodjatok meg saját kiegészítéseitekben! Ezután tegyétek ki a tanteremben!

A csoportmunka alapszabályai

- ↪ Jogod van a csoporton belül segítséget kérni bárkitől.
- ↪ Kötelességed segíteni mindenkinek, aki segítséget kér tőled.
- ↪ Segítség másoknak, de ne végezd el helyette a munkát.
- ↪ Mindig készítsd el a feladatot!

Gondolatgyűjtő

Az önálló jegyzetelés a tanulást segítő eszköz és képesség, célja a lényegkiemelés. Egyszerű fajtái: 1. kiemelés, 2. aláhúzás, 3. rajzok, ábrák, szimbólumok használata.

Könnyen megtanulhatod, ha:

- pontosan igyekszel leírni az órai vázlatot,
- otthon összeveted a könyvvel,
- ez alapján ellenőrzöd, javítod, kiegészíted.

A tanulás alapfeltételei:

- írás- és olvasástudás,
- a szövegértés képessége,
- gondolkodási képesség,
- koncentráció,
- rendszerezés.

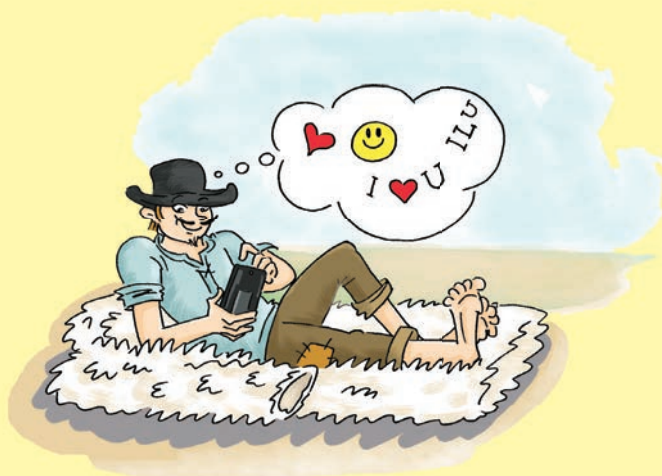
A sikeres önálló tanulás feltételei:

- külső: biztosítják, hogy tudj koncentrálni a tanulásra,
- belső: saját módszereidet sikerrel alkalmazod,
- jó időrend és ütemterv,
- hatékony önellenőrzés.

KOMMUNIKÁCIÓ

Ebből a fejezetből megtudhatod, hogy ...

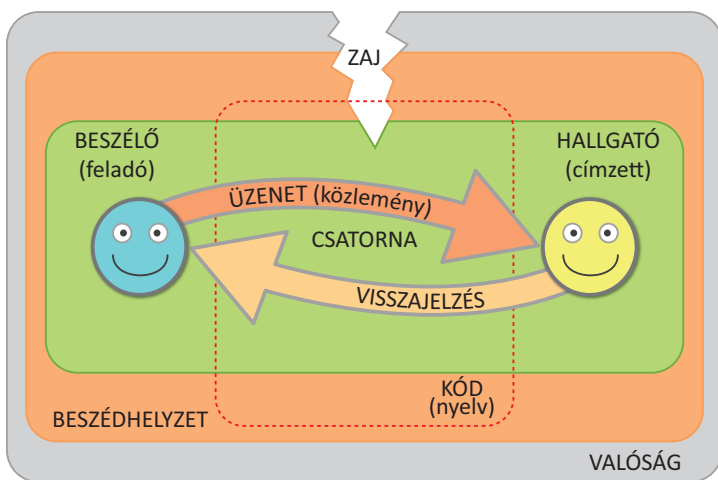
- hogyan kommunikálunk;
- hogyan kell köszönni, bemutatkozni, telefonálni;
- hogyan tudsz kérni, információt szerezni.

2. Az emberi kommunikáció fogalma, tényezői és eszközei

Gondolatébresztő

Képzeld el, hogy nem értik, amit mondasz, de valahogyan el kell magyaráznod, hogy eltévedtél. Gondold végig, milyen módokon tudsz információt átadni a környezetednek! Hányt találtál?

A KOMMUNIKÁCIÓ FOGALMA ■ „Úgy összevesztem a barátnőmmel, hogy ma nem is kommunikáltunk!” – jelentette be Jutka. Pontosan fogalmazott: a **kommunikáció közlési folyamat, amely kölcsönös információcserén alapul**. Eredeti jelentése a latin nyelvben: tájékoztatás, közössé tétel, megosztás, tanácskozás. Ma **minden olyan tevékenység és folyamat kommunikációnak számít, amellyel információt cserélünk vagy adunk át, kapcsolatot teremtünk**.

TÉNYEZŐI ■ A közlésfolyamatot **több tényező együttesen alkotja**. Két legfontosabb „szereplője” a **beszélő** és a **hallgató**, vagyis a **feladó** és a **címzett**.

Amikor beszélünk vagy írunk, a közlő (a **fel/adó**) szóbeli és/vagy nem szóbeli jelekkel (szavakkal, gesztusokkal) juttatja el a **kódot** a címzethez. Az **üzenet**, a közlés azáltal és akkor jön létre, ha a **befogadó**, a **cím-**

zett értelmezi a kódot. Pl. Pisti, miután elolvasta nővére üzenetét, biciklire ül és megy a boltba.

FAJTÁI ■ Mivel a **kommunikáció alapvetően kétirányú** (kölcsönös), az üzenet feladója és címzettje szerepet cserélhet. Hol az egyik, hol a másik fél szólal meg a beszélgetésben, telefonálásakor, vagy ír a levelezés, csetelés során.

Az információ áramlása akkor egyoldalú, amikor a kommunikáció nem oda-vissza történik: az egyik fél nem válaszol. Egyirányú a kommunikáció a hagyományos színházban és a moziban, a tévéműsornak mi a nézői vagyunk, a rádióénekek pedig a hallgatói. Tanórán egyirányú lenne a felelés is, ha nem szakítaná meg kérdés, és nem követné felelet.

A kommunikációs kapcsolathoz csatornára, **közvetítő közegre** van szükség, ilyen például a levegő (beszéd), a papír (levél, újság), a kábel (telefon), a rádióhullám (televízió).

TELEKOMMUNIKÁCIÓ, DIGITÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ ■ A rádió és a televízió a „távolról közlés”, a **telekommunikáció csatornái**: tömegeknek szolgáltatnak műsorokat. A rádió hangot, a televízió a szöveget, képet és hangot egyszerre közvetíti nagy távolságra.

A **digitális kommunikáció** az információkat elektronikus úton, internethálózaton keresztül juttatja el hozzánk. Ennek a rendszernek felhasználói is lehetünk. Segítségével pl. telefonálhatunk és levelezhetünk, SMS-ezhetünk, sőt többen is beszélgethetünk vagy csetelhetünk egymással egyszerre különböző helyszínekről, például a skype (szkáj) program segítségével. Az internetes levelezőprogrammal akár zenét vagy egy képzőművészeti alkotás képét is elküldheted valakinek. Összekapcsolhatod a kommunikációt és a kultúrát, és ez nem kis dolog. Az előző századok emberei biztosan irigyelnének érte!

Gondolatgyűjtő

A kommunikáció kapcsolatteremtő közlési folyamat, amely információcserén alapul.

Lehet: egyirányú (egyoldalú) ↔ kétirányú (kölcsönös)

- A személyes kommunikáció többféle módon és eszközzel lehetséges, de mindig kölcsönös.
- A telekommunikáció a tömegekhez szól, leginkább egyirányú.

A közlésfolyamat tényezői:

- a beszélő (feladó) és a hallgató (címzett),
- közvetítő közeg, csatorna (pl. levegő, papír, kábel, rádióhullám, elektromos áram),
- kód (szóban, írásban és jelekkel is lehet kommunikálni, sőt hangulatjelekkel is, amelyek akár egész mondatokat is helyettesíthetnek.)

FELADATOK

1. Gabi kollégista diák. Hányféleképpen tudja megüzenni a szüleinek, hogy legközelebb kivételesen két hét múlva megy haza? Minden üzenet szövegét fogalmazd meg! Írd le a füzetedbe! Használhatsz hangulatjeleket is.
2. Mit gondolsz, kommunikációnak számít-e, hogy valaki nagyon rikítóan vagy nagyon szerényen öltözködik?
3. Üzenhetsz a jövő ötödikeseinek egy titkos időkapszulába rejtett levéllel. Fogalmazd meg egy üzenetet, aztán beszéljétek meg! Játsszátok el, mi történik, amikor valaki megtalálja az üzenetet!
4. Képzeljétek el, hogy áramszünet miatt sötét van a házban. Játsszátok el, hogyan találnátok oda a villanyórához, hogy legalább annak a működését ellenőriznétek! Részletesen mondjátok is el, milyen érzéseitekre hagyatkoztok, hogyan kommunikáltok a többiekkel, hogyan segítenétek egymást!
5. Ismered-e a hangulatjelek valódi jelentéseit? Párosítsd a jeleket jelentésükkel!

Csodálkozom.

Szeretlek.

Szomorú vagyok.

Mérges vagyok.

Sírok.

Nagyon nevetek.

Örülök!

Elpirulok.

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Mi történt itt?

A tankönyved szerkesztői összeírtak néhány beszéddel kapcsolatos szólást és közmondást, de a nyomdában valami baj történt. Össekeveredtek a szavak. Csinálj rendet közöttük! Bogozd ki, melyek voltak az eredeti szókapcsolatok! Annyit segítünk, hogy összesen három szólást és három közmondást kell megtalálnod.

Sok *á*-t mond, vág egymás a szót áll arany. Aki be nem mondjon szavába *b*-t is. Hallgatni beléfojtja sok a szája beszédnek az alja.

3. A nyelv szerepe a kommunikációban

Gondolatébresztő

1749-ben került elő a hansági mocsárvilágból egy vadonban felnőtt árva kisfiú, körülbelül 8 évesen. Hiába próbálkoztak vele, sohasem tanult meg beszélni. Vitassátok meg, mi lehet ennek az oka!

A NYELV, NYELVVÁLTOZATOK ■ A nyelv és annak alkalmazása, a beszéd születésünk óta körülvesz minket, ez a kommunikációnk alapja. Gondolj bele, milyen jó, hogy egy nyelvnek, így az **anyanyelvednek is olyan sokféle változata van!** Gyermeki-játékos, mint a kistestvéreiteké, elbűvölő, komoly és régies, mint a verseké, ízes, mint a dédikéé, vagy olyan jópofa, mint egy jó humoristáé. Az idősebbek beszédéről még azt is meg lehet mondani, hogy az ország melyik részéről valók.

Egy társadalomban **többféle nyelvhasználó csoport** létezik. Amikor például a felnőttek a kollégáikkal társalognak, egyik-másik szavukat alig érti a kívülálló, ilyenkor annyira a munkájukhoz kapcsolódik a szókészletük. Milyen a diákok

nyelvhasználata? Sok benne a közös vonás és beszédüket a humor, a rövidítések, a közösen alkotott elnevezések jellemzik. Hat rá

a szleng szókincese is, melyet egy zártabb csoport, vagy társadalmi réteg, esetleg azonos foglalkozású emberek leginkább egymás között használnak.

A szleng szót szokták kicsit elmarasztalóan is használni, olyan értelemben,

hogy az igényes, választékos anyanyelv leromlik, „el-szlengesedik”. A **diákn nyelv** bizalmas, főleg élőszóban

használható nyelvváltozat, különbözni szeretne a felnőttekétől. Lényege a szókinces játékos megújítása, átírása. A *Fiúk, ne ügyetlenkedjete!* helyett azt halljuk: *Skacok, ne bénázzatok!* A *Zsír a szerkóm?* rövidít a *Tetszik a felszerelésem, az öltözékem?*

kérdésen. *Vágod, vagyis Érted?* Egyes kifejezések a számítógépezés miatt terjednek el gyorsan, mint a *lájkolom 'szeretem'* vagy *'tetszik'* jelentésben. Újabban az írásmódra is nagy hatással van az elektronikus levelezés, elsősorban a rövidítések használatával.

A mai magyar nyelv **közérthető és mindenki számára közös beszélt és írott nyelvváltozatát köznyelvnek** nevezzük. Ezen a nyelven intézkedünk, és ezen a nyelven értjük meg legjobban egymást, bár a **köznyelv is időről időre változik.**

NYELVHASZNÁLAT ÉS KOMMUNIKÁCIÓ ■ A kommunikáció szereplői (feladó és a címzett) akkor értik meg egymást, ha „ugyanazon a nyelven” beszélnek. Meg tudják fejteni egymás „kódját”, megértik egymást akár félszavakból is. Vicces félreértések jöhetnek létre, ha zajos környezetben próbálunk beszélgetni.

A **zaj** szó szakkifejezés is, így nevezzük mindazt, ami **akadályozza az üzenet eljuttatását a címzethez a kommunikációs folyamatban.**

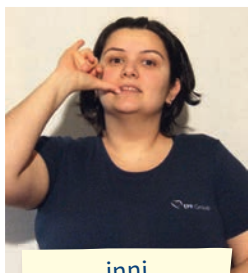

JELNYELV ■ Akik valamilyen ok miatt nem hallanak, jelnyelvvvel tudnak kommunikálni. A **jelnyelv a siketek kommunikációs eszköze, sőt sokuknak az anyanyelve.** Olyan **jelrendszer**, mely alkalmas arra, hogy **teljes értékű gondolatcserét közvetítsen.** A jelnyelvvvel lehet tolmácsolni is egyik nyelvről a másikra.

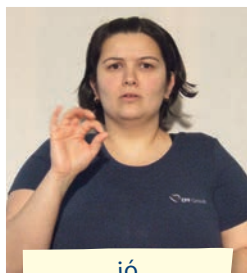
Ha belegondoltál, hányféleképpen lehet magyarul beszélni, megérted, milyen sok múlik azon, megtaláljuk-e a közös nyelvet egymással. Felelősek vagyunk azért, hogy beszélgetés közben ne rekeszünk ki a társaságunkból senkit. Ha elvárjuk, hogy ránk figyeljenek, mi is figyeljünk másokra, és igyekezzünk úgy beszélni, hogy mindenki megértse.

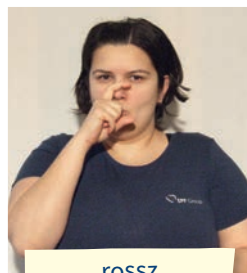
lány

inni

jó

rossz

Gondolatgyűjtő

Az emberi kommunikáció alapja a nyelv, annak alkalmazása a beszéd. A nyelvet sokféle változatban használjuk, így az anyanyelvet is.

Köznyelv: közérthető és mindenki számára közös beszélt és írott nyelvváltozat.

Csoportnyelvek: a köznyelvtől leginkább a szókincsben különböznek.

Jelnyelv: a siketek kommunikációs eszköze.

Zaj: kommunikációs szakszó. Minden zajnak számít, ami akadályozza az üzenet eljutását a címzethez a kommunikációs folyamatban.

FELADATOK

1. Te hány változatát ismered anyanyelvednek? Vedd sorra, milyen nyelvváltozatban tudsz beszélni anyanyelveden és mikor, kikkel használod az egyes változatokat!
2. Meséld el 3-4 mondatban, mi történt veled tegnap az iskolában!
  - a) Fordítsd le a nagymamádnak ugyanezt nagy-magyarra! Mozoghatsz és gesztikulálhatsz is!
  - b) Írd meg SMS-ben, majd ímélnben ugyanezt a barátnődnak/barátodnak! Használhatsz rövidítéseket és emotikonokat is, de pontosan „fordíts”!
3. Nézd meg a www.hallatlan.hu oldalt, és tanulj meg néhány jelet! A kézjelek segítségével próbálj meg ceruzát kérni a barátodtól!
4. Hányféleképpen tudod kimondani az IGEN és a NEM szót? Dolgozzatok párban, és találjátok ki az elhangzó szó jelentését!
5. Melyik mondatot választanád egy beszámoló írásakor? Miért?
  - Az üzletek áruval bőven ellátottak.
  - Az üzleteket bőven ellátták áruval.

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Vajon melyik?

Mikor mondjuk az alábbi szólásokat? Válaszd ki a kétféle szituáció közül!

• Elszakad a cernája –	a) majd megszakad, úgy erőlködik
	b) elveszíti a türelmét
• Tiszta vizet önt a pohárba –	a) őszintén, nyíltan beszél
	b) valamit megért
• Nyílt lapokkal játszik –	a) jól tud kártyázni
	b) nem titkolja a szándékait

4. A kommunikáció célja, kommunikáció nem nyelvi jelekkel

Gondolatébresztő

„Peti, idehoznád a füzeted?” – Próbáld megmagyarázni, mikor kell udvarias kérdésnek venni egy kérdést! Lehet-e a kutyákkal is így beszélni? Mire figyelnek inkább az állatok?

AZ ÁLLATOK KOMMUNIKÁCIÓJA ■ Az állatok az emberénél **korlátozottabb** számú üzenetre képesek. A jeladás szerepe náluk az, hogy felhívják egymás figyelmét valamire **hallható, látható** és **szaglással** érzékelhető jelekkel, a jel mindig ingerhez kapcsolódik. A méhek testjelekkel kitűnően közvetítik az információt a távolságról és az égtájról, de a méhek „tánca” a virágporgyűjtésről szól. A kutyák is jól kommunikáló lények, de nem nyelvhasználók: jeleik nem kombinálhatók szabadon és nem újulnak meg folyton.

AZ EMBERI KOMMUNIKÁCIÓ ■ Az emberi megértést elsődlegesen a **nyelv** szolgálja. **Lehetővé teszi az emberi kommunikációt, és ezzel létrehozza a kultúrát, ami a nyelvvel együtt folyton megújul. Így született meg az írásbeliség** a szóbeli hagyományozódás megörökítésére. Talán így már értitek, miért merítünk példákat nektek régi szólásokból, népi bölcsességekből vagy kifejezésekből. A korábbi nemzedékek tapasztalatait a nyelvvel együtt lehet megismerni és átvenni.

CÉLJA ■

A kommunikáció legfőbb célja

Tájékoztatás, hírt adjon valamiről → Leesett a hó.

Érzelmeket fejezzen ki → Végre, hó esett!

Valamit kérjen, parancsoljon vagy valamire felszólítson → Vegyé! sapkát! Régóta esik?

Kapcsolatot tartson → Szervusz, Pista! Ó, köszönöm, viszontlátásra!

A költészet a nyelv szépségével emel ki minket a hétköznapiaságból. De a szépirodalmi szövegekben is megfigyelhető a kommunikációs szándék:

- kapcsolatteremtés: „Szivemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája”
- ismeretközlés, ábrázolás: „Faluvégen nyája mig szerte legelegsz,
Ő addig subáján a fűben heverész.”
- érzelmekről tudósít, hangot ad vágyainknak: „Ó, ha cinke volnék.”
- az akaratunk kinyilvánítása, másokat bevonása valamibe: „Talpra, magyar!”

A kommunikációs célok közül egyszerre több is érvényesülhet: *Ugye, nem félsz az ilyen nagy kutyáktól?* – kérdezi egy felnőtt a kutyát simogatva egy láthatóan félénk

gyerektől. Ezt érthetjük kérdésként is, de figyelmeztetésként, vagy bátorításként is. A kérdés bizalmas fogalmazása érzelmi színezetet is ad a mondatnak.

Tapaszthalhattad, hogy a háziállatok képesek megfigyelni gazdáik szokásait, így megértik a rájuk vonatkozó jelzéseket.

Az ember jelhasználata függ attól, hogy milyen célból tartja az állatot. Másként kommunikál a juhász a terelőkutyával, mint a rendőr az őrző-védő kutyával. Érdeemes megjegyezned, hogy a testtartás az állatoknál éppen úgy üzenetet hordoz, mint maga a hang. Tanulj meg megfelelően kommunikálni az állatokkal!

KOMMUNIKÁCIÓ NEM NYELVI JELEKKEL ■ Az állatok kommunikációja nem nyelvi jelekre épül. Ők a testtartásukkal, mozdulataikkal, mimikájukkal értetik meg magukat egymással. Legalábbis mi emberek első ránézésre ezeket a jeleket fogjuk fel. A velünk kapcsolatba kerülő állatok nem nyelvi kommunikációját is igyekszünk megérteni és viszonzni, több-kevesebb sikerrel. Ember-ember között is gyakori ez a fajta kapcsolat, azaz **szavak nélkül is tudunk üzeneteket eljuttatni másokhoz**. Hiába bizonygatod, hogy örülsz az ajándéknak, ha az arcod el

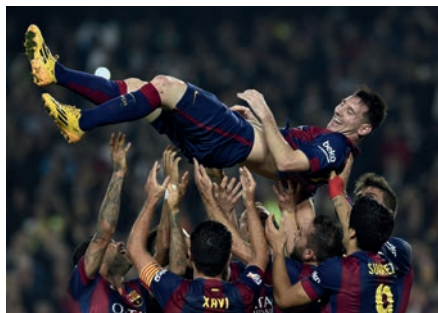
árulja az ellenkezőjét. Gesztusaink, arcjátékunk, szándékos és akaratlan jeladásaink elárulnak minket. A személyközi kommunikációban testbeszéd, vagyis sokféle **kézmozdulat (gesztus)** és különféle testtartás kíséri a szavainkat; közelítünk vagy elhúzódnunk valakitől, a tekintet és az **arcjáték (mimika)** is jelzi, mit gondolunk.

A nem nyelvi jelek használata a beszédben pontosítja vagy módosítja a megértést, esetleg önmagában is üzenet.

A diákok gyakran kommunikálnak saját nyelvükön vagy külön jeleikkel: például kézjelekkel fejezik ki a tetszésüket. Ezt külső szemlélő talán nem is érti, mert hiányzik a **kódoláshoz** a közös előismerete. A mai diáknyelvre az is jellemző, hogy nemcsak szókészletében, hanem különféle csoportnyelvi jelekkel is gyorsan gyarapodik.

Amióta digitálisan is továbbíthatjuk a gondolatainkat, azóta a szavak mellett képi **többletinformációval** is kiegészíthetjük az üzenetet. Erre alakult ki az emotikonok, például

a szmájlik használata. A pici ábrák néha teljesen helyettesíthetik a szavakkal történő kommunikációt. De ne ess túlzásokba, nem biztos, hogy minden helyzetben elég információt tudnak adni. A lényeg: se több, se kevesebb információt ne adjunk, mint **ami szükséges, és úgy, ahogyan az adott helyzetben megfelelő.**

Gondolatgyűjtő

Állati kommunikáció:

- korlátozottabb az emberinél,
- jeleket, üzeneteket közvetít különböző érzékek segítségével.

Emberi kommunikáció:

- az emberi nyelv teszi lehetővé,
- létrehozza a kultúrát, ami a nyelvvel együtt folyton megújul,
- egyik formája az írásbeliség.

Alapcélja a tájékoztatás, az érzelmek vagy a felhívó szándék kifejezése.

Történhet:

1. nyelvi   2. nem nyelvi jelekkel.

Ezek folyamatosan kiegészítik, kísérik egymást.

FELADATOK

1. Játsszátok el, milyen beszédhelyzetben hangzik úgy a „No, megjöttél?” kérdés, hogy
  - a) tudakozódás legyen (Honnan is jöttél?),
  - b) meglepetés (Nem vártalak.),
  - c) felszólítás legyen (Meséld csak el, hol jártál!).
2. A vadon élő állatok leginkább a saját fajtársaikkal kommunikálnak, míg az ember képes megtanulni más nyelveket, és azzal más kultúrákat is megismerhet. Játsszátok el párban a kutya–macska baráti találkozás egyik ismerkedő beszélgetését!
3. Az indián törzsfőnök távolról is tudott jelezni a haragosának, ha eljött a kibékülés ideje: füstjelet küldött, és a másik ezt megértette. Az ember egy kézmozdulattal, tekintetváltással vagy egy mosollyal is tud üzeni. Mutassatok be többféle példát arra, hogyan lehet pozitívrá hangolni egy-egy gesztussal, arcjátékkal a kezdődő haragot, sértődést vagy félreértést!

Fordító

Mindenki külön írjon levelet szavak nélkül, szmájlik és más emotikonok vagy jelek, ábrák segítségével! Cseréljétek ki a leveleket az állatok megadott szabály szerint, és „fordítsátok” le egymás levelét szavakra! Olvassátok fel egymásnak, és beszéljétek meg, hol sikerült eltalálni és mennyire a másik közlendőjét! Ahol nem sikerült a fordítás, vajon miért nem?

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

5. A kommunikáció kezdése, kapcsolattartás, befejezés

Gondolatébresztő

Idézd fel, hányféle különböző módon tudsz köszönni és elköszönni egy napodon! Játssz is el párban, majd cseréljétek szerepet!

A KAPCSOLATTARTÁS SZEREPE ■ A kommunikációnak, az emberi érintkezésnek alapeleme a kapcsolattartás, ami a kapcsolat **felvételétől a lezárásáig** tart. **Nagyan befolyásolja a kommunikáció sikerességét, hogy megtaláloed-e a kapcsolattartás megfelelő formáját.** A szóbeliségre és személyes kapcsolatra épülő korokban a gyerekek beletanulhattak a közösségi szokásokba. Manapság általában többféle megoldás létezik. Ezért jobban kell figyelned, hogy jól tudj választani. Egy kis településen ma is mindenkinek köszönnék a helybeliek. Amikor egy idősebbek lakta nagyvárosi házba tévedsz, szintén rád köszönnék. Jó példa, hogy a turisták egymás mellett elhaladva üdvözlik egymást. Íratlan szabály, hogy köszönni szoktunk a boltban, hivatalban vagy orvosi váróban is.

A kapcsolattartás helye a szóbeli kommunikációs folyamatban:

KAPCSOLATFELVÉTEL	KAPCSOLATFENNTARTÁS	A KAPCSOLAT LEZÁRÁSA
köszönés, megszólítás, bemutatkozás, bemutatás	kezdés–folytatás–lezárás a beszélgetésben, társalgásban	búcsúzás, elköszönés

A MEGSZÓLÍTÁS FAJTÁI ■ Az emberek közötti viszonyról sokat elárul az, **hogyan szólítják meg egymást.** A megszólítás nyelviileg ahhoz is kapcsolódik, hogy tegeződünk vagy magázóduk, vagy tessekelő formában beszélgetünk. A *Helló, öreglány!* felkiáltás lehet vicces, ha barátnődnek monddod, de a szomszéd nénit nem illik így üdvözölni.

Minden családban természetes, hogy gyerekkori beceneveken szólítjuk egymást, mint például Picur, Bogyó. Ezeket a belső, családi beceneveket nem mindenki szeretné egy új társaságban is használni, az ilyenfajta érzékenységet tiszteletben kell tartani. A legjobb becenevek találóak, általában játékosak vagy humorosak, kötődnek valami közös élményhez. Egy biztos: gúnyneven szólítani valakit nemcsak illetlen, hanem bántó is.

AZ ÜDVÖZLÉS ■ A köszönés legáltalánosabb formája a legtöbb nyelvben a napszakokhoz igazodik: *Jó reggelt, jó napot, jó estét!* Ha hozzáteszed, hogy *kívánok*, a teljes formával a választékosabb formát használod: ez a legudvariasabb.

Egy gyereknek sokszor nehéz eldöntenie, hogy kinek hogyan illik köszönni. Ám a köszönés elmulasztása nem oldja meg a kellemetlen helyzetet, sőt, csak ront rajta. Ötödik osztályosan már te is nyugodtan köszönhetsz „Jó napot kívánok!”-kal idegen felnőtteknek. Ismerősöknek is mondhatod, hogy „Jó napot kívánok”, és utána teheted, hogy X. Y. bácsi vagy néni (Jó napot kívánok, Pista bácsi!). Elköszönéskor a *Viszontlátásra!* az általános. A *Jó reggelt, tanárnő!* kedvesebb, mint a személytelen köszönési forma. A szomszéd Piri néni, aki ragaszkodik a fiatalos tegeződéshez, örülni fog a *Szervusz, Piri néni!* kombinációnak.

Saját korosztályod bizalmas köszönési viszonyai között remélhetően jól eligazodsz. *Csá!; Helló!; Szia!; Csóváz!; Pusszantás!* mellett sok változat él együtt, és a készlet napról napra változhat. A szavakon kívül megannyi speciális, nem nyelvi üdvözlési formát ismerünk: tenyeres, bütykös, kisujjal búcsúzás, integetés. Nyilván te is sok ilyet ismersz, talán használod is.

Ki köszön előre? Az illetan szabályai:

Férfi a nőnek	Kezét csókolom, Margitka! Szervusz, Juli!
Fiatalabb az idősebbnek	Jó napot kívánok, Imre bácsi! Szervusz, Teri néni! Kezét csókolom, mama! Tiszteletem, mester úr!
Beosztott a főnöknek, diák a tanárnak, páciens az orvosnál	Jó napot kívánok, igazgató úr! Kezét csókolom, doktornő! Üdvözlöm Tanár úr! Jó szerencsét! (bányászok)
Belépő a bent lévőknek	Jó napot (reggelt, estét) kívánok! Kezét csókolom! Szia! Szervusztok!
Elköszönéskor	Viszontlátásra, főnök! Viszlát, Tibi bá'! Minden jót, kisasszony! Viszlát, további jó étvágyat! Egészségére, viszontlátásra! Köszönjük a vásárlást, viszontlátásra!

A telefonálás és az írásbeli kapcsolattartás (levelezés) szabályait a következő leckékben érintjük. Néhány alapvető dolog azonban érvényes mindenütt.

- Megszólítás és köszönés-elköszönés nélkül hiányos a kapcsolattartásunk.
- Élőszóban és telefonon hallhatónak és érthetőnek, írásban olvashatónak kell lennie, amit mondunk.
- Sértő, bántó vagy megalázó megszólítást kimondani és leírni egyaránt durvaság.

Gondolatgyűjtő

A kapcsolattartás állomásai:

Kapcsolatfelvétel → köszönés, üdvözlés, amely a részt vevők egymáshoz való viszonyát is tükrözi, és társadalmilag kialakult illemtana van.

Kapcsolattartás → a társalgás fenntartása, sikerességét a megfelelő stílus, hangnem befolyásolja.

Kapcsolat lezárása → búcsúzás, elköszönés, ennek is van társadalmilag kialakult illemtana.

FELADATOK

1. Mindig adhatunk valakinek újabb és újabb becenevet, de fontos, hogy a nevezett is elfogadja. Pármunkában gyűjtsetek vonzó és taszító beceneveket T-ábrába! Beszéljétek meg, mit tanácsolnátok annak, aki szenved attól, ahogyan szólítják! Hogyan adja ezt a többiek értésére?
2. Játsszatok el egy jelenetet több változatban: ismeretlen környezetbe érkezve tájékozódnod vagy tudakozódnod kell az ott lakóktól!
  - a) előzőleg már elköszöntél,
  - b) elfelejtettél köszönni.Melyik esetben könnyebb kérdezni? Előfordulhat-e, hogy nem figyelnek rád?
3. Hogyan szokás segítséget felajánlani az utcán? Tudnál-e idegen nyelven segíteni valakinek? Ha nem, mit tennél?
4. Felnőttek között jól használható az *Örülök, hogy találkoztunk!* vagy a *Minden jót!* kiegészítő forma. A fiatalok gyakran a *Szép napot!* kívánsággal köszönnek el manapság. Ha felnőttek lennétek, melyiket alkalmaznátok?

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Csak illendően!

Magyarázd meg, hogy az alábbi köszönések mikor, milyen környezetben, milyen szereplők között hangozhatnak el! Találjatok ki és játsszatok el egy-egy jelenetet!

Adjon Isten!

Csókolom a kezét!

Pusszantás!

Jó napot kívánok!

Csaó!

Pápá!

Jó szerencsét!

Hódolatom!

Köszöntöm önöket!

6. Bemutatkozás, telefonálás

Gondolatébresztő

Alkossatok háromfős csoportokat! Egyikőtök lesz a szülő, a másik a gyerek, aki az új barátját mutatja be a szülőknek, a harmadik társatok pedig a barát, aki bemutatkozik. Biztosan vannak jó és rossz élményeitek a bemutatkozással kapcsolatban. Játsszátok el ezeket!

A BEMUTATKOZÁS ■ A kommunikáció nélkülözhetetlen eleme. Gondold el, ha idegen csoportba érkezel, és nem mutatkozol be, hogy kezdenétek beszélgetni egymással? Hogyan szólítanának meg a többiek és te őket? **Bemutatkozásakor** lehetőleg **tisztán és tagoltan** (érthetően) kell mondanunk a **teljes nevünket**. Közben a másik szemébe nézünk és természetes módon, de nem erőltlenül kezdet fogunk.

Gyakoroljátok a megfelelő bemutatkozást!

Fontos illemszabály, hogy míg a fiatalabbnak illik előre köszönnie, kézfogás esetén az idősebbet illeti az elsőbbség. Az európai kultúrában a férfi mutatkozik be elsőként a nőnek.

Ha valahová **vendégként** érkezünk, szintén **neünk kell kezdenünk** a bemutatkozást. A keresztnév vagy a becenév nem mindig elegendő információ.

A telefonálásnak a bemutatkozás azért nélkülözhetetlen eleme, mert nem látjuk egymást. A félreértések elkerülésére érthetően kell megmondani a nevünket, amikor üzenetet hagyunk. **Az üzenetekre illik visszahívással válaszolni, a visszahívást pedig illendő megköszönni. A telefonálás közben gyakran ellenőrizzük, hogy a „csatorna” működik-e: Itt vagy? Hallod, amit mondtam?** Hasonló kérdésekre adott válaszainkkal visszajelzünk.

A TELEFONÁLÁS ■ Ahogy a kommunikáció egyéb formáinak, úgy a **telefonálásnak** is vannak szabályai. Általában a *Halló?* formulával indítunk, majd köszönünk. Az elköszönés hivatalos változata a *Viszonthallásra!* forma.

A telefon és az internet segítségével ma már kontinensnyi távolságból is kapcsolatot tudunk tartani egymással. Amikor a nagyszüleid voltak gyerekek, a vezetékese telefon is nagyon ritka volt. A telefonálás szabályai tehát viszonylag újak, és változnak is, hiszen régen csak a hangot lehetett továbbítani. Nem változott, hogy amit élőszóban, szemtől szemben is érdemes és illő elkerülni, azt telefonban ugyanúgy **kerülni kell: a durvaságot, trágárságot, bizalmaskodást, hazugságot, nem is beszélve a zaklatásról, sértegetésről**. A mai embernek meg kell tanulnia, hogy bár nem látjuk egymás arcát, a közlések mögött hozzánk hasonló érző, gondolkodó emberek állnak.

A vezeték nélküli telefon mint eszköz egyre többféle szerepet kap az életünkben, így nemcsak szöveget, hanem képeket is tudunk például küldeni egymásnak, sőt láthatjuk is egymást. A jeladás helyettesítheti a szóbeli közlést, de a telefonálás illemta-
na és etikája (erkölcstana) érvényes a képküldésre is.

vonalas telefon

üzenetrögzítő digitális telefon

okostelefon

► Tudtad, hogy a *Halló?* a magyar nyelvből vált nemzetközivé?

Alapszabály, hogy a **telefonbeszélgetést köszönéssel kezd** és **fejezd be**. Telefonáláskor nagyon fontos a **megfelelő bemutatkozás**. Ha ismeretlen számot vagy hivatalos vonalat hívsz, a **köszönés és bemutatkozás után célszerű röviden elmondani, kivel szeretnél beszélni és miért**.

Ha **tévesen tárcsáztál** egy számot, **udvariasan kérj elnézést**, ahelyett, hogy lecsapnád a telefont! A **tömegközlekedési eszközökön nem illik mobilozni**, különösen nem hangosan és bizalmas dolgokról. Iskolai előírás, hogy a **tanórán nem lehet bekapcsolva a telefonod** (legfeljebb, ha ez lenne a feladat), és **tudomásul kell venned**, hogy múzeumban, galériában, templomban, könyvtárban és kórházban szintén tilos a mobilhasználat.

► A telefonod nyomogatásával azt az üzenetet közvetíted, hogy nem elég érdekes a partnered

Valamit soha ne felejts el: a telefonálás nem helyettesítheti teljes értékűen a személyes emberi kapcsolatokat, a találkozást, a bensőséges, élő beszélgetéseket! Az étkezőasztalra kitett vagy a beszélgetés alatt sűrűn ellenőrzött mobiltelefon pedig zavarhatja a beszélgetőtársat. Nem illetlenség valakit telefonon keresztül felköszönteni, meghívni, de a rendkívüli jelentőségű ügyeket ne telefonon intézd! Szívességet is lehetőleg személyesen kérj!

Gondolatgyűjtő

Bemutatkozáskor illik érthetően és hallhatóan megmondani a teljes nevünket. Egykorúak között is érdemes megmondani a hivatalos nevedet a becenévhez kapcsolva. A megfelelő bemutatkozás hivatalos helyeken az azonosítást szolgálja, telefonáláskor pedig azért fontos, mert nem mindig tudjuk, ki veszi fel a telefont. A telefonálás a kommunikáció olyan formája, amely megkívánja a folytonos visszajelzéseket. A kapcsolattartás illemtana szintén vonatkozik rá.

FELADATOK

1. Beszélgetés közben a jó kommunikációs partnerek igazán figyelnek egymásra, és visszajeleznek egymásnak. Van, aki úgy hallgatja a másikat, hogy közben bólogat, tekintettel, arcjátékkal vagy egy-egy igennel jelez. Telefonáláskor különösen fontos a hangzó visszajelzés. Játsszátok el, milyen lehet ez a valóságban!
2. Hogyan kommunikálnak mások?
  - a) Üdvözlj gyengénlátót vagy vak embert!
  - b) Próbálj meg köszönni egy siketnek a jelnyelvi ábécé alapján!
  - c) Üdvözlj a társad olyan jelekkel, amelyek más kultúrákban jellemzőek! Mitől függ az, hogyan válaszol?
3. Találj ki kedves vagy vidám üzenetet a telefon üzenetrögzítőjére arra az esetre, ha nem tudnátok felvenni! Kerüld a merev vagy idegenszerű mondatokat!
4. Készítsetek a kommunikációról eddig tanultak alapján a vezetékes, a mobil- és a skype-os telefonálásra egy-egy illemtant! Táblázatos formában vagy listázva, rajzos ábrákkal vagy jelekkel is lehet dolgozni! Ha a mobiltelefonozás iskolai szabályait jól sikerült összefoglalni, ki is függeszthetitek a falra!

Téves kapcsolás

Mi nem stimmel az alábbi szólásokban? Javítsd ki!

Bekötik az orrát.

Vaj van a füle mögött.

Bogarat ültet a fejére.

Beleüti a kezét.

Szöget üt a lábába.

Megüti a könyökét.

7. Kérés, tudakozódás, megköszönés

Gondolatébresztő

Milyen helyzetekben kérünk információt? Mutass be néhány tipikus szituációt a saját életedből! Mikor jó a válasz?

A KÉRÉS ■ A hétköznapi életben tudatosan élünk a **kérés** különböző formáival. Ez lehet az **udvarias kéréstől** a kemény **parancsolásig** bármi. Amikor szeretnél elérni valamit, például hogy a bátyád segítsen a leckédben, vagy anyukád süssön palacsintát, akkor kérsz. Maga a kérés az emberek jó viszonyára, a bizalomra épül. Illik és érdemes tehát a megfogalmazásába udvariasságot és kedvességet csempészni. A leegyszerűsített, rövid formák általában udvariatlanabbak, türelmetlenebbek. *Hé, passzold a tollad! Dobj meg egy radírral! Radírt!* Ezzel szemben a *Légy szíves, adj egy radírt!* forma már sokkal jobban hangzik. **Az udvarias szónak varázsereje van.**

Légy szíves, mondd meg...

Meg tudná mondani, uram...

Még egy ismeretlen társaságban is sikerebb leszel, ha türelmesen indítod a kommunikációt. Annak, aki nem tud **kérni**, nem tud **megköszönni**, bocsánatot kérni, ha tévedett, még bőven van tanulnivalója a sikeres kommunikáció terén.

A TUDAKOZÓDÁS ■ Ha jól eltaláltuk a hangot valakivel, könnyebb lesz **információkat** szereznünk. Mivel legtöbbször a tájékozódás, az információcsera a további célunk, a **tudakozódás** kommunikációnk gyakran visszatérő eleme. Tudakozódás, kérdés esetén is szem előtt kell tartani a kommunikációs il-

lemszabályokat. Köszönünk, a másik szemébe nézünk, érthetően és udvariasan beszélünk. A telefonos tudakozónál köszönünk, és már előre jól átgondoljuk, hogyan kérdezzük, hogy pontos válaszokat kapjunk. A szolgáltatást élőszóban és telefonban is megköszönjük. Egy tízéves diáknak még szoknia kell, hogy egy információs pultnál így kérdezzen: *Jó napot kívánok! Tessék mondani, melyik emeleten van a papírbolt?* A telefonban is jól használható a magázó forma, ezeket a telefonbeszélgetéseket így zárhatjuk le: *Viszonthallásra!*

Legyen szíves hozni nekem...

Gondolatgyűjtő

A kérés jelentősége:

- embertársainknál szeretnénk elérni vagy megakadályozni valamit,
- fokozatai vannak: udvarias kéréstől a kemény parancsolásig,
- bocsánatkérés speciális kérés, a jó viszony megőrzését szolgálja.

Tudakozódás:

- információszerezés céljából kérdezzük ismeretlen helyen vagy helyzetben,
- elemei: az illemszabályoknak megfelelő megszólítás, üdvözlés, megköszönés, elköszönés.

FELADATOK

1. KérjeteK valamit, ami éppen fontos, úgy, hogy azonnal odafigyeljenek rátok!

HOL?	KI?	KITŐL?
kórház	gyerek	ápolónő
otthon	szülő	gyerek
iskola	portás	szülő
tanóra	tanár	tanuló
munkahely	munkatárs	főnök
órán	tanuló	tanuló

2. Sorsoljátok ki az alábbi mondatokat csoportonként! Találjátok ki, majd játszatok el történeteket a kisorsolt mondat felhasználásával!

- Helló, mondd, nem láttad a kutyámat?
- Csókolom! Miért tetszett keresni?
- Bocsásson meg a zavarásért, jó helyen járok...?
- Elnézést, maga ismerős errefelé?
- Uram, nem tudja, kinek kell leadni a papírt?
- Asszonyom, melyik sorban áll?
- Fiatalember, már végzett?
- Jó napot kívánok! Peti apukája vagyok, hazament már a fiam?
- Figyelj, haver, hány óra?

Azonos, de mást jelent

Sok szókapcsolatban, szólásban fordul elő ugyanaz a szó, de eltérő szöveggörnyezetben más-más jelentést hordoz. Magyarázd meg, hogy milyen értelemben használják a fog szó toldalékos alakját az alábbiakban!

Kimutatja a foga fehérjét.

Aki sokat markol, keveset fog.

Fogsz még te sírni utánam!

8. Vázlatírás – Javasolt könyvtári óra

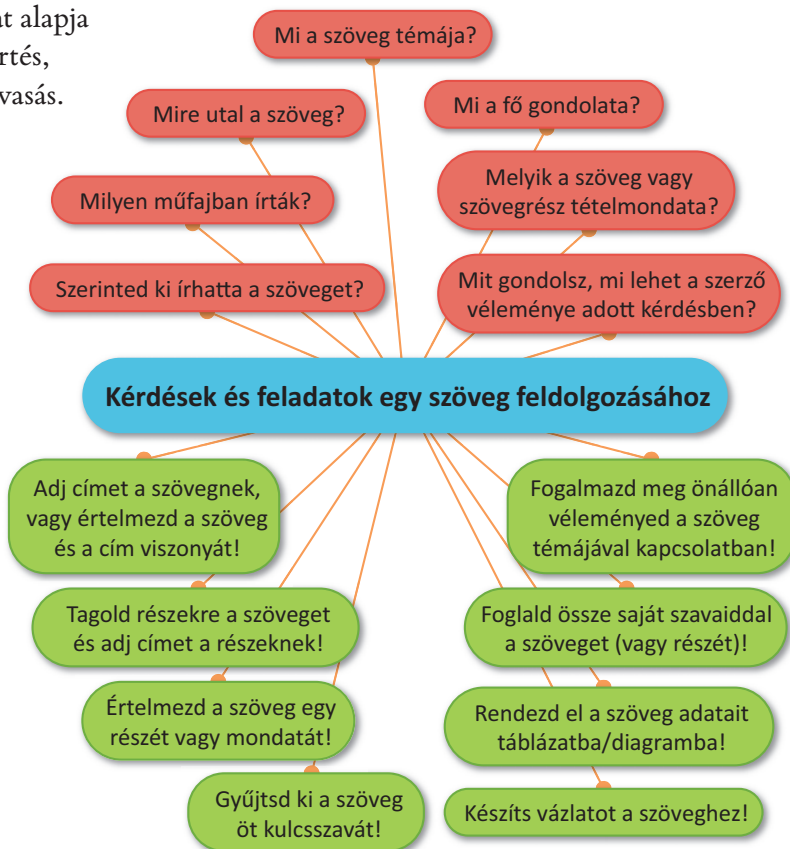
Gondolatébresztő

Régen a diákok kicsi papírra írták apró gyöngybetűkkel a „puskát”, vagyis a lecke kulcsszavait vagy vázlatát, amiből lesni szerettek volna. Miért volt hasznos ez a segédeszköz, még ha nem is sikerült használni?

A VÁZLATÍRÁS CÉLJA ■ Tanuláskor, amikor szóbeli feleletre készülsz, érdemes **rövid kivonatba, vázlatba** sűrítened a lecke lényegét. Biztosan emlékszel rá, hogy a fogalmazás megkezdése előtt a begyűjtött információ és elképzelt mondanó összehangolására először szintén **vázlatot vagy piszkozatot szoktatok** készíteni. **A jó vázlat olyan, mint egy jó terv**: segít felépíteni egy szöveget. **Vázlat lehet egy ágrajz vagy egy gondolkodástérkép is, ha előhívja a témához kapcsolódó ötleteket, kapcsolódási pontokat.** Érdemes időt, energiát fordítani arra, hogy a végeredmény tiszta, jól érthető szöveg (szóbeli felelet vagy írásbeli munka) legyen. A cél, hogy segítsd a tanulásodat. Ezért készíts vázlatot a leckéhez mindig! Fogadd meg és fejleszd tovább az év eleji *Tanulni tanulunk* leckében bemutatott tanulási technikákat!

GYAKOROLJUK AZ ÉRTELMEZÉST!

A jó vázlat alapja a jó megértés, az értő olvasás.

A VÁZLATÍRÁS ■ A szöveges vázlat állhat mondatokból, de hasznosabb, ha **kulcsszókat, rövid kifejezéseket** írsz. A lényeg az, hogy a vázlatod legyen tömör, **arányos** az anyag mennyiségével.

A **vázlatpontok** utaljanak a résztémákra, az anyag tartalmára és összefüggéseire. Használhatsz **jeleket**, például nyilakat, de **színeket** és különféle aláhúzásokat is.

Az alapos vázlat nem hosszú: elég, ha tartalmazza a **tételmondatokat** és a résztémák, bekezdések lényegét akár címekbe, akár kérdésekbe tömörítve. A lényegkiemelő, a **kulcsszavas** vagy a szövegrészeknek címet adó, **címszavas** vázlat könnyebben áttekinthető. Ilyenkor emlékezned kell arra, hogy mire utalnak a kiválasztott szavak.

Figyelmedbe ajánljuk a rajzos vázlatkészítés lehetőségeit, mert nagy segítséget jelentenek az ismeretek rendszerezésében azoknak is, akik nem vizuális típusba tartoznak.

Tájékozódj a könyvtárban az anyaggyűjtés lehetőségeiről!

Ha tananyagból készítesz vázlatot, nagyon fontos, hogy megértsd a szöveget, és pontosan emeld ki a tényeket, fogalmakat.

Egy **pontosan, világosan** megfogalmazott vázlat indítja el jól a fogalmazást. Fontos, hogy egy nehezen áttekinthető, nehezen olvasható vagy logikátlan vázlatból nehéz kibontani egy jó fogalmazást vagy feleletet.

Gondolatgyűjtő

A vázlat jellemzői:

- az ismeretanyag lényegét tartalmazza, megkönnyíti a tanulást,
- fogalmazás előkészítésére is alkalmas,
- felépülhet tételmondatokból, kérdésekből, címszavakból vagy kulcsszókból.

FELADATOK

1. Interjú az iskolai könyvtárban – Az interjú olyan műfaj, ahol kérdéseket tesznek fel valakinek, aki azokra válaszol.

Valóságosan vagy tanárokkal megbeszélte szerepjátékban látogassatok el az iskolai könyvtárba és tegyetek fel kérdéseket a könyvtárosnak!

Tanács: előre írástok le a betűjeles kérdéseket és jegyzeteljétek a kapott válaszokat! Hasonlítsátok össze, kinek mennyire sikerült leírnia a lényegét, majd közösen javítjátok a szövegeiteket!

- Mit jelöl a lexikon és a gyermekenciklopédia szó?
- Milyen gyermekenciklopédiák vannak a könyvtárban és mire jók?
- Mennyi ifjúsági és szépirodalmi könyv van, és hogyan kell tájékozódni?
- Mit csináljatok, ha felkészülés közben pl. egy szót nem értetek?
- Milyen ismeretterjesztő sorozatokat ajánl a könyvtáros?
- Milyen megbízható internetes adatgyűjtő oldalokról ajánlatos felkészülnötök egy kiselőadásra?
- Mi a 3 legfrissebb könyvtári szerzemény címe, kik a szerzők?
- Milyen folyóiratokat lehet olvasni a könyvtárban?

2. Készítsetek halmazábrát arról, mi a ti iskolai könyvtáratok érdekessége és erőssége! Vácoljátok fel pókábrán, mi mindent lehet benne megtalálni!

3. Válasszon ki az osztály egy fordultatos tankönyvi mesét!

Otthon mindenki önállóan készítsen róla jól áttekinthető vázlatot. Nézd meg, melyik vázlatfípust tartod még alkalmasnak a cselekmény felidezésére!

Tanács: kiemelheted a bekezdések lényegét összefoglaló mondatokat vagy szavakat, a címszavakat! Kövesd, hogyan változott az események színhelye és ideje, ki szerepel, mi történik!

Ellenőrzés: hasonlítsátok össze, ki milyen fő pontokat emelt ki! Értékeljétek egymás munkáját!

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Két fél – egy egész

A szóláshasonlatok, közmondások két fele szorosan összetartozik. Feltéve, ha valaki össze nem keveri őket. Ez történt itt is. Tegyéi rendet, keresd meg a mondat első feléhez tartozó befejezést! Három szóláshasonlatot és három közmondást kell kapnod végeredményül.

Találj ki te is hasonló feladványokat társaidnak!

Úgy megy, mint a tavalyi kos.

Ha megdobnak kővel, mégis megbotlik.

Addig jár a korsó a kútra, dobd vissza kenyérrel.

Okos, mint a nyárfalevél.

A lónak négy lába van, míg el nem török.

Reszket, mint a karikacsapás.

9. Szóbeli és írásbeli felelés

Gondolatébresztő

Milyen előnyei vannak a szóbeli felelésnek? Te felelni szeretsz inkább, vagy dolgozatot írni?

A FELKÉSZÜLÉS ■ A felelés sohasem az órán kezdődik, hanem az előző napi **felkészüléssel**. Olvasd végig az 1. leckében leírtakat a jegyzetelésről, az önálló tanulásról! Ha folyamatosan gyakorlod az ott leírtakat, sikeres lesz a felkészülésed akár a szóbeli, akár az írásbeli felelésre.

A FELELÉS ■ Azt gondolod, hogy a **feleltetés** valami szükséges rossz, még akkor is, ha jó jegyet kapsz? Ha valamit nem tudsz elkerülni, érdemes felkészülni rá. Kezdjünk hozzá együtt!

A legfontosabb, hogy a felelés is **kommunikáció**, mégpedig szóbeli, nagy részében **nyelvi eszközökkel**. Ahhoz, hogy folyamatosan beszélni tudj, fel kell készülnöd a tanultakból. Feleléskor kiderül, mennyire vagy képes a leckével kapcsolatos kérdéseket értelmezni és megválaszolni. De kiderül az is, mennyire tudsz ilyen helyzetben megfelelően és **hatékonyan** kommunikálni, hiszen a **felelés párbeszéd a tanár és a diák között**.

Mi segíthet a felelés helyzetében a diáknak? Tanárod arcjátékával, tekintetével, reakcióival, kérdéseivel segít, ha elakadtál. Fontos tehát, hogy **nézz rá**, szólalj meg bátran. Legjobb, ha felelés közben nem foglalkozol mással, még a többiek segítségével sem. Figyelj arra a párbeszédre, amelyet a tanárral folytatsz! Érdemes **hangosan és érthetően** beszélned. Egyrészt a megformált beszéd jó fényt vet rád, másrészt a határozott fellépéssel magadat is megnyugtatod.

A szóbeli feleletre több lépésben érdemes felkészülni.

1. Legelőször olvasd végig alaposan a leckét!
2. A második olvasásnál emeld ki a lényeges elemeket! Ha nem lehet írni a tartós tankönyvbe, készíts jegyzetet a kulcsszavakból. Ha amúgy is volt a leckében vastag betűs rész, ezekkel együtt értelmezd a szöveget!
3. Nem értesz valamit? Nézz utána, vagy kérdezz rá az ismeretlen szavakra, beszélj meg valakivel az értelmezést!
4. Amikor mindent megértettél, keresd meg, mit írtál le a füzetedbe órán, hogy vissza tudj emlékezni a tanári magyarázatokra!
5. A tankönyvek áttekintő, tanulást segítő ábráit és kérdéseit is érdemes értelmezni.
6. A neveket, évszámokat, képleteket, szabályokat vagy kívülről feladott verset a megfelelő saját módszerrel, de alaposan véd emlékezetedbe!
7. Nem árt kulcsszavakból, kifejezésekből álló vázlatot írnod a szöveg fő részéhez! A rendezett, pontokba szedett emlékeztető segít rendezni a tananyagot, és villámgyorsan lehet vele ismételni.
8. Ellenőrizd magad: végig tudod-e egyszerű mondatokban mondani, amit tanultál? Fel tudod-e sorolni, mennyi mindenről volt szó? Hangosan is próbálkozhatsz.
9. Ha van rá mód, később ismételd, fúsd át a vázlatot, idézd fel a legfontosabbakat; a megtanulnivaló tény vagy szöveg ismétléssel kerül a tartós memóriába.

Gondolatgyűjtő

A felelés párbeszéd, vegyél részt benne aktívan! Ahhoz, hogy folyamatosan beszélni tudj egy kérdésről vagy témáról, fel kell készülnöd a tanultakból. A felkészülés írásbeli módszere a vázlatírás. Segít rendszerezni a tudást, akár szöveges formában, pl. kulcsszókkal, kérdésekkel, akár ábrákkal, pl. pókábrával vagy halmazábrával. A szóbeli felelésnél nézz a tanárra, érthetően, hangosan, határozottan beszélj, kérdezz, ha nem értesz valamit!

FELADATOK

1. Készíts felsorolást, amelyben összefoglalod a felkészülés és a felelés jellemzőit, szabályait! Miben más a felelés ötödikben az alsó tagozathoz képest?

2. Játék a katedránál

Képzeld el, hogy most te vagy a tanár, te feleltetsz. Mutasd be arcjátékkal és gesztusokkal, milyen az, amikor a tanár egy gyereket felelés közben:

a) biztat;   b) javítani szeretne;   c) noszogat;   d) türelmesen bevár.

3. Játsszatok el párban egy olyan jelenetet, amelyben az egyikőtök tanár, a másikatok diák!

- a) A tanár megdicséri a diákat;
- b) A diák nem készült, de tudna felelni;
- c) A tanár meglepődik, hogy a diák végre tanult;
- d) A diák meglepődik, mert nem számított felelésre.

Értékeljétek közösen a bemutatott jeleneteket és a szereplőket, a beszédmódjukat és a nem nyelvi kommunikációt is figyelembe véve!

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Valami hiányzik

Tréfát űzött velünk a nyomda ördöge. A lenti szóláshasonlatokból, közmondásokból véletlenül kitörlődött egy-egy szó, szórészlet. Tudod-e, melyek ezek?

Vigyorog, mint a vad.....

....., mint az ország....

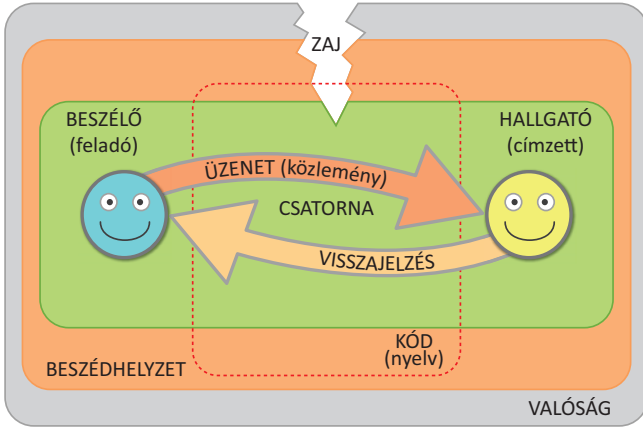
Annyit ért hozzá, mint ..... az .....

Kicsi a ....., de .....

..... még kutyára .....

Többet ....., mint erővel.

10. Összefoglalás – Kommunikáció

A KOMMUNIKÁCIÓ TÉNYEZŐI ■

- Hol keletkezhet zaj a folyamatban? Mondj példát kommunikációs zajra az utcán, a járműveken és a családi eseményeken!

A KOMMUNIKÁCIÓ FAJTÁI ■

- Miért nevelés az, aki visszabeszél a televízióban látható szereplőknek?

A KOMMUNIKÁCIÓ FAJTÁI				
KÖZVETLEN		KÖZVETETT		
nem szóbeli		verbális (szavakkal történik)		
mutogatás, testbeszéd, arcjáték, jelbeszéd	kétirányú	beszélgetés	személyes	mindenkinek szól, tömegkommunikáció
	egyirányú		levelezés (írásban) telefonbeszélgetés (halljuk)	tévésés (halljuk-látjuk), rádiózás (halljuk)
kétirányú			egyirányú	

- Igaz vagy hamis?
A levelezés verbális kommunikáció, mert beszélgetés írásban.
A levelezés órán verbális kommunikáció, de nem élőszóban, mert a tanárunk meghallaná.
Lehetséges verbális kommunikáció élőszóban és írásban is, mert a verbális azt jelenti, hogy a nyelvi jelekkel kommunikálunk.
Amikor elment a hang, az orvos megtiltotta a nem verbális kommunikációt.

KOMMUNIKÁCIÓ NEM NYELVI JELEKKEL ■

- Gyűjts mindegyik nem nyelvi kommunikációs elemhez legalább egy-egy olyan példát, amelyek elfogadást, biztatást, szimpátiát fejeznek ki! Mutasd is be padtársaddal az osztálynak! (pl. arcjáték: mosoly, öröm)
- Milyen nem nyelvi eszközökkel jelezzük az IGEN és a NEM szót a különböző nyelvekben? Kutass utána, mutasd be!

KOMMUNIKÁCIÓ A TANÓRÁN ■

	SZÓBAN	ÍRÁSBAN
KÖZVETLEN	köszönés, felelés, hozzászólás, válasz, kérdés, visszakérdezés, kívánság, kérés, felkiáltás, dicséret	
KÖZVETETT (NEM KÖZVETLEN)	dianézés, vetítés, tévzés, YouTube, honlap megtekintése-hallgatása	röpdolgozat, jegyzetírás, levelezés

- Milyen további kommunikációs helyzetekkel tudnád kiegészíteni a táblázatot?

A KOMMUNIKÁCIÓ CÉLJA ■

- Melyik mondatot hová tennéd?
  - a) Boldi vagyok, 11 éves.
  - b) Milyen jó itt a hangulat!
  - c) Nem akarsz egy sütit? Vegyél!
  - d) Köszönöm, finom!

KITEKINTŐ

Nézd meg a <http://zanza.tv/magyar-nyelv/kommunikacio> oldalon lévő anyagokat! Ismételd át segítségükkel a kommunikációról tanultakat!

11. Ellenőrizd a tudásodat!

- Nevezd meg és ábrázold a kommunikációs folyamat szereplőit és elemeit!
- Minek a cseréjén alapul a kommunikációs folyamat?
- Mi a kommunikáció szó magyar megfelelője?
- Mikor beszélünk
a) kölcsönös, kétirányú és b) egyirányú kommunikációról?
- Mi jellemzi a személyes kommunikációt? Milyen módjai és eszközei vannak?
- Mit nevezünk tömegkommunikációnak?
- Sorold fel a közlésfolyamat tényezőit!
- Milyen kommunikációs csatornákat ismersz?
- Sorolj fel kommunikációs jelrendszereket a hétköznapi életből!
- Mit nevezünk jelnyelvnek?
- Mi a megértés feltétele a kommunikációban?
- Mi a „zaj” jelentése a kommunikációs folyamatban?
- Mi jellemzi az állatok kommunikációját?
- Miért számítjuk az emberi kommunikáció alapjának a nyelvet?
- Csak az írott és beszélt nyelvvel kommunikálunk?
- Miért van kiemelt szerepe az életünkben az anyanyelvnek?
- Miért kapcsolódnak szokások és szabályok a megszólításhoz és az üdvözléshez?
- Mit érdemes figyelembe venni a beszélőnek a sikeres kommunikációhoz?
- Mi mindenről szól a nyelvi illetan?
- Mi a jelentősége a megfelelő kommunikációnak a hivatalokban, az ügyintézésben?
- Melyek a telefonálás alapszabályai?
- Adj tanácsot a tanulásban gyengén teljesítő barátodnak!
- Készíts gondolattérképet a kommunikáció sokféle szerepéről az iskolában!
- Írd le egy marslakónak, melyek egy sikeres felelet lépései!
- Írd be egy halmazábrába, miről lehet megismerni a fiatalok, diákok beszédét, és miről a mai idősebbekét!
- Milyen jegyzetelési és vázlatkészítési módszerekről hallottál? Egyet válassz ki és jellemezd!
- Készíts délutáni tanulási tervet a holnapi napra magadnak!

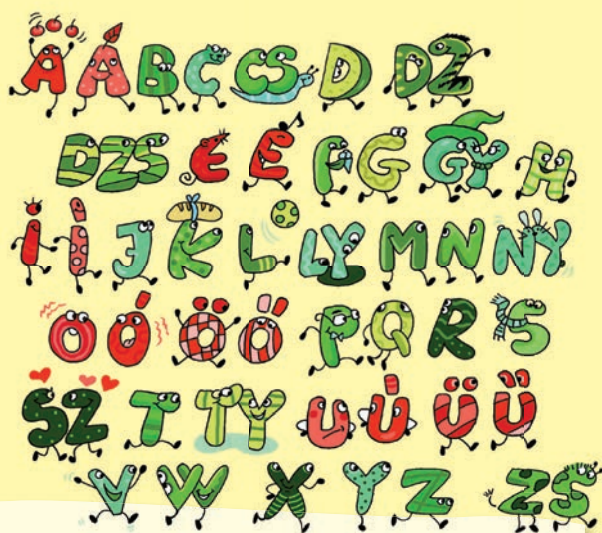
KITEKINTŐ

Ajánlott olvasmány: Karinthy Frigyes: *Tanár úr kérem, A jó tanuló felel, A rossz tanuló felel* c. fejezete: <http://mek.oszk.hu/00700/00719/00719.pdf>

Ha szeretnél érdekes, színes gondolattérképet készíteni számítógéppel, keresd fel a www.mindmup.com oldalt! Egy kis segítséggel biztosan sikerül saját vázlatot készíteni a tananyagokból.

II.

BESZÉDZHANGOK és BETŰK

Ebből a fejezetből megtudhatod, hogy ...

- milyen hangokból épülnek fel a magyar szavak;
- hogyan képezzük ezeket a hangokat;
- milyen törvények szabályozzák a magánhangzók és a mássalhangzók használatát;
- hogyan alakult ki az írás;
- milyen a magyar ábécé.

12. Hangok és beszédhangok

Gondolatébresztő

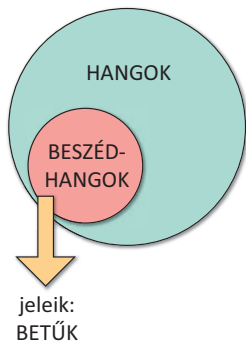
Alsó tagozatban tanultál már a hangokról. Melyek a magyar nyelv magánhangzói és mássalhangzói? Fel tudod őket sorolni?

A HANGOK ■ Nem zavar időnként az osztálytermet vagy a folyosót elárasztó ricsaj? Nem sokallod néha a mozifilmek hangerejét? Akár sokallod, akár nem, ezek a zajok, hangok körülvesznek bennünket. Az utcán sziréna hallatszik: mentő-, rendőr- vagy tűzoltóautó jön. Megszólal a toronyban a harang: dél van. A tél végén újra madárcsicsergést hallunk: közeleg a tavasz. A legtöbb hanghoz valamiféle jelentést kapcsolunk; megértjük, mit jelent, mire utal, miről árulkodik.

A megfelelő hangképzés a mesemondásnál is fontos dolog

A BESZÉDHANGOK ■ Amikor beszélsz, szavakat mondasz, ezek a szavak pedig hangokból állnak. Ezek a **beszédhangok**. Ha például kimondod ezt a szót: *édes*, akkor négy beszédhangot mondtál ki: [é, d, e, s]. (A kiejtést a tankönyvben szögletes zárójellel jelöljük.) Figyeld meg, hogy a négy beszédhangnak külön-külön nincs jelentése, hangsorként viszont igen! **A beszédhangok olyan emberi hangok, amelyeknek önállóan nincs jelentésük, de értelmes hangsorokat, szavakat alkotnak.** Tehát a beszédhang is hang, de különbözik minden más hangtól.

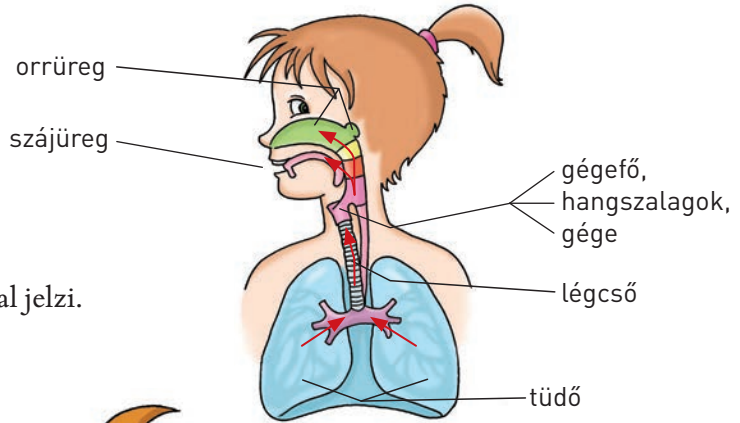

A beszédhangokat írásban betűkkel jelölöd, de a kettő nem ugyanaz! Először is a betűket leírod, a beszédhangokat kimondod. További különbség, hogy van olyan beszédhang, amelyet két betű is jelölhet: a [j] hangot például a *j* betű és az *ly* betű is. Aztán van olyan betű, amelyik önállóan nem jelöl semmilyen beszédhangot, ilyen például a magyar nyelvben az *y* betű. A beszédhang és a betű tehát két különböző dolog, a magyarban

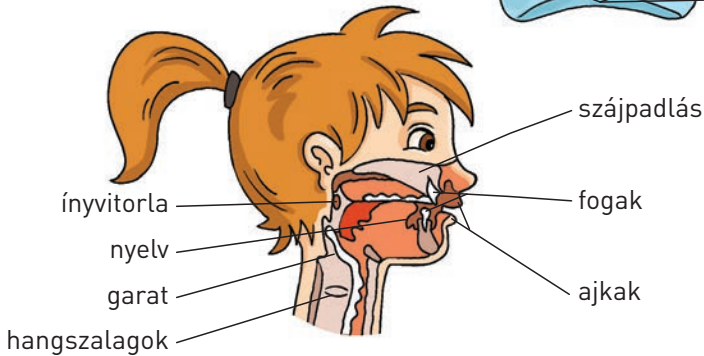
39 beszédhang van, de 44 betűs az ábécénk. (A *q, w, x, y* betűkkel együtt.)

A HANGKÉPZŐ SZERVEK ■ Amikor a beszédhangokat kimondod, működésbe lépnek **hangképző szerveid**. Működésükhöz **levegőre** van szükség. A belélegzett levegő útja:

- kiáramlik a **tüdőből**, áthalad a **légcsővön**,
- a **gégebe**, majd a **gégefőbe** jut,
- a gégefőben érinti a **hangszalagokat**,
- végül a **szájüregen** vagy az **orrüregen** át távozik.

A levegő útját piros vonal jelzi.

ZÖNGÉS ÉS ZÖNGÉTTLEN ■ A beszédhangok kimondását **hangképzésnek** hívják. A hangszalagok kétféleképpen viselkedhetnek a hangképzés során.

Ha egymáshoz simulnak, akkor a levegő megrezegteti őket. Így keletkeznek a **zöngés hangok**. Ha azonban van közöttük némi rés, vagy jobban eltávolodnak egymástól, a levegő akadálytalanul halad tovább. Ilyenkor **zöngétlen hangok** keletkeznek. Ha ráteszed a kezed a gégedre (az ádámcsutkádra) és így mondod ki a beszédhangokat, érezheted, melyik zöngés, melyik zöngétlen.

Amikor viszont suttogsz, a hangszalagok között mindig rés van, a suttogva ejtett beszédhangok ezért zöngétlenek. Próbáld ki!

FONTOS! ■ Az emberek is használnak egy csomó olyan hangot, amelyek nem beszédhangok. Például amikor nyújtózkodunk, vagy köhögünk, tüsszentünk, krákogunk. Ezeket a hangsorokat is megpróbálhatod leírni betűkkel, a bennük lévő hangok azonban ettől még nem számítanak beszédhangnak. Érdekesség, hogy vannak olyan nyelvek, amelyeknek a hangjait mi nem neveznénk beszédhangnak, viszont abban a nyelvben beszédhang (pl. csettintő hangok afrikai nyelvekben).

Gondolatgyűjtő

A beszédhangok:

- emberi hangok, külön-külön nincs jelentésük,
- megfelelő sorrendbe rakva azonban értelmes hangsorokat, szavakat alkotnak,
- írásban betűkkel jelöljük őket, de a kettő nem ugyanaz!
- kimondásukat hangképzésnek hívjuk,
- a hangszalagok viselkedése alapján: zöngés és zöngétlen hangok keletkeznek.

Hangképző szervek:

- működésükhöz levegőre van szükség,
- a levegő útja: tüdő → légcső → gége → gégefő, hangszalagok → szájüreg vagy orrüreg.

FELADATOK

1. Találj ki egy olyan hangsort, amelynek nincs jelentése, és egy olyat, amely valamilyen hangot (gép, természeti jelenség, állat hangját stb.) utánoz! Írd le ezeket a füzetedbe!

Például: *k-a-p-ó-ty-á-m; b-r-u-m-m.*

Néhányan olvassák fel a kitalált hangsorokat, a többiek pedig próbálják meg pontosan leírni első hallásra!

2. Hangok a természetben

Alakítsatok 4-5 fős csoportokat! Találjatok ki csoportonként egy-egy rövid történetet, amit csak olyan hangadással fogtok eljátszani, ami nem beszédhang! Pl. új kakas érkezik a baromfiudvarba. Minden csoportagnak jusson legalább egy szerep. Adjátok elő az osztály előtt! Sikerül-e kitalálnia az osztálynak a történeteket?

3. Képezd egymás után a következő beszédhangokat úgy, hogy a kezded a gégedre teszed: *z, o, r, d, t, é, l, i, n, a, p, u, g, a, t, a, k, u, ty, a!* Mit tapasztaltál! Melyiknél éreztél rezgést, melyiknél nem?

TÁRSASJÁTÉK

Hangkitaláló

Mennyire jó a hallásotok? Tegyétek próbára! Valaki hajtsa le a fejét, csukja be a szemét! A többieknek különféle hangokat, zajokat kell előidézniük a teremben található különböző tárgyakkal vagy saját testükkel. Nem egyszerre, hanem egymás után, kb. ötféle hangot. Ezután az illetőnek fel kell sorolnia, hogy mit hallott, és azt szerinte mivel adták ki. Lehet például: tapsolni, dobantani, a padon végiggurítani egy ceruzát, kinyitni egy nyikorgó szekrényt stb.

13. Beszédhangok és betűk

Gondolatébresztő

Emlékezz vissza, hogyan tanultál meg olvasni! Mennyire volt nehéz feladat? Mi volt benne a legnehezebb?

A beszéd természetesen ősbibb, mint az írás. Az emberi közösségekben azonban már régen megjelent az az igény, hogy a beszédet, tehát a hangzó nyelvet valamilyen lejegyezzék. Az írás története nagyon izgalmas téma.

A BETŰK ■ Valamennyit már te is ismersz ebből a történetből. Könnyedén megtalálod például az ugyanolyan hangot jelölő betűket a következő betűsorban:

M, g, k, N, e, m, g, e, K, G, m, E, n, k, n.

Amikor olvasni tanultál, ez a feladat még nehéz lehetett, mert az összes betű különbözőnek látszott. Csak lassan, gyakorlással ismerted fel, hogy az ugyanazt a hangot jelölő betű sokféleképpen nézhet ki. Használunk **nyomtatott nagybetűket** és **kisbetűket**, **írott nagybetűket** és **kisbetűket**. Ráadásul nincs két ember, aki pont ugyanúgy írja le egy betűt. Minden leírt betű más és más alakú, lehet akár különböző a színük és a betűtípusuk is. Az *M, m, m, m, m* betűk ugyanazt a hangot jelölik.

A BESZÉDHANGOK ■ A **beszédhang** az emberek közötti nyelvi kommunikáció során **kiejtett hang**, **nem azonos a betűvel**. Hangképző szerveink összehangolt működése szükséges ahhoz, hogy egy-egy beszédhangot megfelelően ejtsünk ki.

Tehát a **beszédhangok írott vagy nyomtatott jelei a betűk**. A betűk segítségével jegyezzük le a beszédhangokból álló szavakat. A betűk összessége az **ábécé**.

ÍRÁSJEGYEK, ÍRÁSJELEK ■ A betűket felépítő elemek az **írásjegyek**. A magyar betűk állhatnak:

- egy írásjegyből = egyjegyű betűk (*e, í, á, r, s, t* stb.),
- két írásjegyből = kétjegyű betűk (*cs, ty, sz* stb.),
- illetve három írásjegyből = háromjegyű betű (*dzs*).

A Philostratus-kódex egyik díszes lapja. Nézz utána, hol tekinthető meg ez a kódex!

A magánhangzóknak vannak mellékjelei is, a pont és a vessző vagy ékezet (*i, î*). Ezzel a rövid és hosszú magánhangzópárokat tudjuk jelölni. Más nyelvekben, például a német, szlovák vagy lengyel nyelvben a miénktől eltérő mellékjelekkel is találkozhatasz, pedig ábécéjük ugyanúgy latin betűs, mint a miénk. Pl. *á, ã, ä, ě*.

Amikor a hangzó nyelvet leírod, nemcsak betűket, hanem **sok kiegészítő jelet is használsz**. Ezeket **írásjelnek** nevezik, röviden tehát: **írás = betűk + írásjelek**.

A legismertebb írásjelek azok, amelyek a mondatokat tagolják, illetve jelölik a mondatfajtaikat. Ide tartoznak a következők:

pont .	kérdőjel ?	felkiáltójel !	vessző ,	pontosvessző ;
kettőspont :	gondolatjel –	zárójelek ( ) { }	idézőjelek „ ”	három pont ...

FONTOS! ■ A magyar nyelvben nagyon sokszor **úgy írjuk le a szavakat, ahogyan kiejtjük**. Természetesen vannak olyan esetek, amikor ez az alapszabály nem érvényesül maradéktalanul. Ezen esetekről a fejezet második felében fogsz tanulni. Számos idegen nyelvben ez másképp van, a leírt szóalak és a kiejtett hangsor sokszor nem is hasonlít egymásra. Tudsz esetleg már most valamilyen idegen nyelvi példát mondani erre?

A különféle nyelvek írásjelei is eltérőek lehetnek a miénktől:

Gondolatgyűjtő

Betűk:

- a beszédhangok írott vagy nyomtatott jelei,
- a betűk összessége az ábécé.

Írásjegyek:

- a betűket felépítő elemek,
- magyar betűk: egyjegyűek (pl. *a, h, b*), kétjegyűek (pl. *ny, gy, cs*), 1 darab háromjegyű (*dzs*).

Írásjelek:

- a betűket kiegészítő jelek. ÍRÁS = HANGOKAT JELÖLŐ BETŰK + EGYÉB ÍRÁSJELEK

14. A magyar ábécé

Bemelegítő agytorna

Mondjátok fel a magyar ábécé hangjait egyre gyorsuló tempóban úgy, hogy tanárotok mutat rá arra, aki a következő hangot mondja.

Nyilván már álmodból felébresztve is fújod az ábécét. Van azonban néhány érdekesség, amelyet jó, ha tudsz.

AZ ÁBÉCÉ ■ Szavainkat összesen **negyven betű** felhasználásával írjuk le. A magyar ábécé a latin betűs ábécéből alakult ki, de ez az idők folyamán néhány (ékezetes és kétjegyű) betűvel kiegészült. Ábécénk betűi:

a, á, b, c, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ő, v, z, zs.

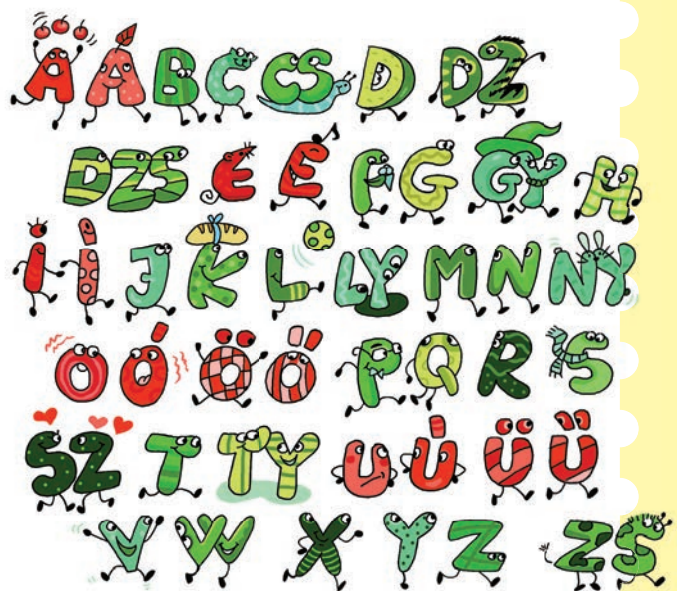
- Ékezetes betűk: á, é, í, ó, ö, ő, ú, ü, ő.
- Kétjegyű mássalhangzók: cs, dz, gy, ly, ny, sz, ty, zs.
- Háromjegyű mássalhangzó: dzs.

Ha egy szóban egy két- vagy háromjegyű mássalhangzót hosszan írunk, akkor csak az első mássalhangzót kettőzzük meg: *menny, jössz, briddzsel* stb.

Van egy kakukktojás is az ábécénkben. A [j] hangot ugyanis két betű is jelöli: a *j* és a *ly*. Ez a [j] hangot tartalmazó szavak helyesírását megnehezíti.

Talán észrevetted, hogy valami hiányzik az eddigi felsorolásból. Mi a helyzet azokkal a betűkkel, amelyek például a *taxi, Aquincum, Wesselényi, Batthyány* szavakban találhatóak? Megfigyelheted, hogy az ímént felsorolt, idegen eredetű szavak és régi magyar családnevek sokszor olyan betűket, betűkapcsolatokat tartalmaznak, amelyek nem részei az általunk tanult ábécének. Ha a *q, w, x, y* betűket is besoroljuk az ábécébe, megkapjuk a **negyvennégy betűs, kibővített magyar ábécét**. Lássuk akkor egyben az egészet!

a, á, b, c, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, q, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ő, v, w, x, y, z, zs

A BETŰREND ■ Annak idején, amikor írni és olvasni tanultál, nem volt könnyű megtanulni az ábécét, főleg azt, hogy milyen sorrendben következnek egymás után a betűk. Pedig a **betűk sorrendje fontos**, például akkor is, amikor egy lexikonban vagy a szótárban gyorsan meg akarsz találni valamit. Ha összevissza lennének a lexikonban a szavak, bizony sok idődet elvenné a keresgélés, sőt az is lehet, hogy egyáltalán nem járnál sikerrel. Jó példa a betűk sorrendjének fontosságára az osztálynévsor is. Ez is a könnyebb **tájékozódást szolgálja**.

A **betűrendbe sorolás** tehát azt jelenti, hogy **a szavakat az ábécé alapján sorrendbe szedjük**. Hogyan kell betűrendbe sorolni? Természetesen ennek a műveletnek is megvannak a **szabályai**.

Elsőként a **kezdőbetűk alapján** soroljuk be a szavakat. (Nem számít, hogy kis- vagy nagybetűvel kezdődnek-e).

1. Ha két szó **azonos betűvel** kezdődik, netán **több betűn** keresztül egyezik, akkor az **első nem azonos betű** ábécében elfoglalt helye alapján soroljuk be. (A névsorban is előfordulhat, hogy vannak azonos vezetéknévű tanulók, ilyenkor a keresztnév kezdőbetűje dönti el a sorrendet.)
2. Ha két szó közül az egyikben **hosszú mássalhangzó** van, akkor azt két külön betűként vesszük figyelembe, így a hosszú mássalhangzós szó a betűrendben megelőzheti az azonos rövid mássalhangzót tartalmazó szót (*locsan, locsol*).
3. A **hosszú és rövid magánhangzók** között a betűrendben nem teszünk különbséget, ezért az első különböző mássalhangzó számít (*íny, iszik*). Fontos ugyanakkor, hogy ha két szó azonos hangsorból áll, és mindössze a magánhangzó hosszúságában van eltérés, akkor a rövid magánhangzós szó kerül előbbre (például: *kerék, kerék*).
4. Az **egybeírt, a különírt** vagy a **kötőjellel kapcsolt szóösszetételek** esetében a szóhatárokat nem vesszük figyelembe (például: *kis számban, kis-teherautó*).

Újvidéki Színház újvidéki színházi
Újvidék község Újvidék községben, Újvidék
községi
új világ 'rövid idő óta létező világ'
Újvilág 'Amerika' Újvilágban, újvilági
Újvilág-szimfónia Újvilág-szimfóniabeli
Új-Zéland Új-Zélandon, új-zélandi
ukáz ukázt, ukázok, ukáza
ukmukfukkl!
Ukrajna Ukrajnában, ukrainai || → Kárpát-
-Ukrajna
Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség
(UMDSZ) ukrainai magyar demokrata
szövetségi
ukrán ukránul || ukrán nyelvű || → kárpátuk-
rán, magyar, szovjet

Gondolatgyűjtő

A magyar ábécé latin betűs, 40 betűből, a kibővített 44 betűből áll.

Betűrend:

- a szavak sorrendbe állítása az ábécé alapján,
- először kezdőbetűjük alapján soroljuk be a szavakat, majd kötött szabályok szerint rendezzük tovább.

FELADATOK

1. Állítsd betűrendbe a következő szavakat a füzetedben!

egér

fekete

Eötvös

Eger

gyalu

kerek

galamb

hasal

Fekete

hassal

ötös

kerék

2. Ismered a következő szavak jelentését? Keresd meg az általad nem ismert szavak magyarázatát a *Magyar értelmező kéziszótárban*! Foglald őket mondatba! A füzetedben dolgozz!

tutaj

jóga

guzsaly

sajka

3. a) Dolgozzatok párban! Keressetek, gyűjtsetek madárneveket, állatneveket, amelyekben *j* vagy *ly* betű szerepel! Ellenőrizzétek munkátokat a *Magyar helyesírási szótár* segítségével! Használhatjátok a helyesiras.mta.hu oldalt is.

b) Készítsetek táblázatot az alábbiak szerint a füzetetekbe: minden szó mellé írjatok egy-egy olyan tulajdonságot vagy cselekvést, amelyben ugyanaz a *j* / *ly* betű szerepel, mint a hozzá tartozó állatnévben!

J	Ly
jajgató papagáj	mulya gulya

4. A következő tanulók osztálytársak. Állítsd betűrendbe a diákok nevét!
Nagyos Jenő, Nagy Márton, Nagy Balázs, Nagyfi Bella, Nagy Márta, Nagy Béla.

TÁRSASJÁTÉK

Ábécétörténet

Alkossatok csapatokat! Minden csapatnak írnia kell egy kitalált történetet, de úgy, hogy az egymást követő szavak az ábécé egymást követő betűivel kezdődjenek! Olvassátok fel a kész írásműveket! Kié lett a legviccesebb?

15. Az írás története – Olvasmány

Gondolatébresztő

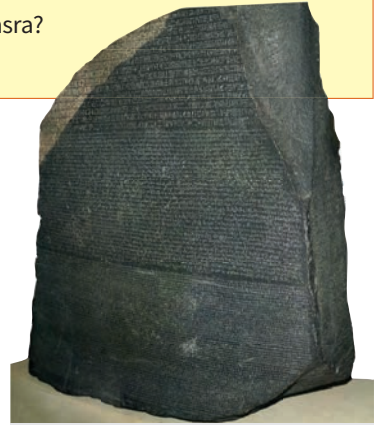
Mit gondolsz, miért lehetett szükségük az embereknek az írásra? Gyűjts össze több okot, ami miatt hasznos az írás!

Mit szólnál, ha egy napra régész lehetnél? Gondolkodtál már azon, hogyan alakult ki az írás? Gyere, eredjünk együtt a nyomába! Vajon mit és hogyan akartak közölni ősaink?

AZ ÍRÁS KEZDETE ■ Az írás története a **képirással** kezdődött, amely tulajdonképpen rajzok sorából állt. Őseink leegyszerűsített ábrákkal – mai szóval **piktogramokkal** – rögzítették a mondanivalójukat. A képeket bárki megérthette, aki rájuk nézett, hiszen a **valósághoz hasonló ábrákat** rajzoltak. Nem is kellett hozzá olvasni tudni. A barlangrajzokat is tekinthetjük piktogramoknak.

Nem véletlen, hogy piktogramokat ma is használunk. Gondolj csak a tömegközlekedési eszközökön elhelyezett, különféle szabályokat közlő ábrákra! Ezeket bárki megérti, aki rájuk néz.

A képirás ábraszerű elemeinek a megrajzolása időigényes. Azért, hogy gyorsabbá és könnyebbé tegyék ezt a folyamatot, a képirásnak is egyszerűbbé kellett válnia, a jelek egyszerűsödtek, és kialakultak a fogalomjelölő jelek, ábrák. A Nap jele pl. több népénél a fénysugarakkal körülvett kör volt, de ezt az ábrát később nemcsak a Nap, hanem a forróság és a hőség jelölésére is használták. A **fogalomírás** tehát szimbolikus ábrákból állt. Ilyen ábrákat találunk az ókori egyiptomi írásban is. A Kr. e. 4000 körül keletkezett egyiptomi hieroglifák embereket, állatokat, tárgyakat ábrázolnak, később aztán szavakat, szótagokat is jelölhettek. Ezek megfejtésére sok kutató tett kísérletet, de még nem minden jelnek ismerjük a jelentését.

A rosette-i (rozetti) kő segítségével már jobban értjük az egyiptomi hieroglifákat. Nézz utána, miért!

A barlangrajzokat az ősemberek a sikeres vadászat előidézésére készítették

A sumér ékírás szótagjelölő rendszer

Hieroglifákkal leginkább az egyiptomi leleteken találkozhatunk

A SZÓ- ÉS SZÓTAGÍRÁS ■ Az írás történetében a következő jelentős lépcsőfok a **szó- és szótagírás** kialakulása. A leírt jelek egyre inkább összekapcsolódtak a szavak hangalakjával, szavakat vagy szótagokat jelöltek.

A kínai írás például **szóírás**, a kínaiaknak kb. 40 000 írásjelük van, amelyek szavakat jelölnek, nem pedig betűket. Nem kell megjegyezni, mert általában „csak” pár ezer jelet használnak a mindennapi életben. Az olvasástanulás a kínai gyerekek számára ezért több évig is tarthat.

Az írásjel kínai kiejtése: *shū*, melynek magyar jelentése: *könyv*

A **japánok** az írásrendszerüket a kínaiaktól vették át, így nem meglepő, hogy a két nép írása között sok a hasonlóság. Csakhogy náluk a jelek már szótagokat jelölnek (**szótagírás**), így lényegesen kevesebb jelet használnak.

A BETŰÍRÁS ■ A szó- és szótagírás után következett a **betűírás**. A szótagok ugyanis hangokra bonthatók, és többnyire minden hangot le tudunk írni egy-egy betűvel (innen ered az elnevezés: hangjelölő írásrendszer). A világ sok nyelvében ma is a betűírást használják. Az egyes nyelvekre jellemző ábécék kialakulása hosszú folyamat eredménye volt. Úgy tartják, a betűírás „hazája” Fönícia: az ókori föníciaiak által kialakított, huszonnégy mássalhangzóból álló **föníciai ábécéből** erednek a ma használatos ábécék, így például a **latin**, a **görög**, az **arab**, és a **cirill**.

Görög és latin betűs felirat egy helységnévtáblán

Arab betűs útjelző tábla, latin betűs segítséggel

Cirill betűs írás és angol fordítása

Gondolatgyűjtő

1) KÉPÍRÁS – barlangrajzok

2) SZÓ- ÉS SZÓTAGÍRÁS – sumér ékírás, egyiptomi hieroglifák, kínai írás (szavakat jelöl), japán írás (szótagokat jelöl)

3) BETŰÍRÁS – latin, görög, arab, cirill

FELADATOK

1. Házi feladat – Engedd szabadjára a fantáziádat, és tervezz saját jelekkel ábécét! Alkoss legalább öt jelet! Írd és rajzold le őket a füzetedbe, majd mutasd be a többieknek, utána beszéljétek meg egymás munkáját!
2. Gyűjts példákat a szavak, utasítások nem betűkkel való jelölésére a mindennapi életünkből! Megnézted már például a ruhádba bevarrt címkéket? Hogyan jelölik, ha nem szabad vasalni a ruhadarabot? Keress legalább öt hasonlót a környezetedben! Rajzold le és írd melléjük azt is, mit jelentenek! Dolgozz a füzetedben!
3. Titkosírásról biztosan hallottál már. Ennek egyik fajtája az, amikor egy-egy betű helyett egy másikat használunk, de nem véletlenszerűen, hanem valamilyen rendszer, logika alapján. Fejtsétek meg a padtársaddal az alábbi szöveget! Írjátok le, hogy melyik szám milyen betűt jelöl! Mit kaptatok megfejtésül?

1 cs5k4t5rt1 n1gy5n f4n5m, d2 m3g f4n5m1bb 1 d5b5s tort1.

4. A lecke során megismertél különböző írásrendszereket, de nem mindet. Hallottál már az igazán különleges csomóírásról? Így nevezik az inkák egykori írását (ők kipunak mondják). Figyeld meg a képet! Mit gondolsz, mit jelölhetett a fonalra tett csomó? Írd le füzetedbe a válaszodat! (Ha érdekel a kipu, olvass utána az interneten vagy a könyvtárban!)

TÁRSASJÁTÉK

Activity – rajzolás

Amikor még nem voltak betűk, egyszerű képecskékkel írták le az emberek a mondanójukat. Manapság ugyanúgy használunk képeket, piktogramokat. Gondold csak el, mennyivel egyszerűbb rajzon megjeleníteni, hogy az időseknek, kismamáknak adjuk át a helyünket a buszon, mint hosszas magyarázatba fogni! Alakítsatok csapatokat! Minden csapat találjon ki egy szólást, filmcímet vagy összetett szót, amelyet megsúgnak a másik csapat egyik emberének! Az ő feladata az lesz, hogy a táblára úgy rajzolja le a megfejtést, hogy a saját csapata minél előbb kitalálja. Találjatok ki könnyen ábrázolható, vicces feladványokat!

átlát a szitán

átesik a ló másik oldalára

hóhányó

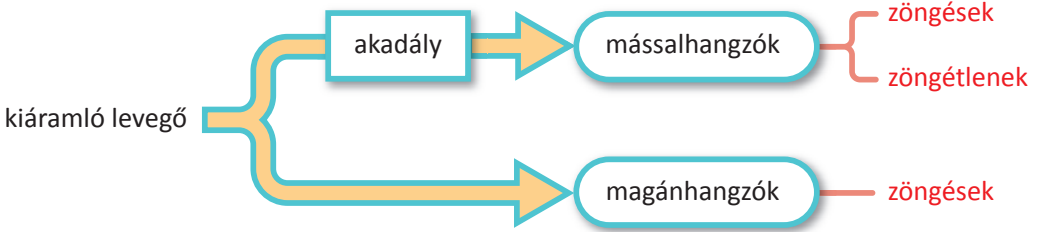
16. A magyar nyelv magánhangzói

Gondolatébresztő

A magyar nyelvben egy hanggal is alkothatunk szavakat, vagy akár mondatokat is. Melyik hangokra igaz ez? Sorold fel őket! Gyakran használod őket? Mi a közös bennük? Jellemzően magánhangzókat vagy mássalhangzókat soroltál fel?

Mondd ki a következő hangokat: [a, ó, b, r]! Mit tapasztalsz? Az első kettőnél a kiáramló levegő megrezegteti a hangszalagokat, lényeges akadályba viszont nem ütközik. Ilyenek a **magánhangzók**. A másik két hangnál a kiáramló levegő akadályba ütközik: a [b] esetében az összezárt ajkak, az [r]-nél pedig a pergő nyelv jelent akadályt. Ilyenek a **mássalhangzók**.

Ebben a leckében a magánhangzókkal foglalkozunk, tehát az [a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű] hangokkal. A magánhangzók képzésekor négy dolog számít: a nyelv mozgása függőleges és vízszintes irányban, az ajkak megformálása, és az időtartam.

A NYELV FÜGGŐLEGES MOZGÁSA ■ A magánhangzók képzésében a nyelv mozgásának igen nagy a szerepe. A **nyelv függőleges irányú mozgását** figyelheted meg, ha kimondod a következő hangokat egymás után: [ú, ó, a, á]. Figyeld meg, hogy a nyelved egyre lejjebb mozdul, ahogy haladsz az [á] felé! A magyar magánhangzók lehetnek **felső, középső, alsó és legalsó nyelvállásúak**. Felső nyelvállású hangok: [i, í, u, ú, ü, ű]. Középső nyelvállású az [é, o, ó, ö, ő]. Az [a] és az [e] alsó nyelvállású. Az [á] hang pedig az egyetlen legalsó nyelvállású magánhangzónk.

felső: i, u/ú, ü/ű – GUMISÚN

alsó: e, a – GYERTYA

középső: é, o/ó, ö/ő – ÉLŐSZÓ

legalsó: á – SZÁLL

► MÉLY: kabátom lógó ujjú

A NYELV VÍZSZINTES MOZGÁSA ■ Bizonyára hallottál már hegedűt és nagybögőt. A hegedűnek vékonyabb a hangja, mint a nagybögőnek. Ez azért van, mert a bögőnek nagyobb a hangszekrénye. Ha a nyelvünket hátrahúzzuk, a szájüre-
günk öblös lesz, így képezzük a **mély magánhangzókat**. Ha a nyelvünket előretoljuk, betölti a szájüreget, ilyenkor **magas magánhangzók** jönnek létre. Ez a **nyelv vízszintes irányú mozgásának** a szerepe a magánhangzók képzésében. Mély magánhangzóink: [a, á, o, ó, u, ú]. Magas magánhang-

zóink: [e, é, i, í, ö, ő, ü, ú].

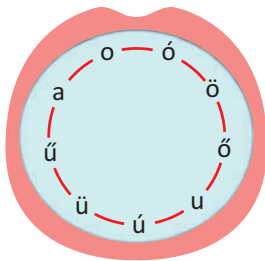
AZ AJKAK FORMÁLÁSA ■ Nem csak a nyelvünk befolyásolja a magánhangzók képzését, ajkaink működésének is fontos szerep jut. Figyeld meg ajkaid állását, amikor ezt a két hangot ejted: [i, ó]. Az [i] hangnál a szád sarkai távolodnak egymástól, vékony rés jön létre az ajkaid között. Az [ó] hangnál viszont kerek rést formálsz az ajkaiddal. Az **ajakrész** magánhangzók tehát, az [e, é, i, í, á].

Ajakkerekítéses magánhangzóink:

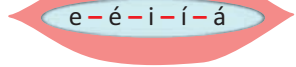
[a, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ú].

► MAGAS: ebédig írj öt órült művet

ajakrész magánhangzók →

← ajakkerekítéses magánhangzók

AZ IDŐTARTAM ■ Ebben az esetben azt kell megfigyelned, milyen hosszan vagy röviden ejted a magánhangzókat. Ez csak úgy lehetséges, ha összehasonlítod őket a szavakban. Például az [i] **rövid** a *hidat* szóban, de **hosszú** a *híd*-ban. A legtöbb magánhangzó rövid–hosszú párokat alkot, ilyenkor a párok tagjai között csak az ejtés időtartama szerint van különbség: [i–í, o–ó, ö–ő, u–ú, ü–ű]. Rövid az [a] és az [e], hosszú az [á] és az [é], de ezek nem rövid–hosszú párijai egymásnak, mert köztük a nyelv függőleges mozgása szerint is van különbség.

Gondolatgyűjtő

A mai órán szerzett ismereteidet az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

	MAGAS MAGÁN Hangzók				MÉLY MAGÁN Hangzók			
	ajakkerekítéses		ajakréses		ajakkerekítéses		ajakréses	
	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú
Felső nyelvállású	ü	ű	i	í	u	ú		
Középső nyelvállású	ö	ő		é	o	ó		
Alsó nyelvállású			e		a			
Legalsó nyelvállású								á

FELADATOK

1. Mondd ki hangosan egymás után a következő magánhangzókat: [a, á, o, u, í, ű]!

Melyik magánhangzó(k)nál nyitottad legnagyobbra a szádát?
 Melyik magánhangzó(k)nál kellett a legkisebbre nyitni a szádát?
 Melyik hang(ok)nál kerekítetted az ajkaidat?
 Melyik hang(ok)nál kellett csak résnyire nyitnod az ajkaidat?
2. Gyűjtsetek össze közösen, hogy hányféle szempont alapján csoportosíthatjuk a magánhangzókat! Készítsetek közösen vázlatot a táblánál, majd írjátok le a füzetbe! Ezután mindenki egyénileg írjon két-két példát az összes szempont mellé!
3. Írd le a füzetedbe az alábbi magánhangzópárok közös tulajdonságait! Légy résen: egy-egy párosnak több közös tulajdonsága is lehet!

TÁRSASJÁTÉK

Színészkedjetek!

Találjatok ki padtársaddal egy olyan jelenetet, amelyben csak magánhangzókból álló „szavak, mondatok” hangozhatnak el, ezen felül csak néma játék jellemzi! Játsszátok el az osztály előtt! Pl. egy fontos esemény közben ásít valaki: ÁÁÁÁÁ!

17. A magyar nyelv mássalhangzói

Gondolatébresztő

Az elnevezések gyakran beszédesek. Idézd fel, miért nevezzük mássalhangzónak a mássalhangzókat! Mire utal az elnevezés?

Ha hatodikosokkal beszélsz, könnyen jósolhatnak ilyesmit: a mássalhangzókat nehezebb lesz megtanulni. Ez részben igaz is. Először is sokkal több van belőlük, mint magánhangzókból. Ráadásul képzésük helye és módja is változatosabb lehet.

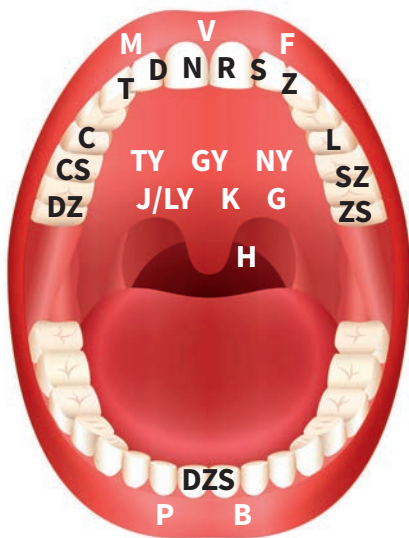
AZ IDŐTARTAM ■ De azért itt is van könnyebbség! A **rövid–hosszú mássalhangzókról** például csak annyit kell tudni: **írásban a két- és háromjegyű mássalhangzókat betűkettőzéssel** jelöljük. Ilyenkor csak az első jegyüket kell kettőznöd, a másodikat nem! *Annyi*: ebben a szóban is csak az első jegyet kettőztük (*nn*), az *y*-t nem!

A KÉPZÉS HELYE ■ A mássalhangzók **képzés helye szerinti** csoportosításakor könnyen rávághatnád, hogy a képzés helye a gégefő, hiszen ott kezdenek rezegni a hangszalagok. Igen, de ha a kívánt mássalhangzót akarjuk kiejteni, meg is kell formálni. A formázás során pedig a kiáramló levegő különféle akadályokba ütközik.

- A [p] hang képzése során például összezárjuk és felpattantjuk az ajkainkat. A képzés helye: az ajak, a [p] tehát **ajakhang**.
- A [d] hangnál ugyanakkor nyelvünk hegyét a felső fogsor hátához nyomjuk, ez az akadály, így a [d] **foghang**.
- A **szájpadláshangok** (pl. [g] vagy [k]) képzésekor a nyelvünk hozzányomódik a szájpadláshoz.
- Egyetlen mássalhangzó van, amelyet a gégeben képezünk: a [h], ez tehát **gégeh hang**.

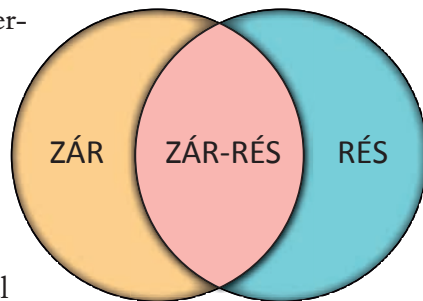
A KÉPZÉS MÓDJA ■ A mássalhangzókat a **képzés módja szerint** is csoportosíthatod, ez is nagy szerepet játszik a kiejtésük során.

- Bizonyos mássalhangzóknál az akadály teljesen elzárja a levegő útját. A [b] esetében például ilyenek az összeszorított ajkak. Amikor felpattan az ajkaink által alkotott „zár”, és újra szabaddá válik a levegő útja, létrejön a [b] hang. Ilyenek a **zárhangok**. Próbáld ki a zár felpattanását a [p, b, t, d, ty, gy, k, g] hangokkal!
- Ezzel szemben a **réshangok** képzésekor teljes zár nem keletkezik, a levegő végig tud áramlani, csak éppen szűkületeken kell átjutnia. Ilyen például az [s] hang: míg a [b] hangot csak egy pillanatra tudjuk kiejteni, az [s] hangot folyamatosan hallathatjuk. Figyeld meg a résképzést a [f, v, sz, z, s, zs, h] hangok esetében!

- Bizonyos mássalhangzók esetében egyszerre jön létre a zár és a rés. Ilyenek a [c, dz, cs, dzs] hangok, amelyeket **zár-réshangnak** neveznek. Mondd ki őket úgy, hogy hirtelen felpattintod a zárat, majd úgy is, hogy 2-3 másodpercig kitarva ejted. Mindkettő lehetséges.

A ZÖNGÉSSÉG ■ Ebben a fejezetben már tanultál a **zöngés és zöngétlen** hangokról, amelyeket könnyen felismerhetsz, ha a gégefőre teszed a kezed. A legtöbb **mássalhangzó párba rendezhető zöngésség szerint**. Ez azt jelenti, hogy két mássalhangzó képzési helye és módja is megegyezik, csak az **egyikük zöngés**, a **másikuk zöngétlen**. Ilyen mássalhangzópárok például a [p–b] és a [t–d]. Próbáld csak ki, ejtsd ki őket! Azok a mássalhangzók, amelyeknek nincs párjuk e szempontból, zöngések, kivéve a [h]-t, amely zöngétlen. Az alábbi táblázat mutatja a zöngés–zöngétlen hangokat párokba rendezve és a pár nélkülieket.

	ZÖNGÉS–ZÖNGÉTLEN PÁROK								PÁR NÉLKÜLIEK	
zöngés	b	d	dz	dzs	g	gy	v	z	zs	<i>l, j/ly, m, n, ny, r</i>
zöngétlen	p	t	c	cs	k	ty	f	sz	s	<i>h</i>

Gondolatgyűjtő

A mássalhangzók képzésekor négy fő jellemző érvényesül:

- időtartam: rövid–hosszú;
- a képzés helye: pl. fog, ajak, szájpaddlás, gége;
- a képzés módja: zár, rés, zár-rés;
- zöngéesség–zöngétlenség.

FELADATOK

1. Mondd ki egymás után lassan a következő mássalhangzókat: [b, p, d, t, v, f]! Írd le a füzetedbe, hogy mit tapasztalsz, ha kiejtésükkor a gégefődre teszed a kezed! Melyiknél éreztél zöngét, melyiknél nem?

2. a) Keresd a párt! Egészítsd ki az alábbi hiányos szavakat olyan betűkkel, melyek zöngés–zöngétlen párjai egymásnak! Írd le a füzetedbe! Lehet, hogy egy-egy szópárhoz több megoldás is létezik.

_ÁJ – _ÁJ

_EJ – _EJ

A_A – A_A

_ÁR – _ÁR

A_OM – A_OM

HA_ – HA_

b) Ha van kedved, gyűjts még hasonló szópárokat és add fel következő órán az osztálynak!

3. a) Írd le a füzetedbe a [g, ny, dzs] hangok hosszú változatát! Írj 2-2 példaszót a rövid és a hosszú változattal is, az összes lehetséges helyen elválasztva!

b) Hány hang, hány írásjegy van a következő szavakban? Írd le a füzetedbe!

kerek

maharadzsa

lyukas

bátyja

cserfes

TÁRSASJÁTÉK

Ki vagyok én?

Írjátok fel az összes mássalhangzót külön-külön egy kis papírra, kartonra! Keverjétek össze a kártyákat, fordítsátok írással lefelé! Mindenki húzzon magának egy lapot, de ne mutassa meg a társainak! A nyomozás ezután kezdődik. Sorban mindenki elmondja a lapján lévő mássalhangzóról annak jellemzőit a következők szerint: zöngés, zöngétlen, gégehang, ajakhang, foghang, szájpaddláshang, zárhang, réshang. Vigyázat, nem szabad ki mondani a hangot, csak a fenti jellemzőit! Nem könnyű, ezért izgalmas játék. Aki először kitalálja, hogy melyik hangról van szó, az kap egy jutalompontot.

18. Részösszefoglalás – A magyar nyelv hangrendszere

BESZÉDHANGOK

- **emberi** hangok
- **hangképző szerveink** működésével jönnek létre
- kimondásuk, kiejtésük: a **hangképzés**
- lehetnek **zöngések** vagy **zöngétlenek**
- nincs önálló jelentésük, viszont értelmes szavak épülnek föl belőlük
- le is írhatjuk a **betűkkel**

A BETŰK ÉS AZ ÁBÉCÉ

- a beszédhangok **írott vagy nyomtatott jelei**
- egy nyelv összes betűje: **ábécé**
- a magyar ábécé **latin betűs**
- a bővített magyar ábécé **44 betűs**
- a szavak ábécé szerinti sorrendje: **betűrendbe sorolás**
- a betűket felépítő elemek: **írásjegyek**
- a betűket kiegészítő jelek: **írásjelek**
- **írás = hangokat jelölő betűk + egyéb írásjelek**

AZ ÍRÁS TÖRTÉNETE

- leegyszerűsített ábrák (piktogramok): **képirás**
- szimbolikus ábrák: **fogalomírás** (pl. egyiptomi)
- a jel egy szót jelöl: **szóírás** (pl. kínai)
- a jel egy szótagot jelöl: **szótagírás** (pl. japán)
- a jel egy beszédhangot jelöl: **betűírás**

A MAGYAR BESZÉDHANGOK KÉPZÉSE

- **magánhangzók**: a hangképzés során a levegő nem ütközik akadályba
- mindig **zöngések**
- a magánhangzók képzésének jellemzői:
  - a nyelv függőleges mozgása szerint: **legalsó, alsó, középső és felső nyelvállású** magánhangzók
  - a nyelv vízszintes mozgása: hátul képezzük a **mély**, elöl képezzük a **magas** magánhangzókat
  - az ajkak formája: **ajakréses** és **ajakkerekítéses** magánhangzók
  - időtartam: **rövid** és **hosszú** magánhangzók
- **mássalhangzók**: a hangképzés során a levegő akadályba ütközik
- a mássalhangzók képzésének jellemzői:
  - a képzés helye szerint: **ajakhangok, foghangok, szájpaddáshangok, gégehang**
  - a képzés módja szerint: **zárhangok, réshangok, zár-réshangok**
  - zöngesség szerint: **zöngés** és **zöngétlen** mássalhangzók, legtöbbjük **párba** állítható eszerint

19. A magánhangzótörvények

Gondolatébresztő

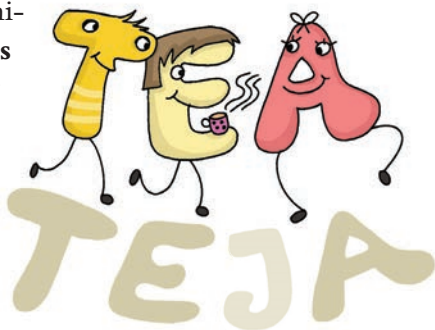
Hányféle magánhangzót különböztetünk meg? Idézd fel csoportosításuk szempontjait!

A HANGREND TÖRVÉNYE ■ Az első magánhangzótörvény a **hangrend törvénye**. Eszerint a szavakat csoportosíthatjuk az alapján, hogy mély vagy magas magánhangzókat tartalmaznak, vagy ezeket vegyesen. Hangrend szerint tehát szavaink lehetnek **mély hangrendűek** (*apály, dagály, kutya*), **magas hangrendűek** (*ember, fésű, fülemüle*), vagy **vegyes hangrendűek** (*pitypang, birka, nyuszi*). (A magyar nyelvben valaha nem voltak vegyes hangrendű szavak, jó részük az idegen nyelvekből átvett jövevényszavakból keletkezett.)

AZ ILLESZKEDÉS TÖRVÉNYE ■ A második magánhangzótörvény az **illeszkedés törvénye**. Röviden így mondhatnánk: **mélyhez mélyet, magashoz magasat**. Azaz, egy mély hangrendű szóhoz mély hangrendű toldalékot kapcsolunk, a magas hangrendűhöz magasat. *Ablak+ban*, de *kezem+ben*; *autó+ból*, de *esernyő+ből*; *ház+ra*, de *ég+re*. Ez persze csak akkor lehetséges, **ha egy toldaléknak több alakváltozata is van**. Milyen toldalékokat is láttunk az előző mondatokban? Íme: *-ban, -ben, -ból, -ből, -ra, -re*. Sok ilyen toldalékunk van még: *-tól, -től, -nak, -nek, -ság, -ség*. Vannak háromalakú toldalékok is, ilyen például a *-hoz, -hez, -höz*. Természetesen egyalakú toldalékok is tarkítják nyelvünket, ezek nem illeszkednek hangrend szerint, csak a szótőhöz kapcsolódnak (például: *autóként száguld*).

A **vegyes hangrendű** szavak toldalékolásában **ingadozás** figyelhető meg. Sok esetben azt látjuk, hogy a vegyes hangrendű szavak **mély hangrendű toldalékot** kapnak: *pitypangból, birkához, nyuszitól*. Ám vannak olyan vegyes hangrendű szavak, amelyekhez **magas hangrendű toldalék** járul, például: *sofőrrel, kosztümben*. Vegyes hangrendű szavaink toldalékolását bonyolult szabályok irányítják, ezekkel 5. osztályban részletesebben nem foglalkozunk, mivel magyar anyanyelvűként természetesen az odaillő toldalékot fogjuk választani. Ez a nyelvünket idegen nyelvként tanulók számára okoz nehézséget.

A HIÁTUSTÖRVÉNY ■ Ha két magánhangzó kerül egymás mellé, köztük a beszélők gyakran valamiféle hiányt éreznek. Ezt a 'hiány, hézag, űr' jelentésű **hiátus** szóval jelöljük. A harmadik magánhangzótörvény szerint ezt a hiátust gyakran **egy [j] hanggal töltjük ki**. Ez a **hiátustörvény**. *Tea* helyett azt mondjuk: *[teja]*. Próbáld ki a törvényt a következő példákön: *dió, Mária, poén*. Ezt a [j] hangot írásban sosem jelöljük! Figyeld meg, hogy a **hiátustöltő [j]** valójában nem teljes értékű [j] hang!

Gondolatgyűjtő

ILLESZKEDÉS

MÉLY hangrendű szótő	+	MÉLY hangrendű toldalék	MAGAS hangrendű szótő	+	MAGAS hangrendű toldalék	VEGYES hangrendű szótő	+	MÉLY vagy MAGAS hangrendű toldalék
pl.: ablak-		-ban	pl.: kéz-		-ben	pl.: pitypang-november-		-ra -re
		EGYALAKÚ TOLDALÉKOK			KÉTALAKÚ TOLDALÉKOK			
		nem illeszkednek	mély	magas	mély	magas, ajakréses	magas, ajakkerekítéses	
tiszta hangrendű szavak		autóként, estig	ablakban, autóból, anyunak	kezemben, esernyőből, Petinek	asztalhoz, polcon,	szekrényhez, képen	tűkörhöz, tűkön	
vegyes hangrendű szavak		nyusziként, napfelkeltéig	nyuszitól, birkának	sofőrtől, buszvezetőnek	nyuszihoz, cicákon	napfelkeltéhez, számítógépen	sofőrhöz, lopótökön	

FELADATOK

1. Játsszatok szóforgót! Mondjatok csak magas, aztán csak mély hangrendű szavakat! Kinek hány teljes kör sikerül?

2. a) Alkoss magas és mély hangrendű szópárokat! A mássalhangzókat megadtuk. Dolgozz a füzetedben!

sz_l-sz_l t_r_k-t_r_k l_b_g-l_b_g h_v_s-h_v_s _m_l-_m_l

b) Foglald mondatba a szópárokat, szükség szerint toldalékkal ellátva!

3. A bio szó a természetes körülmények között, ártalmatlan anyagok felhasználása nélkül termesztett növények megjelölésére szolgál. Milyen magyar változatot javasolnál a *biokert*, *biogyümölcs*, *biozöldség* elnevezésekre? Dolgozz a füzetedben!

TÁRSASJÁTÉK

Eszperente

Ismeritek az eszperente nyelvet? Lényege, hogy olyan szavakat és mondatokat szabad mondani egy-egy kifejezés helyett, melyekben csak *e* hang szerepelhet. Pl. az *alszik* eszperente megfelelője – *szendereg*; *ágy* = *este fekhelyed*; *jó* = *kedves, rendes*; *tájkép* = *lefestett hegyek, fellegek*.

Alkossatok csoportokat és írjatok mondatokat vagy rövid történeteket „eszperente” nyelven! Olvassátok fel! Kié lett a legszemlésebb?

20. A mássalhangzótörvények – Teljes hasonulás

Gondolatébresztő

Mi a közös a következő szavakban: *Sáriveral, Attilával, kézzel, ésszel, labdával?*
Milyen toldalékot kaptak a szavak?

Ha a magánhangzóknak vannak törvényeik, bizonyára a mássalhangzóknak is van. Most ezekről fogunk tanulni.

A TELJES HASONULÁS ■ Sok szóban több mássalhangzó kerül egymás mellé. Előfordul az is, hogy egymás után kiejtett szavak határán is két mássalhangzó követi egymást. Van, amikor ezeket minden nehézség nélkül ki tudjuk ejteni, úgy, ahogy külön-külön is ejtenénk a hangokat, például: sok szóban, azonban. Igen gyakori azonban, hogy két szomszédos mássalhangzó hat egymásra, például: *anyja, mosdó*. Olyan ez, mint amikor sok időt töltesz egy jó barátoddal, és egy kicsit úgy kezdesz beszélni, mint ő. Vagy éppen ő utánozza a te gesztusaidat. A mássalhangzók találkozása során is előfordulhatnak ilyen **hasonulások**. A hasonulásnak két fajtája van: **teljes** és **részleges**. Teljes hasonulásakor az egyik hang **teljesen azonossá válik** a másikkal, a részleges esetében viszont csak közeledik az egyik hang képzése a másikéhoz.

ÍRÁSBAN JELÖLT TELJES HASONULÁS ■ A hasonulások **egy részét írásban is jelöljük**, ezeket a legkönnyebb felismerni. Ilyenek például a *-val, -vel* és a *-vá, -vé* toldalékos szavak. Nehéz lenne kimondani például a *telefonval, ágyval, orvosvá, embervé* szavakat. A kiejtés során a *v* hang „behódol” az előtte álló mássalhangzónak, **teljesen hasonul** hozzá: *telefonnal, ágygal, orvossá, emberré*. Jegyezd meg! Ezek a toldalékok mindig így viselkednek, azaz teljesen hasonulnak. Ha egy szó olyan *h*-ra végződik, amelyet nem ejtünk (*méh, düh*), akkor a legújabb helyesírási szabályzat szerint kétféleképpen is ejthetjük és írhatjuk: *méhhel, dühhel* vagy *méhvel, dühvel*. Ha ejtjük, akkor hasonul: *dohhal, sahhal, sahhá*. (A *sah* a király perzsa elnevezése.) Az imént megismert jelenséget **írásban jelölt teljes hasonulásnak** nevezzük.

ÍRÁSBAN JELÖLETLEN TELJES HASONULÁS ■ Nagyon ügyelned kell, mert **nem minden esetben jelöljük írásban** a teljes hasonulást. Sokszor csak **írásban jelöletlen**

teljes hasonulásról beszélünk. Bizonyos esetekben írásban ugyan két mássalhangzót írunk (*üljön, anyja, egészség*), de **kiejtve** ezekben az esetekben is teljes **hasonulás** történik: [*üjjön*], [*annya*], [*egésség*]. Ez a hasonulás két szó találkozásakor is megjelenhet: *átcsúszik* [*ácsúszik*].

Gondolatgyűjtő

TELJES HASONULÁS

			kiejtve	leírva
ÍRÁSBAN JELÖLT	telefon + val → n v →		[telefonnal] =	telefonnal
	tündér + vé → r v →		[tündérré] =	tündérré
	doh + val → h v →		[dohhal] =	dohhal
	méh[mé] + vel →		mével/méhhel	méhvel/méhhel
ÍRÁSBAN JELÖLETLEN	ül + j → k j →		[üjj] ≠	ülj
	igaz + ság → z s →		[igasság] ≠	igasság
	át + csúszik → x cs →		[áccsúszik] ≠	átcsúszik
	öt + cica → x c →		[öccica] ≠	öt cica
	hagy + ja → gy j →		[haggya] ≠	hagyja

FELADATOK

1. Olvasd fel hangosan a következő szavakat! Írd le a füzetedbe közülük azokat, amelyekben írásban nem jelöljük a teljes hasonulást!

bátyja

olvassa

széssel

hagyja

dühhel

méhvel

2. Rakj össze toldalékos szavakat az alábbiakból! Írd le a füzetedbe két csoportra bontva! Az egyik csoportba (A) az írásban jelölt teljes hasonulást, a másik csoportba (B) az írásban jelöletlen teljes hasonulást tartalmazó szavakat írd!

-vá

Péter

-vé

vidám

-val

hagy

-ség

-ság

asztal

segít

-j

gaz

-ja

-vel

áll

ad

düh

TÁRSASJÁTÉK

tól-ig

Ezt a játékot egyéni és páros versenyben is játszhatjátok. Aki hamarabb megoldja a feladatot, az kap jutalompontot. A játék lényege, hogy egyik szótól a másikig úgy kell eljutni, hogy lépésenként csak egy betűt szabad kicserélni. Például: hogyan lesz a szép-ből rút négy lépésben? Szép – szét – rét – rút.

Lássuk, ki oldja meg hamarabb a következő feladványokat! Találjatok ki ti is újabb példákat!

tör→zúz

keze→lába

húz→von

21. A mássalhangzótörvények – Részleges hasonulás

Gondolatébresztő

Idézd fel a zöngés–zöngétlen mássalhangzópárokat, vagy lapozz vissza a 18. leckéhez! Erre tudásra most lesz igazán szükséged! Írd le a füzetedbe a párokat és azokat is, amelyeknek nincs párjuk!

Az előző leckében a teljes hasonulásról tanultál. Most a hasonulás másik fajtájával ismerkedhetsz meg.

A RÉSZLEGES HASONULÁS ■ Próbáld kimondani a *mosdó* szót! Így hangzik: [mozdó]. A zöngétlen [s] hang kiejtéskor hasonul a zöngés [d] hanghoz, zöngéssé válik – pontosabban az [s] zöngés párjává, [zs] hanggá – így egyszerűbb kimondani. Ezt **írásban nem jelöljük**, a jelenséget **zöngésség szerinti részleges hasonulásnak** nevezzük.

Találd ki, hogy a következő szót úgy írjuk-e le, ahogyan ejtjük, vagy úgy, ahogyan valóban írjuk: *asztán*. Ha arra tippeltél, hogy kiejtése szerint látod leírva a szót, jól gondoltad.

Helyesen leírva ez a szó ugyanis: *asztán*. A hasonulás következtében a zöngés [z] a zöngétlen [t] hanghoz hasonul, ezért a zöngétlen párját, az [sz] hangot ejtjük.

Majdnem mindig ez történik, ha a két egymás mellett álló mássalhangzó zöngésség szempontjából eltér egymástól. **Kivétel** ez alól az az eset, ha az első hangnak **nincs zöngésség szerinti párja** (*arcok*), vagy a **második mássalhangzó** [*v*] (*olvas*).

A végére maradt egy másik eset: az [*n*] hang időnként átváltozik [*m*] vagy [*ny*] hanggá. Mondd ki: *szinpad*, *kengyel*. Ekkor is hasonulás történik, csak nem zöngésség szerinti. Az [*m*, *n*, *ny*] hangok, amelyeket orrhangoknak is neveznek, ugyanis mind zöngések. Itt a képzési hely változik meg, ezért **képzés helye szerinti részleges hasonulással** van dolgunk. Az [*n*] a [*p*] és a [*b*] hangok előtt [*m*]-mé, a [*gy*] és [*ty*] hangok előtt pedig [*ny*]-nyé változik. Erre azért van szükség, hogy nyelvtörő mutatók nélkül tudjuk kimondani: az *angyalok* [*anygyalok*] ruhája *lenből* [*lemből*] készült.

Gondolatgyűjtő

RÉSZLEGES HASONULÁS

ZÖNGÉSSÉG SZERINT			kiejtve		leírva		
ZÖNGÉSSÉG SZERINT	mosdó	→	s-d → zs	→	[mozdó]	≠	mosdó
	asztán	→	z-t → sz	→	[asztán]	≠	asztán
	népdal	→	p-d → b	→	[nébdal]	≠	népdal
	bicikli	→	k-l → g	→	[bicigli]	≠	bicikli
KÉPZÉSI HELY SZERINT	angyal	→	n-gy → ny	→	[anygal]	≠	angyal
	lenből	→	n-b → m	→	[lemből]	≠	lenből
	színpad	→	n-p → m	→	[szímpad]	≠	színpad

FELADATOK

- Lapozd fel *A magyar helyesírás szabályai 12. kiadás* című kiadványt a mássalhangzó-hasonulás részénél! Keresd meg azt a részt, amely a részleges hasonulásról szól, olvasd el, majd írd ki belőle a példaszavakat! Alkoss öt mondatot öt kigyűjtött szóval! A szabályzatot az interneten is eléred, itt: <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras>
- a) Ejtsd ki az alábbi szavakat! Írd le a füzetedbe, hogy melyik mássalhangzó hasonul az egyes kifejezésekben! Nevezd meg, mi helyett mit ejtünk!

színpad
hangya
ezt
nyelvtan
vesd
különben

b) Beszéljétek meg, hogy a hasonulás melyik fajtáját ismertétek fel! Idézd fel a hasonulás fajtáit!
- Irodalomkönyvekben keressétek meg a *Csillagszemű juhász* című mesét! Osszátok fel annyi egyenlő részre, ahány csoport van! Mindegyik csoport gyűjtse ki közösen a szövegrészletből azokat a szavakat, melyekben részleges hasonulás van! Csoportforgóval ellenőriztétek egymás munkáját!

TÁRSASJÁTÉK

Tükörijáték

Álljatok fel párban, egymással szemben! Legyen egyikőtök az ember, a párja a tükörképe! Az ember egy percig csináljon különféle mozdulatokat, amelyeket a tükörképnek utánoznia kell, lehetőleg egy időben vele! Egy perc után jöhet a csere. Versenyezzetek, melyik a legügyesebb páros!

22. A mássalhangzótörvények – Összeolvadás, rövidülés, kiesés, nyúlás

Gondolatébresztő

Milyen mássalhangzótörvényeket tanultál eddig? Foglald össze, hogy mi áll ennek a nyelvi jelenségnek a hátterében!

A teljes és a részleges hasonulás különféle formáin túl még négy mássalhangzótörvényről kell szót ejtenünk. Ezek mindegyikét használod, így nem fognak meglepetést okozni. Közös ebben a négy törvényben, hogy **ezeket sem jelöljük írásban.**

AZ ÖSSZEOLVADÁS ■ Figyeld meg! Hogyan is ejtjük azt, hogy *akad*jon? Így: [akaggyon]. Tehát a [d] és [j] helyett egy harmadik hangot emelünk ki, ráadásul hosszán: [ggy]. Ez a mássalhangzótörvény az **összeolvadás.**

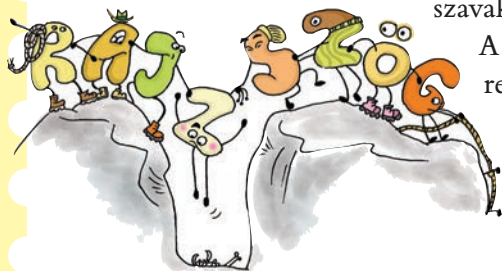
A RÖVIDÜLÉS ■ Az előbbi esetben még csak két mássalhangzó volt egymás mellett. Mi történik akkor, ha egy hosszú és egy rövid mássalhangzó találkozik? *Rövidebbre*, azaz [rövidebre] kell fognunk a mondandónkat: a hosszú mássalhangzó ilyenkor megrövidül: *hallgat* [halgat].

Ez a **mássalhangzó-rövidülés** törvénye.

A KIESÉS ■ Van, amikor kiejtéskor el is hagyunk mássalhangzókat a leírtakból. Itt persze nem arra kell gondolni, amikor valaki annyira hadar, hogy elharapja a szavak végét. Az érthető, tiszta beszédnél fontos, hogy a szavakat szépen kiejtve használjuk, jól artikuláljunk.

A nyelv azonban sok esetben takarékoságra törekszik. Éppen ezért ott, ahol három különböző mássalhangzó találkozik, az egyik – általában a középső – kiesik. Ez a **mássalhangzó-kiesés törvénye**, ez figyelhető meg az alábbi szavakban is: *mindnyájan* [minnyájan], *rajzszög* [raj-szög].

A fenti mássalhangzótörvényekre igaz, hogy nemcsak egy-egy szón belül, hanem a szavak határán is érvényesülhetnek. Ugye, hogy *ezt sem* [essem] volt nehéz felismerni?

A NYÚLÁS ■ Gyakran előfordul, hogy két magánhangzó közötti, rövid mássalhangzók kiejtésben megnyúlnak: *szalag* [szallag], *kisebb* [kissebb], *utána* [utánna], *minél* [minnél]. Ügyelj rá, hogy **írásban ne jelöld** az ilyen **mássalhangzónyúlásokat!**

Gondolatgyűjtő

	ÖSSZEOLVADÁS				RÖVIDÜLÉS			
	adjon	tanítja	adsz	barátság	szebbre	hallgat	mondd	otthon
	d+j=ggy	t+j=tty	d+sz=cc	t+s=ccs	bb+r=br	ll+g=lg	n+dd=nd	tt+h=th
kiejtve	[aggyon]	[taníttya]	[acc]	[baráccság]	[szebre]	[halgat]	[mond]	[otthon]
leírva	adjon	tanítja	adsz	barátság	szebbre	hallgat	mondd	otthon
	KIESÉS				NYÚLÁS			
	mindnyájan	rajpszög	mondta	nézd meg	kisebb	egyet	szalag	minél
	n+d+ny=nny	j+z+sz=jsz	n+d+t=nt	z+d+m=zm	i+s+e=isse	e+gy+e=eggye	a+l+a=alla	i+n+é=inné
kiejtve	[minnyájan]	[rajszög]	[monta]	[nézmege]	[kisebb]	[eggyet]	[szallag]	[minnél]
leírva	mindnyájan	rajpszög	mondta	nézd meg	kisebb	egyet	szalag	minél

FELADATOK

1. Másold le a füzetedbe, és egészítsd ki a táblázatot a most megismert mássalhangzótörvényekkel és jellemzőikkel!

A MÁSSALHANGZÓ-TÖRVÉNY	összeolvadás			nyúlás
MI TÖRTÉNIK AZ EGYMÁS MELLÉ KERÜLŐ MÁSSALHANGZÓKKAL?			három különböző mássalhangzó áll egymás mellett, ezekből egy nem hallható a kiejtéskor	
ÍRJ EGY PÉLDÁT!		rövidebbre		

2. Gyűjts minél több szót, amelyben érvényesül valamelyik, e leckében megismert mássalhangzótörvény! Használd a helyesírási szótárt vagy az internetet! Írd le a szavakat a füzetedbe, aztán készíts táblázatot! Milyen típusokat találtál?
3. Csoportosítsd a füzetedbe az alábbi szavakat, a bennük érvényesülő törvények szerint: összeolvadás, rövidülés, kiesés, nyúlás! (Egy szó lehet, hogy több csoportba is tartozhat.)

JOBBRA, HALLGATJA, HAGYJA, LÁTSZIK,
KEZDD, MINÉL, KISEBBRE, HOZD BE, ADSZ

TÁRSASJÁTÉK

Összeolvadó szavak

Keressétek meg azt a mássalhangzót, amelyet ha két különálló szóhoz raktok, egybeolvasztja őket! Nem kell a két szó között lennie, például: *savanyú íz – savanyúvíz, oly ócska – folyócska, golyócska*. Na lássuk, ki a leggyorsabb!

egy elem

e hely

ép cső

e remény

23. A szavak elválasztása

Gondolatébresztő

Idézd fel, mi mindent tudsz a szótagolásról! Olvass fel a lecke szövegéből három mondatot szótagolva!

Ha kézzel írsz, sokszor szükség lehet a lap széléhez érve a szavak elválasztására. Számítógépen megteszi ezt helyetted a program, ha úgy van beállítva. Ellenőrizni azonban a számítógépet is kell, hiszen bizonyos esetekben csak mi tudjuk eldönteni, hogy a szó jelentése alapján hogyan kell elválasztani a szót. Például: *meg-int* vagy *me-gint*? De magadat is be tudod programozni, azaz ha megtanulsz néhány **egyszerű szabályt** a helyes elválasztással kapcsolatban, akkor nem fog gondot okozni a szavak megfelelő tagolása.

A SZÓTAGOLÁS ■

- Az **elválasztás** alapja legfőképp a **szótagolás**. A szótagokat már elsős korod óta tanulod és tudod. Egy szó annyi szótagból áll, ahány magánhangzó van benne, vagyis minden szótagban kell lennie egy magánhangzónak.
- A **magánhangzók** önmagukban is szótagot alkotnak: *lányaié: lá-nya-i-é*.
- Az egyszerű szavakat a szótagolás szabályai szerint választjuk el, akkor is, ha **toldalékkal** szerepelnek. Azaz az elválasztójel a szótag *ha-tá-rá-ra ke-rül*. A következő szótag elején csak mássalhangzó állhat (kivéve, ha több magánhangzó van egymás mellett, mint a *lá-nya-i-é* esetében).
- Ez érvényes akkor is, ha a mássalhangzó **többjegyű**: *je-gyű, a-nyu, lán-dzsa*, vagyis ezek jegyét nem választjuk szét.
- Ha több mássalhangzó áll egymás mellett, akkor is csak egy mássalhangzó kerül át a következő szótagba. Pl. *hang-zó*.
- A kettőzött többjegyű mássalhangzók elválasztása úgy történik, hogy az előző szótag végére és a következő elejére is kiírjuk mindkét jegyüket (*asz-szony*).

KIVÉTELEK ■ Ezek alól a szabályok alól van néhány kivétel.

- A **régi családnevekben** például sokszor előfordul, hogy egy hangot két betűvel jelölünk. Ebben az esetben a nevet a **kiejtés szerint** választjuk el, azaz az egy hangzót jelentő betűket nem választjuk el egymástól: például *Weö-res, Szé-che-nyi*. Kivétel ez alól a *Bat-thyá-ny* név.
- Hasonlóan a kiejtés szerinti elválasztás szabályát kell alkalmazni az idegen szavak elválasztásánál: például *Peu-geot [pö-zsó], Win-ne-tou [vin-net-tu]*.
- Légy résen! Az **összetett szavakat** az alkotó tagok határán kell elválasztani, mert így látszik, hol van a két tag határa. Például *épp-úgy, ing-ujj, dél-u-tán*. Ezt a szabályt kell alkalmazni az igekötős igéknél is, hiszen elválasztás szempontjából ezek is összetett szavaknak tekintendők. Például *elázik – el-á-zik* és nem **e-lá-zik*.

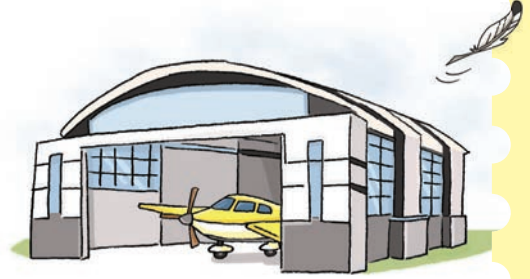
Könyvünkben *-gal jelöljük a hibásan leírt szóalakokat.

Gondolatgyűjtő

Az elválasztás alapja a szótagolás. A magánhangzók önmagukban is szótagot alkotnak. A következő szótag elején csak mássalhangzó állhat, ha az többjegyű, akkor egyben marad. Kivételek: régi családnevek, idegen szavak, összetett szavak.

FELADATOK

1. Játssz a szótagolással! Mit jelentenek a következő szavak? Figyelj jól, mert mindegyik alak helyes! Írj mondatokat az egyes jelentésekkel! Dolgozz a füzetedben!
- bor-za-lom, borz-a-lom,
hang-ár, han-gár.

2. Írd le szótagolva a következő szavakat! Dolgozz a füzetedben!

karácsony

rendőr

loccsan

kulcscsomó

délelőtt

vakáció

ártatlan

3. Magyarázd meg, miért helytelen a következő szótagolás! Írd le a helyesen szótagolt szavakat! Dolgozz a füzetedben!

lánd-zsa

e-lal-tat

fröc-csen

ga-bon-a

Ta-kác-hék

4. Házi feladat – Gyűjts a történelemkönyvedből 5 hagyományosan írt családnevet! Írd le őket a füzetedbe elválasztva! Következő órán diktáljátok le padtársaddal egymásnak az állatok talált neveket! Írjátok le elválasztva! Ellenőrizzétek egymás munkáját! A vitás eseteket beszéljétek meg tanárotoikkal!

TÁRSASJÁTÉK

Szótag-szólánc

Ilyen játékot már játszottatok betűkkel, most próbáljátok ki szótagokkal is. Mondjátok sorban a szavakat úgy, hogy az előző szó utolsó szótagja legyen a következő szó első szótagja!

24. Gyakorolj!

1. Olvasd el az alábbi szöveget! Utána a füzetedben oldd meg a hozzá kapcsolódó feladatokat!

A tücsök és a hangya – részlet (La Fontaine nyomán)

A tücsök egész nyáron hegedült, húzta a talpalávalót, vidám volt. A hangya pedig dolgozott, izzadt, gyűjtötte a magokat télire. Aztán elérkezett az ősz, jöttek a hideg napok. A tücsök fázott, megéhezett. Bekopogott a hangyához, és kérte:

– Hangya barátom! Nyáron te is hallgattad az én hegedűszómat, adjál, kérek, egy kis elemőzsiát.

De a hangya így felelt neki:

– Tücsök, komám, nyáron kellett volna erre gondolnod! Lusta voltál, egész nyáron csak buliztál, hegedültél, mialatt én dolgoztam, gyűjtöttem a magokat. Most majd meglátjuk, át fogod-e muzsikálni ilyen könnyedén a telet is? – és becsukta az ajtót.

A tücsök így hoppon maradt, csak ült a mezőn, nézett egy deresedő fűszálat, majd mélyet sóhajtott, felhangolta a hegedűjét, és játszani kezdett rajta. A „Milyen semmirekellő pernahajder vagyok én...” kezdetű dalt játszotta, aminek így szól a refrénje: „Hej, Uram, Istenem, csinálj már valamit!”

A mezők Ura meghallotta a didergéssel tarkított énekszót, letekintett a deres fűszálak között hegedülő tücsökre, és arra küldte a katicabogarat. A katicabogár odamászott a ciripelő muzsikushoz és megszólította:

– Térj be hozzám hegedülni! Ott a kis lyukban, ahol élek, akad némi elemőzsia, de olyan hideg uralkodik, hogy csak fázom és unatkozom magamban. Játssz nekem valami vérpezsdítőt!

- Írj fel egy tetszőlegesen kiválasztott mondatot a lap tetejére! Először csoportosítsd szavait a hangrend törvénye szerint! Utána írd ki azokat a szavakat, melyekben érvényesül az illeszkedés törvénye! Találsz-e olyan szót az egész szövegben, ahol a hiátustörvény érvényesül? Írd ki!
- Gyűjtsd ki a szövegből azokat a szavakat külön csoportosítva, melyekben írásban jelölt és írásban jelületlen teljes hasonulás van! Gyűjtsd ki azokat is, melyekben részleges hasonulás van!
- A szöveg egészéből keresd ki és írd le azokat a szavakat külön csoportosítva, melyekben az összeolvadás, rövidülés, kiesés, nyúlás törvényei érvényesülnek!
- Kérj meg valakit, hogy diktálja le neked az első négy mondatot! Ebből az utolsót elválasztva írd le! Ellenőriztétek együtt a tollbamondás helyességét!

25. Összefoglalás – Beszédhangok és betűk

BESZÉDHANGOK

- **emberi** hangok
- a **hangképző szervek** működésével jönnek létre
- kimondásuk, kiejtésük: a **hangképzés**
- nincs jelentésük
- értelmes szavak épülnek föl belőlük
- lehetnek **zöngések** vagy **zöngétlenek**

BETŰK

- a beszédhangok **írott vagy nyomtatott jelei**
- egy nyelv összes betűje: **ábécé**
- a bővített magyar ábécé **44 betűs**
- a szavak ábécé szerinti sorrendje: **betűrendbe sorolás**
- a betűket felépítő elemek: **írásjegyek**
- a betűket kiegészítő jelek: **írásjelek**
- **írás = hangokat jelölő betűk + egyéb írásjelek**

AZ ÍRÁS TÖRTÉNETE

- leegyszerűsített ábrák: **képirás**
- szimbolikus ábrák: **fogalomírás** (pl. egyiptomi)
- a jel egy szót jelöl: **szóírás** (pl. kínai)
- a jel egy szótagot jelöl: **szótagírás** (pl. japán)
- a jel egy beszédhangot jelöl: **betűírás**

A MAGYAR BESZÉDHANGOK KÉPZÉSE

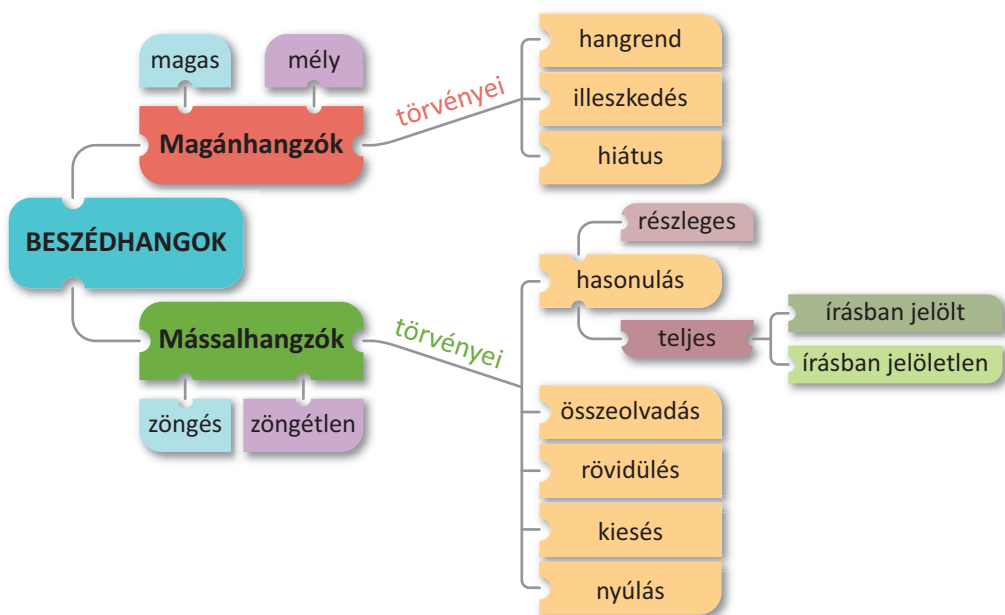
- **magánhangzók**: a hangképzés során a levegő nem ütközik akadályba
- a magánhangzók képzésének jellemzői:
  - a nyelv függőleges mozgása szerint: **legalsó, alsó, középső és felső nyelvállású** magánhangzók
  - a nyelv vízszintes mozgása: **mély** és **magas** magánhangzók
  - az ajkak formája: **ajakréses** és **ajakkerekítéses** magánhangzók
  - időtartam: **rövid** és **hosszú** magánhangzók
- **mássalhangzók**: a hangképzés során a levegő akadályba ütközik
- a mássalhangzók képzésének jellemzői:
  - a képzés helye szerint: **ajakhangok, foghangok, szájpadlášhangok, gégehang**
  - a képzés módja szerint: **zárhangok, réshangok, zár-réshangok**
  - zöngéesség szerint: **zöngés** és **zöngétlen** mássalhangzók
  - időtartam: **rövid** és **hosszú** mássalhangzók

MAGÁNHANGZÓTÖRVÉNYEK

- **hangrend:** **magas, mély, vegyes** hangrendű szavak
- **illeszkedés:** a szótövek és a toldalékok hangrend szerint illeszkednek (**mélyhez mély, magashoz magas**, DE: a vegyesnél ingadozás!)
- **hiátustörvény:** a két magánhangzó közötti űrt gyakran egy [j] hang tölti ki (hiátustöltő)

MÁSSALHANGZÓTÖRVÉNYEK

- **teljes hasonulás:**
  - írásban jelölt a **-val/-vel; -vá/-vé** toldalékok esetén
  - írásban jelöletlen minden más esetben
- **részleges hasonulás** (írásban jelöletlen):
  - zöngéesség szerint
  - képzés helye szerint
- **összeolvadás:** két mássalhangzó egy harmadik, hosszú mássalhangzóvá olvad össze
- **rövidülés:** egy hosszú és egy rövid mássalhangzó találkozásakor a hosszú megrövidül
- **kiesés:** három mássalhangzó találkozásakor a középső kieshet
- **nyúlás:** két magánhangzó közti mássalhangzó kiejtve megnyúlhat

SZÓTAGOLÁS, ELVÁLASZTÁS

- A magyarban a **magánhangzók a szótagalkotók**, tehát minden szó annyi szótagból áll, ahány magánhangzó van benne.
- Ha az írást megszakítjuk, akkor **elválasztjuk** a szavakat.
- Elválasztáskor általában a **szótagolás szabályait** követjük:
  - egytagú szót nem lehet elválasztani: *te, még;*
  - egy betűt nem viszünk át új sorba, új oldalra: *apá-é* helyett: *apáé;*
  - új szótag elejére csak egy mássalhangzó kerülhet: *med-ve, med-dig, bolt-ból, mesz-sze.*
- Kivételek:
  - a régies betűt tartalmazó szavakat kiejtésük szerint választjuk el: *Weö-res, Ka-zin-czy.* DE: *Bat-thyá-ny.*
  - az összetett szót az összetétel határán választjuk el: *test-vér, még-is, vas-út, meg-ad.*

26. Ellenőrizd a tudásodat!

- Mit nevezünk beszédhangnak?
- Sorold fel a hangképzőszerveket a levegő útjának sorrendjében, közben mutass rá magadon, hogy hol találhatóak!
- Milyen akadályokba ütközhet hangképzés során a kiáramló levegő?
- Hogyan keletkeznek a zöngés és a zöngétlen hangok?
- Zöngés vagy zöngétlen a suttogáskor ejtett beszédhang?
- Mivel jelöljük a beszédhangokat?
- Mi az ábécé?
- Igaz-e, hogy a beszédhang nem azonos a betűvel? Miért?
- Mi a különbség a hang és a betű között?
- Mi az írásjegy, írásjel?
- Hány betűből áll a kibővített magyar ábécé? Sorold fel!
- Mi alapján soroljuk betűrendbe a szavakat?
- Mesélj az írás kialakulásáról!
- Hogyan képezzük a magánhangzókat?
- Hogyan csoportosítjuk a magánhangzókat? Készíts róla táblázatot példákkal!
- Hogyan képezzük a mássalhangzókat?
- Hogyan csoportosítjuk a mássalhangzókat? Készíts róla táblázatot példákkal!
- Mi a hangrend?
- Hogyan csoportosítjuk a szavakat a hangrend szempontjából?
- Milyen magánhangzótörvényeket tanultál még? Rajzolj fürtábrát a három magánhangzótörvényről példákkal!
- Mi az a teljes hasonulás? Milyen fajtái vannak? Mondj rá példákat!
- Mikor érvényesül a részleges hasonulás? Milyen fajtái vannak? Mondj rá példákat!
  - Milyen mássalhangzótörvényeket tanultál még? Mondj rájuk példákat!
  - Mik az elválasztás szabályai? Mik a kivételek? Támaszd alá példákkal!

Scrabble

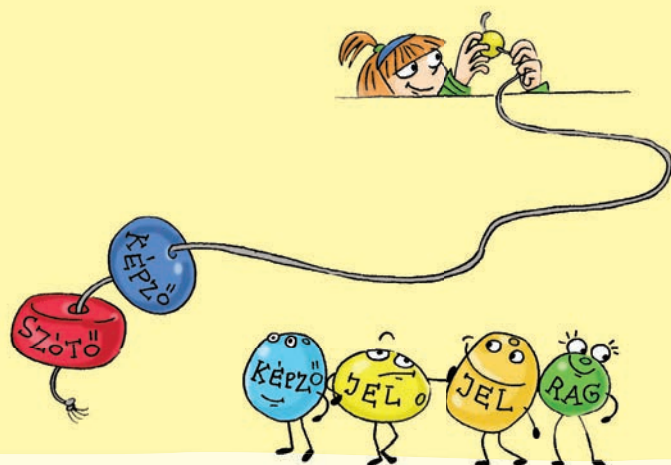
Talán ismeritek a Scrabble nevű játékot, amelyben egy táblán betűkből kell értelmes szavakat kirakni, a játéktársak szavaival keresztezve. Ennek egy kicsit egyszerűbb változatát akár az iskolában is játszhatjátok szabad időtökben. Rakjatok ki minél több szót a következő betűk felhasználásával! Több fokozat lehet. Először minden betűt csak egyszer használhattok fel, majd egy következő játékban annyiszor, ahányszor akarjátok. Versenyezzetek, hogy adott időre (például három, öt perc alatt) kinek sikerül több szót összeírnia! Találjátok ki ti is legfeljebb tizenöt betűből álló betűsorokat! Jó játékot!

G Z A E O N D S K P Y V H É Á

TÁRSASJÁTÉK

A SZAVAK SZERKEZETE

Ebből a fejezetből megtudhatod, hogy ...

- milyen nyelvi szintek vannak;
- milyen elemekből épülnek fel a szavak;
- mik azok a képzők;
- mi a jelek és ragok szerepe.

27. A nyelv építőegységei – A nyelvi szintek

Gondolatébresztő

Biztosan van a környezetetekben kisgyerek, aki most tanul beszélni. Beszélgetsetek róla, hogy szerintetek milyen fejlődésen megy keresztül beszéde az első hangok kimondásától a teljes történetek elmeséléséig!

Mostanra már nagyon sok ismeretet felhalmoztál a magyar nyelvről. Eddig ösztönösen használtad a nyelvet, most azonban a dolgok mélyére ásunk. Ahhoz, hogy a nyelvi rendszert megismerhessük, a nagy egészet elemekre kell bontanunk.

Kicsit olyan ez, mint a legójáték. A kis legókockák nyelvi megfelelői a **hangok**, amelyek önmagukban nem jelentenek semmit. Ezek egymáshoz illesztésével rakunk össze először néhány alapelemet, egy ház első emeletét, egy virágágyást, egy autó alját – ezek a hangokból összeálló **szóelemek**, azaz a **szótövek** és a **toldalékok**. A szótövekből és toldalékokból állnak össze a **szavak**. Azután ezeket a különálló egységeket egymásra rakjuk, létrehozzuk a **szókapcsolatokat**, **szó szerkezeteket**. Majd felépítjük a házat, a kertet, az autót – ezek lesznek a **mondatok**. Végül, amikor a kész ház melletti garázsba betolod az autót, kész van egy egész, kerek kis jelenet – azaz megalkottuk a **szöveget**.

Ezek tehát a nyelvi szintek:

Ezekről 7. és 8. osztályban tanulunk majd.

SZÖVEGEK

pl. *Peti ebéd után bement a szobába.
A széken ül. Nézi a nyári képeket, és
visszaemlékezik a szép élményekre.*

MONDATOK

pl. *A széken ül.*

SZÓSZERKEZETEK (és szókapcsolatok)

pl. *a – széken, széken – ül*

SZÓELEMEK (szótövek, toldalékok) és SZAVAK

pl. *a, szék+en=széken, ül*

BESZÉDHANGOK (magánhangzók, mássalhangzók)

pl. [a] [é] [e] [ü] [sz] [k] [n] [l]

Gondolatgyűjtő

A nyelv építőegységei, azaz a nyelvi szintek: hangok → szóelemek = szótó+toldalékok → szavak → szókapcsolatok, szó szerkezetek → mondatok → szöveg.

FELADATOK

1. a) Alkossatok 4 fős csoportokat! Minden csoport kapjon egy-egy nagy csomagolópapírt. Rajzoljatok rá 3 nagyobb kört! Két csoporttag írjon fel az egyik körbe 4-4 szót, 2 tag pedig a másikba 4-4 toldalékot. Ezután alkossatok közösen ezekből minél több toldalékos szót, illetve, ha lehet összetett szavakat is, és írjátok be a harmadik körbe!
- b) A feladat második fordulójaként a csoportok cserélik meg egymás között a csomagolópapírjukat. Alkossatok a harmadik körbe írt szavak felhasználásával mondatokat, és írjátok fel a csomagolópapír aljára! Újabb cserével ellenőrizzitek a másik csoportok munkáját!

2. Rajzold le a füzetedbe a nyelvi szinteket jelképező lépcsőfokokat! Írj saját példákat az egyes lépcsőkhöz a könyvben bemutatotthoz hasonlóan! Úgy építsétek fel a szinteket, hogy az utolsó lépcsőfok felirata ez legyen: Boldog születésnapot kívánok!

3. Alkossatok háromfős csoportokat! Készítsetek szórejtvényeket! Gyűjtsetek olyan szavakat, amelyek magukban „rejtenek” egy másik értelmes magyar szót. Például: **igazgató** – ebben benne van az **igaz**, a **gaz** és a **tó** szó is. Elég, ha a ti szavaitokban csak egy-egy másik rejtőzik!

4. Versenyezzetek, milyen szellemes, játékos magyar elnevezést találtok a *baromfi-szaküzlet*, *ruhabolt*, *vasáru* és *kertészeti szaküzlet* helyett!
5. Melyik megoldás felel meg a magyar nyelvhasználat hagyományainak? Miért?
– A sérült járműveket elvontatták és ki is javították azokat.
– A sérült járműveket elvontatták és ki is javították őket.

TÁRSASJÁTÉK

Szóragasztás

A játékhoz annyi kis papírlap szükséges, ahányan játszanak. Mindegyik papírlapra előzetesen fel kell írni egy-egy szótagot, rövid szót (vagy hosszú szavakat feldarabolni szótagokká), melyeket írással lefelé egy asztalon kell elhelyezni. Jelre mindenki odamegy az asztalhoz és kihúzza egy papírt, megnézi a szótagot. Ezután kezdődik a keresgélés. A játékosok papírjukat írással előre maguk elé tartják, és megpróbálnak szavakká, összetett szavakká csoportosulni. Ha sikerült, újra kezdődhet a játék, de az egyszer már kitalált szavak nem szerepelhetnek még egyszer.

28. A szavak felépítése

Gondolatébresztő

Idézd fel, milyen nyelvi elemeket ismertünk meg eddig alaposan!

A különálló építőelemekből, vagyis a beszédhangokból álló szóelemekből nap mint nap szavakat alkotsz magad is. Kisgyerekként ösztönösen tanultad meg, mikor mit kell mondanod, mi mit jelent. Először alapszavakat mondtál, majd fokozatosan bővült a szókincsed. Használtad a nyelvtani törvényszerűségeket anélkül, hogy tudtál volna róluk.

A SZAVAK ALAPSZERKEZETE ■ A szavakat **szóelemekből**, szótóból és toldalékokból építéd fel, pl.: *mező-ig, erdő-vel, fut-unk, öt-ös-ök*. (Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy vannak olyan szavak is, amelyek sosem kaphatnak toldalékot: *csak, ne, és* stb.). A szóelemek jelentése különbözik: a **szótövek** jelentését többnyire könnyen meg tudod fogalmazni (pl. a *mező* jelentését), a **toldalékok** (pl. *-ig*) jelentését viszont már nehezebb megmagyarázni.

Próbáld meg egy mondatot toldalékok nélkül elmondani! Például: *Este a mozi megy megnéz egy jó film*. Figyeld meg, mennyire más jelentést képesek kiváltani a különféle toldalékok! Pl.:

Este elmentünk a moziba, megnéztünk egy jó filmet. Este elmehetnél a moziba, megnézhetnél egy jó filmet! Este a moziba elmenők megnézhetnek egy jó filmet.

Ugye, mennyire fontos a toldalékok jelentése? Ráadásul a toldalékok abban is szerepet játszanak, hogyan kapcsold össze a szavakat értelmes mondattá. A toldalékok típusai: **képző, jel és rag**.

**SZÓ = SZÓTŐ + TOLDALÉK
(KÉPZŐ + JEL + RAG)**

EGYSZERŰ ÉS ÖSSZETETT SZAVAK ■ Valószínű, hogy először **egyszerű** szavakat mondtál: *baba, cipő, csiga*. Ahogy megismerted a világot, ezekből már **összetett szavakat** is alkottál, azaz egymás mellé tettél két egyszerű szót: *babaszoba, cipőfűző, csigaház*. Az **egyszerű szavak** tehát nem bonthatók fel két vagy több szóra. Az **összetett szavak** viszont igen, az összetett szót alkotó szavakat **tagoknak** hívjuk. **Az összetett szavak általában két tagból, előtagból és utótagból állnak**: *baba+szoba, fény+sebesség* stb. Sokszor előfordul, hogy ha összeillesztünk két szót, a jelentése más lesz, mint ha csak egymás mellett szerepelnének. Ennek az összetett szavak helyesírásánál van nagy jelentősége. Mert nem mindegy, hogy *nagy kabát* (azaz nem jó méretű), vagy *nagykabát* (téli, vastag, meleg kabát) van a szekrényemben.

ÖSSZETETT SZÓ = ELŐTAG + UTÓTAG

Az összetett szavakhoz további tagokat is illeszthetünk. Így **többszörösen összetett** szavak keletkeznek: *babaszobabútor, nagykabátgomb*.

Gondolatgyűjtő

SZÓ = SZÓTÓ + TOLDALÉKOK (KÉPZŐ+JEL+ RAG)

Egyszerű szavak: egy tagból állnak

Összetett szavak: ELŐTAG + UTÓTAG, vannak többszörösen összetett szavak is.

FELADATOK

1. Válogasd szét a szóhalmazból az egyszerű és az összetett szavakat! Írd le őket a füzetedbe, két oszlopba rendezve!

szépség

hallás

szépkorú

város

főváros

hallókészülék

farmernadrág

sálak

virágpalánta

csipkesál

nadrágos

2. Alkoss mondatot az alábbi szavak felhasználásával! Írd le őket a füzetedbe, majd olvassátok fel egymásnak a padtársaddal. Figyeljétek meg, ki hogyan alakította át a szavakat!

a) holnap, délután, sétál, mi, fagyizó

b) Lajos, Klára, nem, szeret, kutya, sétáltat, késő, este, park

c) nyár, sok, süt, nap, ezért, jól, felmelegszik, Balaton, víz

3. Bontsd mondatokra, majd szavakra az alábbi összeolvasott szöveget! Írd le helyesen, írásjelekkel ellátva a füzetedbe! Vigyázz! Sok összetett szó is van benne, ezeket nem kell felbontani!

Lázár Ervin: Nagypapa meg a csillagok – részlet

NagyapanapközbenolyanmintmindenmásőregemberAzazegészenmégsemolyanmertfüttyörészniszokottésbeszélgetazalmafaívalKedveseketmondhatnakimertazalmafákmajdnemmindigmosolygósakDeháteztnemfurcsállotta-BabóTittimerthaegy kicsitodafigyeltőmagaistudottazalmafákkalbeszélgetniEgyszerűezannakakitudalmafaül

TÁRSASJÁTÉK

Szógyarapító

Alkossatok csapatokat! A feladat: adott időre minél több szóösszetételt alkotni egy alapszóhoz. Legyen az alapszó a *hó!* A lehetséges összetett szavak, például: *hógolyó, hóhányó, hókotró* stb. Az idő leteltével minden csapat olvassa fel a szavait. Ami már elhangzott, azt ki kell húzni. Az a csapat nyer, amelyiknek a legtöbb egyedülálló szóösszetételt sikerült írnia.

29. Toldalékok – A képzők és a jelek

Gondolatébresztő

Gondolkodj el egy picit a képző elnevezésen! Mit gondolsz, mire utal ez a név? Vajon mit tesz a szótóval ez a toldalék?

A SZÓKÉPZÉS ■ Vedd kézbe a *Magyar értelmező kéziszótárt*, és keress olyan szavakat, amelyek egy másik szóból származnak! Pl. *hal* – *halász*, *beteg* – *betegség*, *fél* – *félénk*. A szópárok első tagjaihoz illesztett *-ász*, *-ség*, *-énk* toldalékok egy alapszóból egy új jelentésű másik szót képeznek. A **szóképzés** a legismertebb módja, hogy a nyelv **szavainak száma** növekedjen. A példákban megfigyelhető toldalékok tehát a **képzők**, mert **új szót** (pontosabban: új szótövet) képeznek. Mindig közvetlenül a szótó után állnak, és **megváltoztatják** annak **jelentését**.

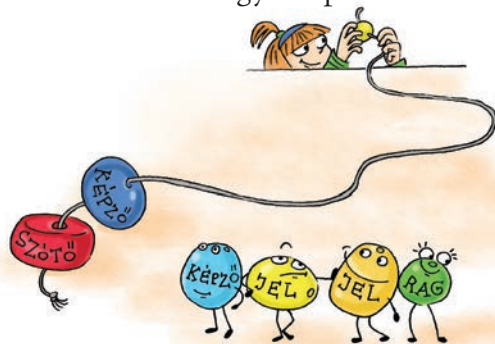
A KÉPZŐK FAJTÁI ■ Figyeld meg a következő táblázatban szereplő képzőket!

A SZÓTÓ SZÓFAJA	SZÓTÓ	KÉPZŐ	A KÉPZETT SZÓ SZÓFAJA
főnév	<i>hal-</i>	<i>-ász</i>	főnév
melléknév	<i>buta-</i>	<i>-ság</i>	főnév
melléknév	<i>zöld-</i>	<i>-es</i>	melléknév
ige	<i>nyaral-</i>	<i>-ás</i>	főnév
ige	<i>lép-</i>	<i>-ked</i>	ige
ige	<i>ad-</i>	<i>-(o)gat</i>	ige
melléknév	<i>sötét-</i>	<i>-ít</i>	ige
ige	<i>tanul-</i>	<i>-ni</i>	főnévi igenév

A képzők nemcsak az alapszó jelentését, hanem a **szófaját** is képesek megváltoztatni, bár ez nem minden képzőre igaz. pl. *tanul* (ige) – *tanulás* (főnév) – *tanulni* (főnévi igenév) – *tanulgat* (ige) – *tanuló* (főnév, melléknév, melléknévi igenév) – *tanulmány* (főnév). Egy szótó után több képző is állhat. Pl.: *zöld-ség-es*. A képzőket a velük létrehozott szó szófajáról szokás elnevezni. Pl. az *-ász* egy főnévképző, a *-ked* vagy az *-ít* ige képző.

A JELEK ■ A **jelek** az alapszónak **nem változtatják meg sem a szófaját, sem az alapjelentését**, de a **jelentését módosítják**. Utalhatnak az igék **módjára, idejére**, kifejezhetik a **többes számot**, a **fokozást** stb. Nézzünk egy-két példát!

AZ ALAPSZÓ SZÓFAJA	A JEL	A JEL JELENTÉSE
főnév: <i>hajó-</i>	<i>-k</i>	többes szám
melléknév: <i>zöld-</i>	<i>-(e)bb</i>	fokozás
ige: <i>fut-</i>	<i>-(o)tt</i>	múlt idő
ige: <i>ír-</i>	<i>-j</i>	felszólító mód

Gondolatgyűjtő

KÉPZŐK

Egy szóból új szót (szótövet) képeznek. Ez az új szavak alkotásának leggyakoribb módja.

A képzők:

- mindig közvetlenül a szótó után állnak,
- megváltoztatják az alapjelentését, de akár a szófaját is,
- pl.: *hal-ász, zöld-ség-es, világ-os-ít, tanul-ni.*

JELEK

Az alapszó szófaját és alapjelentését nem változtatják meg, de a jelentését módosítják.

Utalhatnak:

- az igék módjára, idejére,
- kifejezhetik a többes számot,
- a fokozást,
- pl.: *beszél-t, ír-j, hajó-k, nagy-(o)bb.*

FELADATOK

1. Válogasd szét a füzetedbe a képzett és nem képzett szavakat! Keresd meg a képzettek szótövet!

zöldes

butaság

más

keres

nyaralás

merész

Kékes

feles

lépked

kertész

mész

2. Az *-ász, -ész* képző segítségével rengeteg foglalkozásnevet képezünk. A lecke szövegében példaként szerepelt a *halász*. Gyűjtsetek padtársaddal legalább 4-4 példát *-ász* és *-ész* végződésű foglalkozásnevekre!

3. Minek a jele?

a) Csoportosítsd a füzetedbe az azonos jellel ellátott szavakat! A csoportok nevei: többes számú főnév, fokozott melléknév, múlt idejű ige, felszólító módú ige. Vigyázz! Van néhány kakukktőzés is! Ezeket külön gyűjtsd!

baj

ülj

rút

manók

jött

kisebb

bók

legszebb

lovak

tanult

olvass

legalább

- b) Írj mindegyik csoportba még 2-2 saját szót!

TÁRSASJÁTÉK

Szóképző verseny

Alkossatok 4 csoportot! Egy-egy nagy csomagolópapírra dolgozzon mindegyik csoport. Az egyik csoport foglalkozásneveket gyűjtsön, a másik tulajdonságokat, a harmadik cselekményekre utaló szavakat, a negyedik pedig főneveket. Csak képzett szavak lehetnek. Melyik csoport gyűjt több szót adott időre?

30. Toldalékok – A ragok

Gondolatébresztő

Idézd fel, mi a különbség a szótó és a toldalékok között! Fogalmazd meg saját szavaiddal!

Ahogy az előző leckében is láttad, a toldalékok a szótó jelentését további jelentésekkel pontosítják, így jön létre az egész szó jelentése. A képzők és a jelek után olyan toldalékok következnek, amelyek nemcsak további jelentéssel bővítik a szót, hanem le is zárják. Ezek a **ragok**.

A RAGOK ■ A szavak a mondatokban bizonyos szerepeket töltenek be. (Ezekről majd hetedikben fogsz tanulni.) A ragok abban segítenek, hogy **meghatározzák a szavak mondatban betöltött szerepét**. Nézzük például a **főnevek** leggyakoribb ragjait!

PÉLDÁK	MONDATBELI SZEREP	A RAG ÁLTAL LÉTREHOZOTT JELENTÉS
<i>Kérek egy <u>bicikli-t</u>. Várom a <u>barát-om-at</u>. Sorba rakom az <u>elem-ek-et</u>.</i>	A tárgy ragja: -t, előhangzóval: -ot/-at/-et/-öt	A tárgy azt nevezi meg, akire vagy amire az ige által kifejezett cselekvés irányul. Kérdése pl. Kit? Mit? Milyet? Hányat?
<i><u>Tomi-nak</u> az apukája. A <u>könyv-nek</u> a fedele.</i>	A birtokos jelző ragja: -nak/-nek	A birtokos azt nevezi meg, akinek van valakije vagy valamije.
<i>A ház-<u>ban</u> van. Kilép az <u>utca-ra</u>. Leveszi a <u>polc-unk-ról</u>. Elviszi a <u>szerelő-k-höz</u>.</i>	A határozók ragjai sokfélék lehetnek: -ban/-ben, -ba/-be, -ból/-ből, -hoz/-hez/-höz, -nál/-nél, -n/-on/-en/-ön, -ra/-re, -ról/-ről, -tól/-től, -val/-vel stb.	A határozó valamilyen körülményt fejez ki, legtöbbször hely-, idő-, állapotjelentése van.

Az **igék** végén lévő ragok is nagyon fontosak, mert ezek mutatják meg például az adott cselekvés végzőjének számát és személyét. Ezek az **igei személyragok**. Nézzünk néhány példát!

Az igerag jelentése:		Az igerag jelentése:	
Egyesszám:		Többszám:	
1. személy: <i>-k (ad-o-k)</i>	„ÉN”	1. személy: <i>-unk (ad-unk)</i>	„MI”
2. személy: <i>-sz (ad-sz)</i>	„TE”	2. személy: <i>-tok (ad-tok)</i>	„TI”
3. személy: <i>-Ø (ad-Ø)</i>	„Ő”	3. személy: <i>-nak (ad-nak)</i>	„ŐK”

A TOLDALÉKOK SORRENDJE ■ A szavakhoz illesztett **toldalékok sorrendje** mindig **kötött**. Ha van képző, akkor először ezt illesztjük a szótóhoz. Ezután jön a jel, majd a rag. Képzőből és jelből többet is illeszthetünk egy szóhoz, ragból viszont csak egyet. A ragot tehát már nem követheti semmi a szóban. Természetesen nem kell mindig mindegyik toldaléknak szerepelnie, de a sorrend nem változhat.

Tehát: **szótő + képző + jel + rag**. például: *nyaralásunkon* = *nyar* + *al* + *ás* + *unk* + *on*.

- nyar*: szótő (a *nyár* változata)
- al*: képző (igét képzett belőle)
- ás*: képző (főnevet képzett belőle)
- unk*: jel (jelentése: „MIÉNK”)
- on*: rag (körülmenyjelentése van)

AZ ELŐHANGZÓ ■ Ha a szótő mássalhangzóra végződik és a toldalék is mássalhangzóval kezdődik, akkor megesik, hogy közéjük egy magánhangzót illesztünk a könnyebb kiejtés érdekében. Ennek **előhangzó** a neve. Pl. *ház+ak*, *ablak+ok*.

Az is előfordul, hogy egy szótőnek változatai vannak, ahogy fentebb a *nyár-* és *nyar-* esetében láthattad.

Gondolatgyűjtő

A szótőhöz illesztett ragok segítségével mondattá fűzhetjük a szavakat. A toldalékok sorrendje kötött a szótő után: képző+jel+rag.

Néhány fontos rag:

főnévhez: tárgyrag (-t), birtokos jelző rag (-nak/-nek), határozóragok (pl. *-ban/-ben*, *-hoz/-hez/-höz*, *-nál/-nél*, *-ra/-re*, *-ról/-ről*)

igéhez: igei személyragok

FELADATOK

- Alkoss szavakat a következő képletek alapján a füzetedbe!
  - szótő+képző+képző
  - szótő+képző+jel+rag
  - szótő+jel+jel+jel
  - szótő+képző+rag

- Légy író! Írj rövid történetet az alábbi szavak felhasználásával! Olvassátok fel egymásnak a történeteiteket négyfős csoportokban! Írjátok le a füzetetekbe, hogy melyik szó milyen toldalékokkal van ellátva!

erdőben

kenyerekkel

lángosok

kibékültek

győzött

vívtak

TÁRSASJÁTÉK

Szógyarapító

Alkossatok csapatokat! Válasszatok ki egy tőszót. Ebből kell minden csapatnak minél több szót alkotnia adott idő alatt. A szavakat képzővel, jellel, raggal is el lehet látni. A végén olvassátok fel a listákat! Amelyik szó más csapatnál is előfordul, azt ki kell húzni. Az nyer, aki a legtöbb egyéni szót gyűjtötte.

31. Összefoglalás – A szavak szerkezete

A nyelv olyan, mint egy épület: apró építőegységekből épülnek fel egyre összetettebb szerkezeti elemei. Ha ezeket az elemeket csoportosítod, eljutsz a **nyelvi szintekhez**:

1. nyelvi szint	BESZÉDHANGOK nincs önálló jelentésük A beszédhangok a nyelv legkisebb építőegységei . Írásban betűkkel jelöljük őket. A beszédhang és a betű nem ugyanaz!
2. nyelvi szint	SZÓELEMEK van jelentésük A szóelemek a szavak építőegységei, ide tartoznak a szótövek és a toldalékok . (Ehhez a nyelvi szinthez tartoznak a szóelemekből felépített szavak is.)
3. nyelvi szint	SZÓSZERKEZETEK A szavak sokféle módon kapcsolódhatnak össze egymással. A szavakból felépülő szókapcsolatok és szószervezetek a mondatok fontos szerkezeti elemei. Például: <i>szekrény alatt, csíkos pulóver, Kati és Rita.</i>
4. nyelvi szint	MONDATOK A szavakból, illetve a szókapcsolatokból és szószervezetekből épülnek fel a mondatok . Például: <i>A szekrény alatt van egy csíkos pulóver.</i>
5. nyelvi szint	SZÖVEGEK A mondatokból felépülő legnagyobb nyelvi egység a szöveg .

Ezekről 7. és 8. osztályban tanulunk majd.

SZÖVEGEK

pl. *Peti ebéd után bement a szobába. A széken ül. Nézi a nyári képeket, és visszaemlékezik a szép élményekre.*

MONDATOK

pl. *A széken ül.*

SZÓSZERKEZETEK (és szókapcsolatok)

pl. *a – széken, széken – ül*

SZÓELEMEK (szótövek, toldalékok) és SZAVAK

pl. *a, szék+en=széken, ül*

BESZÉDHANGOK (magánhangzók, mássalhangzók)

pl. [a] [é] [e] [ü] [sz] [k] [n] [l]

A szavakat **szótövekből** és **toldalékokból** építjük fel. Vannak olyan szótövek, amelyekhez soha sem kapcsolódnak todalékok (pl. *csak, se, vagy* stb.), itt a szótő önmagában alkotja a szót. Más szavak esetében viszont a todalékok jelentése fontos része lesz a szó jelentésének: *asztal-ra, néz-zük, figyel-j* stb. A todalékokat jelentésük és szerepük alapján három csoportba sorolhatod:

KÉPZŐ ■

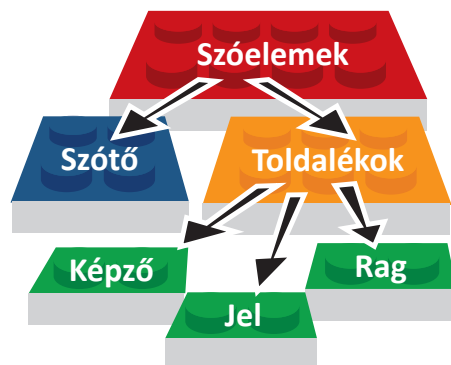
- **Új szót**, pontosabban fogalmazva: **új szótövet hoz létre**. Például: *olvas-gat, szép-ít*.
- A képző **képes megváltoztatni egy szó szófaját**. Az új szótő szófaja lehet olyan, mint az eredeti (*olvas-gat*, itt az *olvas* igéből ige lett), de változhat is (*szép-ít*, itt a *szép* melléknévből igét kaptunk).
- Ha van egy szóban képző, az a **szótő után következik**.
- **Egymás után több képző is állhat**: *szép-ít-get*.
- A képzővel létrejött új szó(tő) szófaja lehet névszó, ige, igenév.

JEL ■

- Nem hoz létre új szót, csak a **szó jelentését pontosítja**.
- A szó **szófaját nem változtatja meg**.
- Kifejezheti a **többszámot**, utalhat a **személyre, időre, módra, birtokosra, fokra** stb.
- A jelek **a képzők után következnek**, tehát ha van egy szóban képző, a jel csak utána állhat: *szép-ít-ett!* (Az *-ett* a múlt idő jele előhangzóval.)
- **Egymás után több jel is állhat**: *apá-m-é*.

RAG ■

- **A szavak mondatbeli szerepét határozza meg**. (Erről majd később lesz szó.)
- A legfontosabb ragok az igékhez, főnevekhez és melléknevekhez kapcsolódnak.
- A rag **lezárja a szót**, tehát a **rag a képzők és a jelek után következik**.
- Egy szóban **csak egy rag** lehet: *asztal-ról, olvasgatná-tok* stb.

32. Ellenőrizd a tudásodat!

- Milyen nyelvi szintek vannak? Rajzold fel az ábráját!
- Mik azok a szóelemek?
- Írj le 5 egyszerű és 5 összetett szót!
- Mondj három szószerkezetet!
- Mi a szótő?
- Milyen toldalékfajták vannak?
- Milyen sorrendben követik a szótőt a toldalékok?
- Mi a képző szerepe?
- Mondj példát néhány képzőre!
- Írj 5 képzett szót!
- Mi a jel szerepe?
- Mondj példát néhány jelle!
- Írj 5 jellel ellátott szót!
- Mi a rag szerepe?
- Mondj példát néhány ragra!
- Írj 5 ragozott szót!
- Melyik toldaléktípusra igazak az alábbi kijelentések, példák?
  - a) Képes megváltoztatni egy szó szófaját.
  - b) Lezárja a szót.
  - c) Egymás után több is állhat.
  - d) Ha van ilyen egy szóban, akkor az közvetlenül a szótő után áll.
  - e) Módosítja a szó jelentését.
  - f) A szavak mondatbeli szerepét határozza meg.
  - g) pl. *lány-om-é, asztal-ok, sötét-ebb, húz-ott, áll-j*
  - h) pl. *szék-en, magam-ról, virág-ot, anyu-nak, ad-unk*
  - i) pl. *vad-ász, mos-ogató, énekel-ni, nyaral-ás*
- Miként tudnád megmagyarázni, hogy a *bankpont* és az *üzletpont* szóösszetétel nem illik a magyar nyelvbe? Miért zavaró a használata?

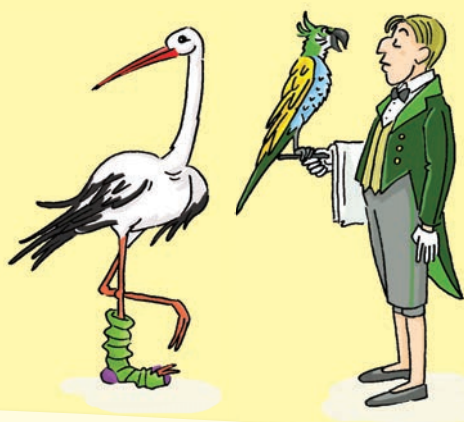

PROJEKTFELADAT

Alkossatok ötfős csoportokat! Készítsetek gondolattérképet ábrázoló plakátot a nyelvi szintekről vagy a szavak szerkezetéről a fejezetben tanultak alapján! Ügyeljete arra, hogy jól elkülönüljenek a csoportok, a jelölések, a példák! A plakátotok legyen színes, jól áttekinthető. Ha elkészültetek, tegyétek ki a falra, nézzétek meg egymás munkáját!

IV.

A MAGYAR HELYESÍRÁS ALAPELVEI

Ebből a fejezetből megtudhatod, hogy ...

- mi jellemző a magyar helyesírára;
- mit jelent a kiejtés elve;
- mit jelent a szóelemzés elve;
- mely szavakat írjuk a hagyomány és az egyszerűsítés elve szerint.

33. A magyar helyesírásról

Gondolatébresztő

Több olyan segédkönyvet is ismersz már, amelyek segítenek, hogy pontosan, helyesen tudj írni. Mi ezeknek a segédkönyveknek a címe?

Mostanra már rengeteg törvényszerűséget megismertél a magyar nyelvvel kapcsolatban. Tudod, hogy a beszédhangokból összeálló szavak alkotják a mondatokat, ismered a magánhangzó- és mássalhangzótvényeket. Megismerkedtél a szavak alapszerkezetével, a szótóvel és a toldalékokkal, a képzővel, jellel, raggal.

A HELYESÍRÁS FONTOSSÁGA ■ Mindennapi életed során (az iskolában és otthon is) elsősorban a nyelv **szóbeli** formájával találkozol (élőbeszéd), amelynek során a fent leírt törvényszerűségeket automatikusan alkalmazod. Elsős korod óta pedig a nyelv **írásbeli** formájával ismerkedsz. Amikor leírod a szavakat, mondatokat, mindig figyelned kell a **magyar helyesírás szabályaira**. E szabályok jó részét már ismered és használod. Néhányról bővebben is beszélni fogunk a következőkben.

HELYESÍRÁSUNK JELLEMZŐI ■ A magyar írás **betűíró és hangjelölő**, erről már volt szó korábban. Ábécénk alapját a latin ábécé adja, ezért **írásunk latin betűs**. Minden egyes kiejtett hangnak van megfelelő betűjele, a [j] hangnak kettő is: *j* és *ly*. A magyar helyesírásban fontos, hogy **az írás lehetőleg kövesse a kiejtést**.

Azt látjuk azonban, hogy a **leírt és kiejtett alakok néha eltérnek**, mert például a részleges hasonulást vagy az összeolvadást nem jelöljük írásban. Ez azért van, mert helyesírásunkban fontos, hogy a **szótót következetesen jelöljük írásban**, a szótó toldalékolt formában is felismerhető legyen. Általában még akkor sem változtatjuk meg írásban a szótót, amikor kiejtve, a hangtvények miatt másként hangzik egy szó. Például: *fogta* [fokta], *egyszer* [etyszer]. Emiatt helyesírásunkat **értelemtükrözőnek** is szokták nevezni. Ez mutatkozik meg akkor is, amikor két szót egybe- vagy különírunk: az írásmód kifejezi a jelentést. Például: *nagy kutya* (= nagytermetű állat); *nagykutya* (= főnök, nagy hatalommal bíró ember).

A következő leckékben sok segítséget fogsz kapni ahhoz, hogy helyesírásod tovább fejlődjön. Megismered majd a főbb szabályokat, melyek megtanulásával már gyerekjáték lesz a tollbamondás hibátlan megírása.

Képezheted is magadat! Ha sokat olvasol, az agyadban rögzülnek a szavak helyes alakjai, így leírásukkor már sokkal könnyebb dolgod lesz. Ha mégis elbizonytalanodsz, akkor rengeteg **segédkönyv** áll rendelkezésedre. Forgasd nyugodtan a *Magyar helyesírási szótár* vagy *A magyar helyesírás szabályai* (tizenkettedik kiadás) könyveket! Hasznos segítség a **helyesiras.mta.hu** online helyesírási tanácsadóoldal is. Itt is megnézheted, hogy melyik szónak mi a helyes alakja. Érdeemes ellátogatni az oldalra!

Gondolatgyűjtő

HELYESÍRÁSUNK FŐBB JELLEMZŐI

betűíró, hangjelölő, értelemtükröző,
ábécénk és írásunk latin betűs, lehetőség szerint
az írás követi a kiejtést

amikor eltér a kiejtés
a leírt szótól, a szót akkor is
következtesen jelöljük

FELADATOK

1. Keresd meg azokat a szavakat a szövegben, amelyeknek eltér a kiejtése és az írása! Írd le őket a füzetedbe! Magyarázd meg, miért kell figyelni ezeknek a szavaknak a helyesírására!

Ma megint hétfő van. Reggel kapkodtam, mert későn keltem. Nem találtam sem a fogkefémeket, sem a könyveimet. Majdnem el is késtem az iskolából, de szerencsém volt, mert a szomszéd fiú bátyja elhozott autóval. Délután igyekeztem haza, hogy tanulás előtt tudjak még játszani a gépemem.

2. Mit jelent? Fejtsétek meg, mi a különbség az alábbi szópárok tagjainak jelentése között! Dolgozzatok párban!

nagybetű – nagy betű

magyartanár – magyar tanár

föld alatti – földalatti

3. Rendezetek helyesírási versenyt! Alakítsatok csoportokat! Vegyétek elő az irodalomkönyvet! A tanár kijelöl minden csapatnak egy-egy ugyanolyan nehézségű és terjedelmű részletet valamely műből. Minden csapatból az egyik tag lesz a diktáló, aki tollbamondja társainak az adott szövegrészt, amit a csapattagok mindegyike önállóan ír le a füzetébe. Ezután csoportfórával ellenőrizzétek egymás munkáját!

TÁRSASJÁTÉK

Egybe és külön

Alkossatok két csapatot! Írjátok össze néhány összetett szót, melyek különírva mást jelentenek, mint egyben!
például:

zöldalma

nagykutya

kishal

Az ellenfél csapatából valakinek súgjátok egy összetett szót a listáról, amit el kell játszania a saját csapatának. Lehetőleg az összetett jelentést mutogassa el! Foglaljátok is mondatba mindkét jelentést!

34. A kiejtés elve

Gondolatébresztő

Bizonyára tanulsz idegen nyelvet. Írj le egy mondatot ezen a nyelven, de magyar helyesírással! Írd alá az eredeti helyesírás szerint is! Milyen hasonlóságokat és különbségeket találsz?

A magyar helyesírásnak sok-sok szabálya van, de ezekben mindössze négy fontos szempont érvényesül. Ezeket nevezzük a **helyesírás négy alapelvének**:

- a kiejtés elve,
- a szóelemzés elve,
- a hagyomány elve,
- az egyszerűsítés elve.

A KIEJTÉS ELVE ■ A magyar írás **hangjelölő**, és **amikor csak lehet, a kiejtést követi**. Ilyenkor ahány beszédhangból áll egy szó, annyi betűvel írod le. Pl. *alma, szellő, érik, bátor*. Természetesen az írás a helyes kiejtést követi. Gyakori kérdés, hogy a szóban lévő magánhangzó hosszú vagy rövid, ugyanis van néhány trükkös szó, melyhez jól jönnek a következő szabályok:

Ó, Ő

A **főnevek** végén mindig hosszú.
Pl. *hajó, erdő*.

Ú, Ű

A **melléknemek** végén mindig hosszú. Pl. *hosszú, gömbölyű*.
Toldalék előtt is hosszú marad:
savanyúság, szörnyűség.

Ú, Ű

A **főnevek** végén általában hosszú.
Pl. *borjú, betű*.
Kivételek: *adu, alku, áru, bábu, balyu, daru, falu, gyalu, kapu, lapu, satu, szaru, zsalu, anyu, apu, Icu, büriü, eskü, menü, revü*.
Némely *ú, ű* végű főnév *-l* igeképzős változatában a szóvégi *ú, ű* megrövidül: *ború – borul, hegedű – hegedül*.

I

Szó végén általában rövid.
Pl. *kicsi, bácsi, Peti*.
Kivétel: *sí, rí, gyí*.

A, E

Szó végén általában *á, é* lesz toldalék előtt.
Pl. *anya – anyáé, anyátlan; kecske – kecskés, kecskével*. Kivétel: *anyai, kecskeféle*.

Í, Ú, Ű

- Bizonyos szavakban toldalékolás után is hosszú marad.
Pl. *szelíd – szelídít, szív – szívtelen, szúr – szúrós, űr – űrben*.
- Bizonyos szavakban némely toldalék előtt megrövidül.
Pl. *víz – vízben, vízi*, DE: *vizet, vizes, vízünk*. Vagy: *út – útban, úti*, DE: *utat, utas, utunk*.
Vagy: *tűz – tűzben, tűzi*, DE: *tűzet, tüzes, tűzünk*.
Segítségét jelenthet, ha e szavakat a *kéz – kez* ragozásához hasonlítjuk. Ahol a *kéz* szóban az *é* hang *e*-re vált, azok előtt a toldalékok előtt az *í, ú, ű* is rövidül (*kéz – kézben, kézi*, DE: *kezet, kezes, kezünk*).
- Néhány szóban csak bizonyos toldalékok előtt rövidül meg.
Pl. *zsír – zsíros*, DE: *zsidó*. *Tíz – tízes*, DE: *tized*. *Bújik – bújgat*, DE: *bujkál*.

Néhány **rövid magánhangzós** szavunk esetében elterjedt ezek helytelen, hosszú magánhangzós ejtése. Pedig még toldalékok előtt is rövidek maradnak a kérdéses magánhangzók!

Pl. *sima* – *simán*, *szolid* – *szolidan*, *dicsér* – *dicséret*, *irigy* – *irigykedik*.

Ezekén kívül sok-sok példát találsz még *A magyar helyesírás szabályai* című könyvben, érdemes nézegetned!

Gondolatgyűjtő

A helyesírás négy alapelve:

1. a kiejtés elve, 2. a szóelemzés elve, 3. a hagyomány elve, 4. az egyszerűsítés elve.

A magyar írás hangjelölő, és amikor csak lehet, a kiejtést követi.

FELADATOK

1. Írj a füzetedbe a *híd*, *lúd*, *tűz* szavak 5-5 toldalékos alakjából olyanokat, amelyekben az *í*, *ú*, *ű* megrövidül!
2. Diktáljatok egymásnak padtársaddal felváltva 5-5, magánhangzóra végződő szót! Használjátok a *Magyar helyesírási szótárt*! Ellenőrizzétek a helyesíráásokat!
3. a) Keress olyan szópárokat, amelyek csak a magánhangzók időtartamában különböznek, de teljesen mást jelentenek!
pl.: *borsot*–*borsót*, *kor*–*kór*, *tör*–*tőr*.
b) Készíts otthon ezekhez a szavakhoz meghatározásokat, majd mondd el padtársadnak a következő órán. Neki ki kell találnia, hogy milyen szópárokra gondoltál. Ellenőrizzétek a szavak helyesírását!

TÁRSASJÁTÉK

Ország – város

Mindenki vegyen elő egy papírlapot, és rajzoljon rá oszlopokat a következő fejlécekkel: ország, város, fiú, lány, növény, állat, tárgy. (Lehet még nehezíteni: sziget, folyó/tó, márkanév stb. oszlopokkal.) Egy ember kezdje el mondani az ábécét, amiből csak az *a* hangot mondja ki hangosan, a többi magában. Egy másik játékos egyszer csak szóljon, hogy állj! Amelyik betűnél éppen tart az ábécét mondó játékos, azzal a betűvel kell mindenkinek az oszlopokba írni a fejlécben megjelölt fogalmi körbe tartozó szavakat, ahány csak eszébe jut. Bizonyos idő eltelte után mindenki hagyja abba, majd olvassátok fel, ki mit írt. Amit mások is írtak, azt ki kell húzni. Az nyer, akinek a legtöbb egyedi szava maradt meg. A következő körben új betűvel kezdődőket lehet írni. Ügyeljetek a helyesírásra!

35. A szóelemzés elve I.

Gondolatébresztő

Idézd fel a II. fejezetben tanult mássalhangzótörvények szabályait és példáit!

A SZÓELEMZÉS ELVE ■ Biztosan emlékszel rá, hogy a mássalhangzótörvények közül nem mindegyiket jelöljük írásban. Ha egy szóban szerepelnek, meg kell keresni a szó elemeit (a szótőt és a toldalékokat) ahhoz, hogy helyesen tudjuk leírni a szót. Ezeket a szavakat tehát **nem úgy írjuk, ahogy ejtjük**. Például: *bátyja, egészség*. A **szóelemzés elve** azt jelenti, hogy a szavak elemeit is figyelembe kell vened az írás során, és ez a kiejtés elvét is háttérbe szoríthatja. Említettük már, hogy a magyar helyesírás **értelemtükröző**. Ez ennél a helyesírási elvnel különösen fontos. Például az *egészség* szó helyesírása tükrözi, hogy a szó jelentése az *egész* szó jelentésén alapul.

ÍRÁSBAN JELÖLETLEN MÁSSALHANGZÓTÖRVÉNYEK ■ Ezeket már év elején tanultad. Lássuk, mire emlékszel!

HASONULÁS

Lehet részleges vagy teljes. A szóelemzés elvét az **írásban jelöletlen hasonulás**kor kell érvényesíteni. Ilyen a **részleges hasonulás**, valamint a **teljes hasonulás egy része**. Az ilyen szavaknál fontos, hogy a szóelemeket eredeti alakjukban írd le. Például *tűzhöz, vízszint, azonban, bátyja, anyja, község, hagyjátok, ülj, egyszer*.

ÖSSZEOLVADÁS

Azokban a szavakban, amelyeknek a kiejtésében az **összeolvadás** törvénye érvényesül, szintén meg kell keresni az **eredeti szóelemeket**, és eszerint leírni őket, hiába hallunk más hangot kiejtésükkor. Például *kertje, adsz*.

RÖVIDÜLÉS

Rövidülés esetén az egymás mellett álló három mássalhangzóból a kettőzöttet röviden ejtjük, de teljes hosszúságában leírjuk. Például *otthon, bükkfa, arccal*.

KIESÉS

Amikor három különböző mássalhangzó találkozik, a kiejtéskor a középső **kiesik**, de írásban természetesen ott marad. Például *azt hiszem, mindnyájan*.

Ezekon kívül még számos eset van, ahol nem jelöljük a kiejtésbeli változást. Néhány **fontos eset** következik.

- A *kis* szó fokozásánál hosszan ejtjük az *s* hangot (a mássalhangzónyúlás miatt), de továbbra is csak egy *s*-sel írjuk a szót: *kisebb*.
- Az *egy* szó *gy* hangját a toldalékos alakokban is hosszan szoktuk ejteni, mégis csak egyet írunk: *együtt*.
- A *lesz* szót is hosszú *sz*-szel szokták ejteni, de csak egyet írjuk: *lesz*.
- A *fiam* szóban a hiátustörvény miatt ejtünk egy *j*-t is [*fijam*], a szótő (*fi*-) és a toldalék (*-am*) világosan mutatják, hogy ezt írásban nem kell jelölnünk.

36. A szóelemzés elve II.

Gondolatébresztő

Idézd fel az írásban jelölt teljes hasonulás szabályait, eseteit!

ÍRÁSBAN JELÖLT MÁSSALHANGZÓTÖRVÉNYEK ■ Vannak olyan szavak, amelyek toldalékos alakjának a kiejtésében olyan **teljes hasonulás** megy végbe, amelyet **írásban** is jelölünk. A **szóelemzés** azonban itt is segít abban, hogy helyesen írd le a szót. Figyeld meg a következő példákat, további tudnivalóért lapozd fel a szabályzatot!

Vegyük az ír ige néhány alakját: *ír-ja, ír-juk, ír-játok, ír-ják*. Ha ugyanilyen *j*-vel kezdődő toldalékokat teszünk az *s, sz, z, dz* végű igékhez, akkor az a *j* teljesen hasonul a szótó végén lévő *s, sz, z, dz* mássalhangzóhoz. Ezt írásban is feltüntetjük, azaz **kettőzzük** a tővégi mássalhangzót. Például:

- *mos + ja = **mossa**,*
- *edz + jétek = **eddzétek**,*
- *visz + jük = **vissszük**,*
- *húz + ják = **húzzák**.*

A *t* végű igék többségére igaz, hogy felszólító módban a szótövéük nem *t*-re, hanem *s*-re végződik. A felszólító mód *j*-je teljesen hasonul ehhez az *s*-hez, és ezt jelölnöd is kell. Például:

- *lás + j + átok = **lássátok**,*
- *alkos + j + a = **alkossa**,*
- *neves + j + en = **nevessen**.*

(Vigyázz! Ez csak a **felszólító mód esetén** érvényes szabály! Figyelj a mondatokra! *Lássátok meg a szépet magatok körül!* DE: *Látjátok, milyen szép ez a táj?*)

Ha **mássalhangzóra végződő** szó után áll a *-val/-vel, -vá/-vé* toldalék, akkor a *v* hang a kiejtésben teljes hasonuláson megy át, melyet írásban is jelölünk. Például:

- *szék + vel = **székkal**,*
- *víz + vé = **vízzé**,*
- *lány + val = **lánnyal**,*
- *nagy + vá = **naggyá**.*

A legújabb 12. kiadású helyesírási szabályzat szerint a **néma h**-ra végződő szavaknál választható, azaz mindkét változat helyes, amikor *-val/-vel, -vá/-vé* toldalék járul hozzá. pl. *méhvel, juhval; méh~~h~~el, juh~~h~~al*. Amely szavak végén viszont ejtjük a *h*-t, ott a toldalék *v*-je is hasonul, amit írásban jelölünk is: *Allah~~h~~al, dohh~~h~~al*.

A közelre mutató *ez* és a távolra mutató *az* szavak toldalékos alakjaiban a *z* hang teljesen hasonul a toldalék első hangjához, ezért ezt kettőzött betűvel jelöljük. Például:

- *az + ban = **abban**, az + ra = **arra**, az + féle = **afféle**,*
- *ez + ből = **ebből**, ez + től = **ettől**, ez + hez = **ehhez** stb.*

Az *ez, az* szavak a *-val/-vel* toldalékkal kétféleképpen is összekapcsolódhatnak:

- *az + val = **avval** vagy **azzal**,*
- *ez + vel = **evvel** vagy **ezzel**.*

A *-vá/-vé* toldalék esetében viszont mindig a toldalék *v*-je hasonul:

- *az + vá = **azzá**, ez + vé = **ezzé**.*

Gondolatgyűjtő

A szóelemzés elve az írásban jelölt mássalhangzótörvényt tartalmazó szavak esetében is segít. Ismernünk kell a szótövet és a hozzá kapcsolódó toldalék eredeti alakját, valamint a hasonulás módját.

FELADATOK

1. Gyűjtsd ki az alábbi recept szövegéből azokat a szavakat, amelyekben írásban jelölt teljes hasonulás van! Írd le őket a füzetedbe egymás alá! Ezután bontsd elemeire a szót, írd le a szótövet és a toldalék eredeti alakját! (Pl. mossuk = mos+juk)

Gyümölcstorta pudinggal

Ehhez a tortához lehetőleg friss gyümölcsöt használjunk, azzal finom igazán!

Hozzávalók / 6 adag

A tésztához: 4 db tojás, 18 dkg cukor, 14 dkg finomliszt, 10 dkg vaj (olvasztott)

A krémhez: 1 csomag pudingpor, 5 dl tej, 2 ek cukor

A tetejére: 20 dkg eper (de bármilyen gyümölcs jó), 1 tasak gyümölcszselépor

Elkészítés:

Mossuk meg a gyümölcsöt, hagyjuk lecsepegni! Verjük habosra a tojásokat a cukorral. Olvasszuk meg a vaját. Keverjük el a felvert tojást a liszttel és az olvasztott vajjal csomómentesen. Melegítsük elő a sütőt 180 fokra! Töltsük a tésztát peremes sütőformába. Süssük meg a tésztát, tűpróbával ellenőrizzük, hogy jó-e. Borítsuk a tortát arra a táltra, amiben kínálni akarjuk. Hűtsük ki a tésztát, közben főzzük fel a pudingot a tejjel és a cukorral. A torta közepét töltsük meg a krémmel, és ízlés szerinti gyümölcsökkel. Ha kihűlt a puding, főzzük meg a gyümölcszselét és terítsük a tetejére. Hűtsük be legalább egy órára, tálalhatjuk tejszínhabbal a tetején.

Jó étvágyat!

TÁRSASJÁTÉK

Titkos szavakból vicces történet

Egy papír bal oldalára írjátok fel egymás alá néhány centi távolságba a következő kérdéseket: *Ki? Kivel? Hol? Mióta? Mikor? Meddig? Mit csinál?* Ezután az első játékos írjon egy választ az első kérdés mellé, majd hajtsa be a papírt, hogy a következő ne láthassa, hogy mit írt. Sorban mindenki írjon egy-két szót a soron következő kérdésre, majd mindig hajtsa be a lapot. A végén kihajtva vicces kis történet kerekedik ki a válaszok összeolvasásával.

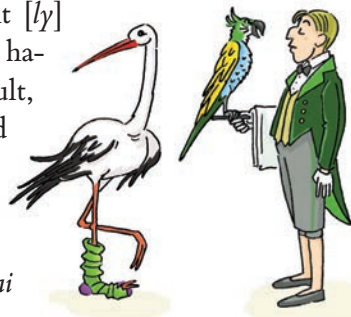
37. A hagyomány és az egyszerűsítés elve

Gondolatébresztő

Emlékszel, hogy az elválasztás kapcsán melyik történelmi családnevet tanultuk kivételként? Idézd fel, vagy lapozz vissza!

A HAGYOMÁNY ELVE ■ A hagyományt követjük például a **régi helyesírású családnevek írásakor**. Csak egyszer kell megjegyezned, utána már tudod, hogyan kell leírni például *Wesselényi*, *Eötvös*, *Batthyány*, *Széchenyi* nevét. Ha sokat olvasod az irodalom- vagy történelemkönyvedet, akkor ezek a nevek bizonyára nem fognak gondot okozni.

Szintén a hagyomány elvét követi helyesírásunk, amikor a [j] hangra bizonyos szavakban a **ly betűt használja**. (Régen volt [ly] hangunk, ez a [j]-hez hasonlított. Mára már eltűnt, de a hagyomány miatt azokban a szavakban, amelyekben előfordult, megtartottuk az azt jelölő betűt.) Itt is segít, ha sokat látod az ilyen szavakat. Az biztos, hogy *ly*-nal csak egy szó kezdődik, a *lyuk*, valamint ennek toldalékos és összetett alakjai (*lyukas*, *kulcslyuk*). A toldalékokban szereplő [j] hangot szinte mindig *j* betűvel jelöljük: *vár-ja*, *kér-j*, *dör-ej*, *pad-jai* stb. Kivétel az *-ály/-ély* képző: *szabály*, *rejtély*, *veszély*. A legtöbb *ly*-os szót akkor tudod helyesen leírni, ha sokat olvasol és gyakorolsz.

AZ EGYSZERŰSÍTÉS ELVE ■ A mássalhangzók hosszúságát úgy jelöljük, hogy az őket jelölő betűt kettőzzük: *s – ss*. A **kétjegyű mássalhangzók** (*gy*, *ty*, *sz*, *zs* stb.) **esetében** viszont nem kétszer írjuk le a betűt (**hosszszan*), hanem az első betűjegyet kettőzzük, a másodikat csak egyszer használjuk (*hosszszan*). Azaz **egyszerűsítünk**. Például *meggyes*, *annyi*, *lottyán* stb.

Emlékszel az elválasztásról tanultakra? Hogyan kell elválasztani a *jeggyel* szót a lap széléhez érve? Így: *jegy-gyel*. **Elválasztáskor tehát nem egyszerűsítünk**.

Ha összetett szavak határán van azonos kétjegyű mássalhangzó, akkor **sem szabad egyszerűsíteni**, ki kell írni mindkettőt: *kulcsomó*, *jegygyűrű*.

Akadnak olyan szavak, amelyekben **három azonos mássalhangzó** kerül egymás mellé.

- Ilyenkor nem írjuk ki mind a hármat, mert egyszerűsítünk. Ha nem tennénk, így nézne ki a *bükk+vel* szó: **bükkkkel*. Ehelyett egyszerűsítve így írjuk: *bükkel*.
- Van néhány szó, amelyben mégis kiírjuk mindhárom azonos mássalhangzót. Az egyik ilyen eset, ha **személynév** végződik hosszú mássalhangzóra. Ilyenkor **kötőjellel** írjuk utána a **toldalékot** (*Széll-lel*, *Kiss-sel*, *Mariann-nál* stb.).
- A másik eset, amikor összetett szó határán áll ugyanaz a mássalhangzó háromszor. Ilyenkor is kötőjelet használunk, hogy látszódjon, hogy az előtag hosszú mássalhangzóra végződik. Pl. *sakk-kör*, *balett-táncos*.

Szintén az egyszerűsítés körébe tartozik az, hogy ha **i-re végződő földrajzi név kap -i képzőt**, csak egy *i*-t írunk: *Zamárdi + i = zamárdi*, *Budakeszi + i = budakeszi*. Ezt külföldi neveknél is alkalmazzuk, pl. *Sydney + i = sydney-i*, *Helsinki - helsinki*. Az egyszerűsítés miatt így ejtjük: [szidni].

Gondolatgyűjtő

A hagyomány elvét alkalmazzuk a

- régi családnevek (pl.: Batthyány),
- [ly] hangot tartalmazó szavak (pl.: lyuk, gólya) esetében.

Az egyszerűsítés elvét többek között

- a hosszú kétjegyű mássalhangzók (pl.: hosszan) esetében használjuk (kivétel elválasztásnál és összetett szavak határán, pl.: jegygyűrű)
- *i*-re végződő földrajzi neveknél (pl.: zamárdi) alkalmazzuk.

FELADATOK

1. Kérd meg padtársadat, hogy diktálja le neked az A) csoport szavait, te pedig a B) csoportét diktáld le neki. Kicsereélve a füzetet, ellenőriztétek egymást!
A) sajt, súlyos, kályha, óhaj, erkély, bója, bájos, mély, kevély, tuja
B) pehely, hajó, újabb, tavalyi, folyó, fájó, lyukacsos, jégvirág, sajnos, selyem
2. Gyűjts a füzetedbe hosszú mássalhangzóra végződő szavakat, majd lásd el őket *-val/-vel* toldalékkal! Milyen alapelv érvényesül ezek helyesírásában?
3. Keresd meg az irodalomkönyvedben a *János vitéz* című művet! Gyűjts ki az első fejezetből 10 egyszerűsítés elve alapján írandó szót a füzetedbe! Írd le őket elválasztva is!
4. Magyar írók, költők, híres emberek közt is bőven találhatunk olyanokat, akiknek a családnevét a hagyomány elve alapján írjuk. Gyűjts 3-3 nevet ezekben a kategóriákban: írók, költők, történelmi szereplők, más híres személyek a magyar kultúra világából! Dolgozz a füzetedben!

TÁRSASJÁTÉK

Állj fel, guggolj le!

A játékvezető felolvas *j* és *ly* betűt tartalmazó szavakat. A játékosok a *j*-s szavaknál leguggolnak, az *ly*-osoknál felállnak. Aki elrontja, zálogot ad, de tovább játszik. A zálog kiváltása egy-egy régi családnév betűzésével lehetséges.

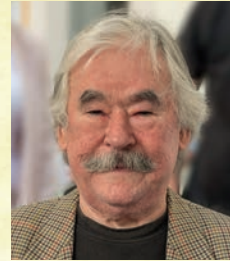

38. Gyakorolj!

1. Kérd meg padtársadat vagy szüleidet, hogy diktálják le neked az alábbi szöveget! Az ellenőrzés és javítás után oldd meg a feladatokat!

Csukás István: Hogyan lettem filmszínész? – részlet

Aznapra virradó éjszaka, mikor filmszínész lettem, nagyon furcsa álmom volt. Mondhatom, nagyon furcsa. Azt álmodtam, hogy a húsbolt vezetője olyan kövér lett, mint egy léggömb. Eddig semmi furcsa nincs még az álomban, hiszen mindenki tudta a Nadragulya utcában, hogy a húsbolt vezetője szereti a hasát. És mindig csipegeti a füstölt kolbászt meg a főtt kolbászt meg a sült oldalast meg a karmonádlit. Ez egyáltalán nem volt titok, egész nap kihallatszott a panaszos sóhajtozás a húsboltból: „Na, még ezt a falat füstölt kolbászt, aztán soha többet! Na, még ezt a karmonádlit, aztán soha többet!” Na, az én álmomban a húsbolt vezetője egyszerre lett kövér, vagyis olyan rövid idő alatt, amíg felfújnak egy léggömböt. Mikor már nem lehetett kövérebb, szép lassan emelkedni kezdett felfelé. Olyan lassan, hogy a lábujjain rugózott egy kicsit, mint a balett-táncosok a televízióban, majd a lábujjai is a levegőbe emelkedtek. Én egész közel álltam, és gyönyörködve figyeltem a balettozó, rúgkapáló léggömböt, még egy pillanatra az irigység is elfogott, hogy de jó lenne repülni! Később már nem irigykedtem, mert a húsbolt vezetője egyáltalán nem élvezte a repülést, panaszos képpel nyögdécselt lefelé.

- a) Gyűjtsd ki a szövegből a szóelemzés elve alapján írandó szavakat!
- b) Gyűjtsd ki a szövegből a hagyomány elve alapján írandó szavakat!
- c) Gyűjtsd ki a szövegből az egyszerűsítés elve alapján írandó szavakat!
- d) Nézz utána, mi az a karmonádlit!

PROJEKTFELADAT

Alkossatok négyfős csoportokat! Készítsetek gondolattérképet a helyesírási alapelvekről! Munkátokat ismertessétek az osztállyal, majd függesszétek ki a tanteremben!

39. Összefoglalás – A magyar helyesírás alapelvei

A nyelvet **beszéled**, a beszédet **leírod**. Az írás során alkalmaznod kell a **helyesírás szabályait**.

A magyar írás **betűíró** és **hangjelölő**, ábécéje **latin betűs**.

Helyesírásunk szabályai mögött **négy alapelv** húzódik.

A **kiejtés elve** azt jelenti, hogy ahol lehet, **az írás a kiejtést követi**, ilyenkor egy adott szóban minden hangnak egy betű felel meg. A **helyes kiejtés** igen fontos ennél az alapelnél, gondolj csak a rövid–hosszú magánhangzók írására!

A **szóelemzés elve** azt jelenti, hogy a toldalékos szavakban a szótó írása segítse a szótó felismerését, minél inkább **tükrözze, hogy a különféle szóelemek hogyan építik fel a szavakat**, és hozzák létre azok jelentését. A szavak szóelemek szerinti írása megfelel helyesírásunk értelemtükröző tulajdonságának is. Például az [aggya] hangsor *adja* írása mutatja, hogy a szó az *ad* ige toldalékos alakja. Az egybeírt *nagykuty*a pedig azt tükrözi, hogy itt nem egy nagytestű kutyáról van szó, hanem egy hatalommal rendelkező emberről.

A **hagyomány elve** azoknak a szavaknak a helyesírását védi, amelyeket a helyesírás többi alapelve nem tud megmagyarázni. Ilyenek például a **régi helyesírású családnevek** (*Kossuth, Eötvös, Gaál* stb.), és az **ly-os szavak**.

Az **egyszerűsítés elve** azt jelenti, hogy **egyszerűsítjük az írást bizonyos esetekben**. Például a **kétjegyű, hosszú mássalhangzók** esetében csak az első betűjegyet kettőzzük: *hosszú*. Elválasztáskor és összetett szavak határán azonban nem alkalmazható ez az egyszerűsítés: *jegy-gyel, kulcsosomó*. Egyszerűsítünk akkor is, ha **három azonos mássalhangzó** kerül egymás mellé, ilyenkor csak kettőt írunk: *bükkal, orral*. Személynevek esetében és összetett szavak határán viszont ezt az egyszerűsítést nem alkalmazzuk: *Kiss-sel, balett-táncos*.

KIEJTÉS ELVE

Az írás a (helyes) kiejtést kövesse!

Pl.: *asztal, máris, betű*

SZÓELEMZÉS ELVE

Az írás tükrözze a szóelemek (szótövek és toldalékok) kapcsolatát!

Pl.: *ülj, adsz, otthon, azt hiszem, fiú, vízzel, visszük*

HAGYOMÁNY ELVE

Bizonyos írásmódokat meg kell tartani hagyománytiszteletből!

Pl.: *Wesselényi, bagoly*

EGYSZERŰSÍTÉS ELVE

Bizonyos írásmódokat egyszerűsíteni kell!

Pl.: *mennyi, bükkal, Dunakeszi*

Helyesírásunk **A magyar helyesírás szabályai** című kiadványon alapszik, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia ad ki. Jelenleg a 12. kiadás van érvényben.

40. Ellenőrizd a tudásodat!

- Milyen a magyar írás?
- Milyen a magyar helyesírás?
- Melyek a helyesírásunk alapelvei?
- Milyen segédkönyvek, internetes oldalak állnak rendelkezésedre a helyesírással kapcsolatban?
- Mit jelent a kiejtés elve? Írj rá 5 példaszót!
- Mit jelent a szóelemzés elve?
- Mely mássalhangzótörvények esetén alkalmazzuk?
- Írj 5-5 példaszót mindegyik törvényhez kapcsolódóan!
- Mit jelent a hagyomány elve? Írj rá 5 példaszót!
- Mit jelent az egyszerűsítés elve? Írj rá 5 példaszót!
- Mik a kivételek?
- Mely csoportba sorolnád az alábbi szavakat? Írd le a füzetedbe a helyesírási alapelvek szerint csoportosítva!

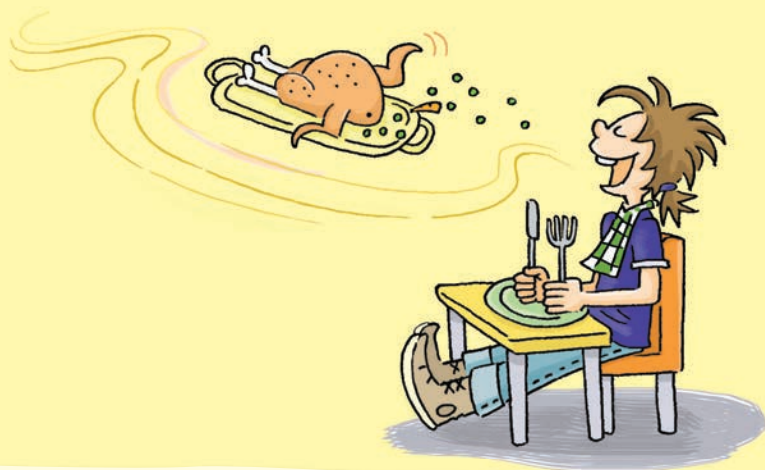
rézből, részből, fogadtak, fogattak, pontya, pontja, menj, meny, bója, gólya, furulya, Eötvös, bontja, barátságos, hagyja, gépel, géppel, haja, hallja, látszik, szebbre, fáradt, otthon, bükkal, zamárdi

- Foglald mondatba a fenti szavakból hármat!
- Kérj meg valakit, hogy diktálja le neked a következő szavakat, kifejezéseket! Ezután ellenőrizd magad!

dió, hajó, alku, erdő, borjú, betű, bábu, gömbölyű, keserű, anyu, hegedül, savanyúság, sí, kicsi, rí, bácsi, szelídít, szívtelen, úrból, víz, vízi, vizes, tűzes, tűzből, úti, utazó, zsíros, zsiradék, tízes, tized, huszadik, hús, bújik, bujdokol, simán, szolid, dicsérget, irigykedik, biológia
anyja, vízszint, község, azonban, hagyjuk, egyszerre, álljon, egészségház, kertjében, adsz, barátság, akadjon, arccal, rövidebbre, szebbre, hallgatja, mindnyájan, ajánljuk, rajzszög, kisebb, ezt sem, utána, minél
eddzétek, lássátok, üsse, alkossa, visszük, húzzad, lánnyal, székkal, naggyá, vízzé, méhhel, sahhal, juhva, efféle, abból, ettől, ahhoz, azzá, evvel
király, szabály, Wesselényi, lyukas, Eötvös, folyjon, befejez, Batthyány, kályha, kardja, Széchenyi, megfojtja, elfolyik, saját, Dessewffy, muszáj, rejtély, új, ujjal, Kossuth, fogoly, golyó, uszály, gólya, mulya, papagáj, edző, súlyos, mély, máj, akadály, karvaly, bója
sakkal, sakk-kör, bükkal, kulcscsomó, Mariann-nal, ézszerű, Bernadett-től, nagyobbban, füttyel, rossz-szívű, nagygyűlés, Kodállyal

A SZAVAK JELENTÉSE

Ebből a fejezetből megtudhatod, hogy ...

- honnan ered a szavak jelentése;
- mik azok a többjelentésű és az azonos alakú szavak;
- melyek a rokon értelmű, az ellentétes jelentésű és a hangutánzó szavak;
- mit jelent a jelentésmező;
- mit nevezünk állandósult szókapcsolatnak.

41. A jelentés nyomában

Gondolatébresztő

Idézd fel, mit tanultál a hangokról! Mi a különbség hang és beszédhang között?

A HANGOK ■ A vonatfütty hangja szerinted betűkkel leírható? A *hrzsoópeun* szerinted egy magyar szó? Mit gondolsz, a *pillangó* szót mindenhol értik a világon? – Ha mindháromszor nemmel feleltél, akkor hibátlan a megoldásod. **Nem minden hang beszédhang**, ezért a vonatfütty nem írható le betűkkel. Az sem elég, ha betűket egymás mellé írunk, találomra egymás mellé írt betűkből nem lesz szó, a hangsornak, betűsornak nem lesz jelentése. A *hrzsoópeun* betűsornak nincs jelentése, kiejtve csak egy hangsor.

Egy **hangsort** akkor nevezhetünk **szónak**, ha **jelentése is van**. A *pillangó* például egy szó. Ahogy kimondod, rögtön megjelenik képzeletedben egy szép színes, táncoló röptű rovar. Ez a kép azonban csak annak jelenik meg, **aki tud magyarul, és érti a szó jelentését**. A jelentés ismerete nélkül legfeljebb kellemes dallamnak hangozhat.

Magyarul viszont ez egy szó, mert van hangalakja és jelentése.

Újabb fogós kérdés: Szerinted a *Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwllllantysiliogogoch* egy szó, azaz van jelentése? Bármilyen furcsa, a válasz: igen! Ez egy walesi kisváros neve, a leghosszabb nevű helység a világon.

A SZAVAK, A SZÓKINCS ■ A magyar **nyelv élő és változó jelrendszer**, több százezer szóból

áll. Nincs azonban olyan ember, aki minden valaha létezett és ma meglévő szó jelentését ismeri, és a mindennapi életben használja is. Vannak viszont értelmező szótárak és lexikonok, amelyekben utána lehet nézni egy-egy ismeretlen szó jelentésének. Minél többet olvasol, minél több szót megismersz, annál pontosabban, árnyaltabban tudod kifejezni magad.

A következő leckékben a **szavak hangsora és jelentése** közötti kapcsolatokat a következő **jelölésekkel** jelöljük meg:

$$\text{SZÓ} = \mathbf{H} + \mathbf{J}$$

(**H** = hangsor, **J** = jelentés, az, amire a szó kimondásakor gondolunk.)

A közöttük lévő kapcsolatot **—**, **~** és **→** jelekkel jelöljük.

A helységnév egyik fordítása: Szűz Mária-temploma egy mélyedésben a fehér mogoróbokornál, közel a sebes örvényhez, Szent Tysilio vörös barlangjánál

Gondolatgyűjtő

Nem minden hang beszédhang. Egy hangsort akkor nevezhetünk szónek, ha jelentése is van. A magyar nyelv élő és változó jelrendszer, több százezer szóból áll.

A szavak hangsora és jelentése közötti kapcsolatokat betűkkel és vonalakkal, nyilakkal jelöljük: SZÓ = H + J

FELADATOK

1. Hangsor vagy szó? Indokold meg a választásodat! Foglald mondatba az általad szavaknak, azaz jelentéssel bíró hangsoroknak minősítetteket!

ááá, höhö, zutty, prtukmitkum, nyáúú, nem, targonca, brxrto

2. Alkossatok 4-5 fős csoportokat! Használjátok a megadott szótárakat és lexikonokat!

a) Ha magyar szavak jelentésében vagyunk bizonytalanok, a *Magyar értelmező kéziszótárt* lapozzuk fel!

Keress meg ebben a következő szavak jelentését: *alkony, villámlás, köd, nád!*

b) Ha idegen eredetű szó jelentését szeretnénk megérteni, az *Idegen szavak és kifejezések szótárát* használjuk. Fogalmazz meg ennek segítségével a következő szavak magyar jelentését: *trilógia, duett, rekonstruál, kritika!*

c) Ha magyar szavak rokon értelmű szavait szeretnéd kikeresni, használj *szinonimaszótárt!*

Keress szinonimákat, rokon értelmű szavakat a következőkhöz: *ember, fa, talaj!*

d) Ellenőrizd a *Magyar helyesírási szótár* segítségével az alábbi szavak helyesírását: *kilogramm, mentegetődzik, szerviz, lyukas!*

Fogalmazz meg, mi lehet a „helyesírási buktató” ezekben a szavakban!

TÁRSASJÁTÉK

Szólánc

Alkossatok társaiddal minél hosszabb szóláncot! A játék lényege, hogy az előző szó utolsó hangjával kezdődjön a következő szó. Hogy pörögjön a játék, gondolkodási időnek bemelegítéskor öt másodpercet, majd csak három másodpercet szabjatok meg. Aki nem tud ennyi idő alatt új szót mondani, az kiesik abból a körből. Később a játékot nehezíthetitek azzal, hogy csak bizonyos fogalomkörbe tartozó szavakat szabad mondani (például: neveket, élőlényeket stb). No, kik maradnak legtovább versenyben?

Megadjuk a kezdőlökést:

dió

óra

ablak

kulcs

42. Egyjelentésű és többjelentésű szavak

Gondolatébresztő

Magyarázd meg a következő szavakat: *fésű*, *zebra*. Hány magyarázat született?

Az előző leckében megállapítottuk, hogy azt a hangsort nevezhetjük szónak, amelyikhez kapcsolódik jelentés. A mindennapi életben azonban nem magukban álló szavakkal kommunikálunk, hanem mondatokkal, szöveggel. A **szavak mondatba ágyazva** nyerik el **aktuális jelentésüket**, bár vannak egyszavas mondataink is, amelyek szövegnek is tekinthetők. Pl. Nem! Nézd! Vigyázz! Tessék!

Joggal gondolhatod, hogy furcsa lenne, ha nem ismernéd az általad használt szavak jelentését. Tégy próbát, magyarázd meg a *körte* szó jelentését! Foglald mondatba!

Jó eséllyel máris kétféle jelentését találtad meg a szónak, tehát mégsem olyan egyértelmű a szavak jelentése.

EGYJELENTÉSŰ SZAVAK ■ Vannak persze olyan szavak, amelyeknek csak egyféle jelentésük van. Ezeket **egyjelentésű szavak**nak nevezzük. Például: *fodrász*, *papírszalvéta*, *kertész*. **Egy hangalak – egy jelentés**. Ezt így jelöljük: **H – J**.

TÖBBJELENTÉSŰ SZAVAK ■ Egy-egy szó jelentése kapcsán azonban sokszor járunk úgy, hogy a mondatba foglaláskor szembesülünk vele: több jelentését is ismerjük. Ezek a **többjelentésű szavak**. Lehet, hogy neked egyféle jelentés jut eszedbe a *levél* szóról: a növény egyik része. Osztálytársad – aki tegnap írt levelet egy barátjának – azonban esetleg másik jelentésre gondol. A papírra írt és elküldött üzenetnek a neve is *levél*.

Fontos, hogy azt a szót nevezzük csak többjelentésűnek, amelynek **jelentései között van kapcsolat**, vagyis **az egyik jelentés a másikból származik**. Ennek oka lehet például az, hogy a két dolog külsőleg hasonlít egymásra, vagy érintkezés van a két szó között. A *levél* esetében ez a kapocs nyilván a fa levelének lapossága volt. Ezek után már tudod, hogy mi az összefüggés a *körte* szó kétféle jelentése között: a két dolog alaki hasonlósága. Ugyanígy adódhatott, hogy a számítógéphez kapcsolható alkatrész az *egér* elnevezést kapta a kicsi, hosszú farkincájú állathoz való hasonlósága miatt. Nézz körbe, és találj még ilyen kapcsolatokat a környezetben!

Az egy hangalak – több jelentés jelölése: **H**

Természetesen valamilyen elvontabb fogalomra, jelenségre is használhatunk egy már ismert kifejezést. A nyelv a világ változásával együtt élő, formálódó közeg. Szinte naponta születnek teljesen új jelenségek, amelyeket meg kell neveznünk. Ha az adott dolog emlékeztet valamire, akkor annak a megnevezését, nevét adjuk az újnak is: így könnyebb megjegyezni. Így voltak ezzel elődeink is, ezért van annyi többjelentésű szó a nyelvekben.

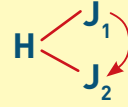
Gondolatgyűjtő

Egyjelentésű szavak: egy hangalakhhoz egy jelentés kapcsolódik. Jelölése: **H - J.**

Pl. *kertész.*

Többjelentésű szavak: egy hangalakhhoz több jelentés kapcsolódik, melyek között valamiféle kapcsolat van. Jelölése:

Pl. *zebra.*

FELADATOK

1. Gyűjts olyan szavakat, amelyek biztosan egyjelentésűek! Ugye, nem is olyan könnyű? Ellenőrizd munkádat a *Magyar értelmező kéziszótár* segítségével!

2. Milyen szavak jutnak eszedbe az alábbi képekről? Csoportosítsd őket a füzetedbe így: egyjelentésű szavak – többjelentésű szavak!

3. a) Gyűjtsetek össze az alábbi szavak jelentéseit! Figyeljétek meg a jelentések közti összefüggést! Dolgozzatok a füzetben!

körte

levél

szem

fül

b) Egyikőtök alkosson mondatokat a szavak egyik jelentésével, másikatok pedig a másikkal. Olvassátok fel egymásnak a megoldásaitokat és beszéljétek meg, hogy vajon melyik a szó elsődleges jelentése! Honnan tudjuk ezt?

4. Foglald mondatba az alábbi szavakat! Olvassátok fel a megoldásotokat! Figyeljétek meg, hogy ki milyen jelentésben használta a megadott szavakat!

borul

föld

egér

oldal

daru

TÁRSASJÁTÉK

Játszd el!

Mindenki írjon fel egy kis papírlapra egy többjelentésű szót! Hajtsátok össze, és tegyétek be egy zacskóba. Mindenki húzzon ki egyet-egyét. A kihúzott szó egyik jelentését kell elmutogatni a társaság többi tagjának. Vigyázzatok! Ha véletlenül ugyanaz a szó többször szerepel, akkor legközelebb a másik jelentését kell elmutogatni!

43. Azonos alakú szavak

Gondolatébresztő

Mit tanultunk a többjelentésű szavak kapcsán egy szó különböző jelentéseiről? Foglald össze eddigi ismereteidet!

AZ AZONOS ALAKÚ SZAVAK ■ Mi köze lehet egymáshoz a *dob* szó kétféle jelentésének? Ha mondatba foglaljuk, látjuk is, hogy **nincs a jelentések között kapcsolat**. A koncerten nagyon hangosan szólt a *dob*. A kézilabda-mérkőzésen a csapatkapitány *dob* a legerősebben. Az ilyen szavakat **azonos alakú szavak**nak hívjuk. Ezeknek a **hangalakja azonos, a jelentésük között viszont nincs összefüggés**.

Jelölésük: $H \begin{cases} J_1 \\ J_2 \end{cases}$

Az azonos alakú szavak gyakran kiindulópontjai nyelvi tréfáknak, vicceknek. Játssz velük egy kicsit! Gyűjts össze néhány azonos alakú szót, és foglalld őket mondatba! Segítségül mi is gyűjtöttünk néhányat: *fog*, *fűz*, *szelet*, *legyek*, *fogja*, *foglya*.

Hoppá! Újabb érdekességekre bukkantunk! Ha alaposabban megnézed a fenti szavakat, többféle csoportot alakíthatsz ezekből az azonos alakú szavakból. Nem mindegy, hogy két szó ragok nélküli, vagyis szótári formájában azonos alakú, vagy pedig toldalékolva. Előfordul az is, hogy két szó csak kiejtve azonos alakú.

- 1. Szótári alakjuk szerint egyeznek** (sokszor szófajuk eltérő): *fog* (valamit meg-*fog*: ige; *fáj a fogja*: főnév). *Fűz* (tavak partjának gyakori fája a *fűz*: főnév; a kislány gyöngyöt *fűz*: ige).
- 2. Az egyik jelentés egy szótári alak, a másik jelentés egy toldalékos szó:** *szelet* (aki *szelet* vet, *vihart arat*: a *szél* szó tárgyragos alakja; *csak egy szelet tortát ehettek*: ragtalan főnév).
- 3. Mindkét jelentés toldalékos szó:** *legyek* (már megint bejöttek a *legyek*: a *légy* főnév többes számú alakja; *mi legyek a farsangon?*: a *lesz* ige E/1. alakja).
- 4. Amikor csak a kiejtésben azonos a hangsor** (ezek általában a [j] hangot tartalmazó szavak): *fogja* (a *fiú fogja* a labdát: a *fog* ige ragozott alakja; *már örökre a börtön foglya lesz*: a *fogoly* főnév toldalékos változata). Ugyanilyen eset az, amikor egy köznévfő és egy tulajdonnévfő hangsora ugyanaz, ilyenkor nyilván a tulajdonnévfőt tulajdonnévfővel kezdjük (pl. *Horváth* családnev, a h-t nem ejtjük; *horvát* 'népnév').

Gondolatgyűjtő

AZONOS ALAKÚ SZAVAK

	A patak partján van egy... A kislány gyöngyöt...	FŰZ	toldalék nélküli alakok
	Egy ... tortát kérek! Aki ... vet, vihart arat.	SZELET	toldalék nélküli alak toldalékos alak
	Berepültek a ... Mi ... a farsangon?	LEGYEK	toldalékos alakok
	A labdát ... Őrökre a börtön ... marad.	FOGJA FOGLYA	csak kiejtve azonos az alakjuk

FELADATOK

1. Vices feladat következik! Melyik szó a humor forrása? Gondolj csak a hangalak és a jelentés viszonyára!

a) – Jean, hová lett a szürke kalpom?

– Tönkrement, uram.

– Akkor menjünk utána!

b) – Jean, öntözzön meg!

– Minek, uram?

– Ki akarok kelni magamból.

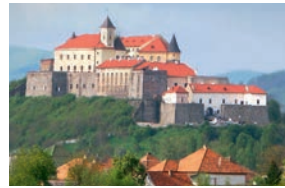
2. Döntsd el, hogy az alábbi szavak többjelentésűek vagy azonos alakúak! Vigyázz, mert van köztük egy-két beugratós példa is!

fog

fül

hát

3. Melyik azonos alakú szóra gondoltunk? Találjátok ki a képek alapján! Írjátok mondatokat minden állatalkot ismert jelentésével! Nézzetek utána, hogy van-e még más jelentése is ezeken kívül!

TÁRSASJÁTÉK

Activitylánc – írd körül!

Egy ember gondoljon egy szóra, mely azonos alakú, és írja körül az egyik jelentését a társaság többi tagjának. Vigyázat! Nem szabad kimondani magát a szót, csak körülírni. Ha valaki tudja a társaságból, hogy melyik lehet a szó, ne mondja ki, csak jelentkezzen. Ekkor az első ember átadja neki a szót, de ő sem mondhatja ki, neki ugyanis a szó másik jelentését kell körülírnia. Csak akkor szabad kimondani hangosan a megfejtést, ha már nem tudtok több jelentést meghatározni.

44. Hasonló alakú szavak

Gondolatébresztő

Beszélgjétek meg, van-e különbség e szavak jelentése között: *benn-bent, zsemle-zsömle!*

Biztosan előfordult már veled, hogy beszélgetnél valakivel, és ugyanazt a kifejezést kicsit *másképp/másként* mondta. Ne álljatok le vitatkozni, hogy melyik kifejezés a helyes! Mindkettő. Az ilyen szópárok közül sok a régmúltban keletkezett **szóhasadás** révén.

ALAKVÁLTOZATOK ■ A **hasonló alakú szavak** között vannak olyanok, amelyek az ország különböző nyelvertereletein alakultak ki, de ugyanazt jelentik (*fel-föl, kint-kinn*). Ezeket **alakváltozatoknak** nevezzük.

Jelölésük: $\begin{matrix} H_1 \\ \} \\ H_2 \end{matrix} \rangle J$

JELENTÉSELKÜLÖNÜLÉS ■ Résen kell azonban lennünk! Előfordulhat, hogy a hasonló alakú szavak jelentése nemhogy nem azonos, hanem nagyon is eltérő. Teljesen eltérő lehet két szó jelentése, hiába csak egy hang a különbség köztük. Ezekből az alakpárokból is szóvicceket lehet alkotni. Láttad az *Idétlen időkig* című filmet? Nyilvánvaló, hogy itt az *időtlen időkig* (azaz örökké) szófordulatot csavarták meg egy kicsit. Az *időtlen* és *idéltlen* szavak valaha alakváltozatok voltak, mára azonban jelentésük eltávolodott egymástól. Ezt **jelentéselkülönülésnek** nevezzük. Hasonló még: *dobban-döbben, család-cseléd*.

$\begin{matrix} H_1 & \text{---} & J_1 \\ \} \\ H_2 & \text{---} & J_2 \end{matrix}$

Gondolatgyűjtő

HASONLÓ ALAKÚ SZAVAK

$\begin{matrix} H_1 \\ \} \\ H_2 \end{matrix} \rangle J$	Nem megy ...	FEL FÖL	azonos jelentésűek
	Az udvaron, ...	KINT KINN	
	Ízlik a ...	ZSEMLE ZSÖMLE	
$\begin{matrix} H_1 & \text{---} & J_1 \\ \} \\ H_2 & \text{---} & J_2 \end{matrix}$	... megszavazták. ... mesél.	EGYHANGÚLAG EGYHANGÚAN	eltérő jelentésűek
	A falu egy kicsiny ... A házban van négy ...	HELYSÉG HELYISÉG	
	A szomszédot nem ...i. A tanácsot meg...i.	SZÍVEL SZÍVLEL	

FELADATOK

1. Mi *pörög*, és mi *pereg*? Keresd ki a szavak jelentését a *Magyar Értelmező Kéziszótár*ból és írd ki a füzetedbe! Érzékeltesd a különbséget mondatba foglalással az alábbi szó párok között! Gyűjts még három hasonló szó párt!

ízetlen – íztelen

csekély – sekély

fáradtság – fáradság

2. A lecke szövegében megjelent a *fél-föl* szó pár. Keresd még hasonlóakat! Miért helyes mindegyik alak? Írj velük mondatokat!
3. Az alábbi újságcikkek címeibe néhány hiba csúszott. Bizonyos szavak helyett egy másik, hasonló alakú szó szerepel. Keresd meg ezeket, és a füzetedbe írd le helyesen a címeket!

Egyenlőre marad a hideg időjárás

Az év fája, a százhusz éves öreg hölgy

A haj nem jár egyedül

Lyukas cipóban jár sok szegény gyerek

Bezárt a rossz hírű kucsma

Válságdíjat követelnek az elrabolt politikusért

4. A számítógép és a legújabb technikai vívmányok terjedésével rengeteg új szó is keletkezik. Nézz utána, mit jelent a *szkenner* és a *szkennel* szó!

5. Melyik alak használata a megfelelő a mondatokban? Beszéljétek meg, mikor lehet megfelelő a másik alak használata, mi a különbség a kettő között!
- Adnák/adnék neked valamit.
  - A megbeszélést elhalasszák/elhalasztják péntekre.

TÁRSASJÁTÉK

Add tovább!

Üljetek sorban egymás mellé! Az első játékos találjon ki egy hosszú, de értelmes mondatot. Ezt súgja bele a mellette ülő fülébe, de csak egyszer! A mellette ülő, amit értett, súgja tovább a következő embernek, míg a sor végére nem érnek. Az utolsó ember mondja ki hangosan a mondatot, ami eljutott hozzá. Vajon ugyanaz, mint ami az eredeti mondat volt?

45. Rokon értelmű szavak

Gondolatébresztő

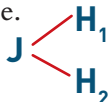
Sétál, vonul, siet, andalog, tipeg. Fogalmazd meg, mi a közös ezekben a szavakban!

Eddig a szavak hangalakja felől közelítettük meg a jelentésüket, most a jelentést állítjuk a középpontba. Ha igazán választékosan és pontosan akarod kifejezni magad, akkor több, hasonló jelentésű szót kell változtatnod, hogy elkerüld a szóismétlést. Segítségül használhatod a *Magyar szinonimaszótárt* vagy a *Magyar szókincstárt*.

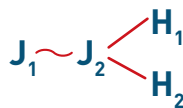
A ROKON ÉRTELMŰ SZAVAK ■ A rokon értelmű szavak, vagy más néven **szinonimák** esetében **egy jelentéshez többféle hangalak társul**. Használatukkal más-más hangulatú, stílusú szöveget alkothatsz. Erre azért van szükség, hogy a hallgatóság igényeinek megfelelő legyen a szöveg. (Fontos szempont ugyanis, hogy mikor, milyen közegben hangzik el.) Izzalmas játék egy-egy szó vagy kifejezés rokon értelmű változatainak összegyűjtése.

A rokon értelmű szavak jelölése:

HASZNÁLATUK ■ A rokon értelmű szavak kapcsán megfigyelheted, hogy az egyes kifejezések más és **más stílusú, hangulatú szövegkörnyezetbe** illenek. Az *autó* szó rokon értelmű szavai közül például a *tragacs*, a *verda* leginkább a baráti beszélgetésekben fordul elő, a *személygépkocsi*, *gépjármű* szavak pedig inkább a hivatalos szövegekben. Próbáld csak felcserélni a kettőt! Képzeld el, hogy a rendőr igazoltatáskor azt mondja: „Kérem a tragacs papírjait!”

Elsősorban az igékre jellemző, hogy szinonimái általában **fokozatbeli különbséget** fejeznek ki. Jó példa erre a *fut* ige számtalan rokon értelmű alakja. Rendeztetek versenyt, hogy ki tud többet összegyűjteni! Illesszétek mondatba valamennyit!

Gyakran előfordul, hogy ugyanarra a dologra más-más elnevezést használnak az ország különböző pontjain. Ezek a **tájszavak**, melyek szintén rokon értelmű kifejezései egymásnak. Pl.: az *egres* nevű gyümölcsre használják a *köszméte*, *piszke*, *biszke*, *pöszméte*, *brüszke* neveket is. A kis közösségek, csoportok által használt úgynevezett **szlengki-fejezések** szintén ebbe a csoportba tartoznak. Pl.: *fiú* – *legény*, *srác*, *siheder*, *csávó*, *pasi*.

Gondolatgyűjtő

ROKON ÉRTELMŰ SZAVAK (SZINONIMÁK)

$J \begin{cases} H_1 \\ H_2 \end{cases}$	VERDA, SZEMÉLYGÉPKOCSI, KOCSI, JÁRGÁNY, TRAGACS, GÉPJÁRMŰ, AUTÓ	a különböző hangalakok azonos jelentésűek, de különböző stílusúak
	KEDVEL, ROKONSZENVEZ, SZIMPATIZÁL, BÍR, KOMÁL, CSÍP, CSIPÁZ, FAVORIZÁL	

FELADATOK

1. Játsszunk a rokon értelmű szavakkal! Magyarázd meg az alábbi szólások jelentését!

- Egyik kutya, a másik eb.
- Az egyik tizenkilenc, a másik egy hóján hús.

2. Mondd egy szóval! Keresd meg a következő szólások rokon értelmű kifejezését! Írd le a füzetedbe a szólásokat és a kifejezést is!

Mit jelent az, ha valaki *itatja az ereket*?

Mikor mondjuk, hogy valakinél *eltört a mécses*?

Kire mondjuk, hogy *előbb beszél, mint gondolkodik*?

Mikor mondjuk, hogy valaki *rossz fát tett a tűzre*?

3. a) Dolgozzatok 4-5 fős csoportban! Mondjatok rokon értelmű szavakat az alábbiakhoz! Haladjatok az óramutató járásával megegyezően. Aki a legtovább tud szinonimákat mondani, az nyer.

okos

hazudik

fiú

b) Keressetek további rokon értelmű kifejezéseket a fenti szavakhoz a *Magyar Szókinctár*ból! Írjatok egy-egy mondatot a legérdekesebb szóval!

4. Tájszavak, szlengszavak – Találd ki, kutass utána, hogy mely szavak rokon értelmű kifejezései lehetnek az alábbiak! Írd le a füzetedbe és gyűjts továbbiakat hozzájuk!

bőregér

bugyelláris

della

sámlí

oltári

5. Gyűjtsetek minél jobb magyar kifejezéseket az OK vagy *oké* angol szó helyettesítésére! Melyik szó tetszik, melyik a legmegfelelőbb?

TÁRSASJÁTÉK

Ki tud többet?

Egy-egy igének nagyon sok rokon értelmű változata lehet, melyeket különböző stílusú szövegekbe illeszthetünk. Például a *néz* szónak számtalan megfelelője van, de mindegyik egy kicsit mást is jelent, használatuk árnyaltabb, kifejezőbb szövegalkotást tesz lehetővé, például: *bámul, les, kukucskál*. Nagyon könnyű ezeket eljátszani is. A „Ki tud többet?” játékban a jelentkezők sorban eljátszák az adott szó általuk kigondolt rokon értelmű megfelelőjét, a többieknek pedig ki kell találniuk, melyikre gondolt az illető. A *megy, eszik, beszél* szavaknak szintén sok változatuk van. Jó színészek előnyben!

46. Ellentétes jelentésű szavak

Gondolatébresztő

Magas–alacsony, okos–buta, szép–csúnya. Mi a közös ezekben a szópárookban?

ELLENTÉTES JELENTÉSŰ SZAVAK ■ Nem csak rokon értelmű szavakkal lehet színesebbé tenni beszédünket vagy egy fogalmazást, irodalmi művet. Az **ellentétes jelentésű szavak**, főként a melléknevek körében gyakoriak, **ellentétet, szembenállást** fejeznek ki, pl.: *hideg–meleg, új–rég*i. De egymás jelentésének kiegészítésére, **fordítottságára** is utalhatnak. Pl.: *nős–nőtl*en.

Ellentétpárokat nagyon könnyű találni, a legegyszerűbb *kicsi–nagy, este–reggel* pároktól kezdve a már-már költői *pöttöm–óriási, alkonyat–pirkadat* párokig. Ezeknél a példáknál **a két szó hangalakja teljesen eltérő**. Az ilyen ellentétpárokkal is lehet szóvicceket gyártani. Például: *Mi a nagymama ellentéte? Kistegnaptegnap.*

ELLENTÉTPÁROK LÉTREHOZÁSA ■ Létrehozhatunk ellentétpárokat **szóképzéssel** is. Így az ellentétes jelentésű szavak száma végtelen lehet. Ha egy szónak nincs eltérő hangalakú ellentétpárja, a *-tlan /-tlen, -talan /-telen* **fosztóképzővel** létrehozhatjuk. Ilyen például az *ízletes–ízletelen, sós–sótlan, boldog–boldogtalan*. Ez utóbbi ellentétpár azért is érdekes, mert a *boldog* szónak van „valódi” ellentéte is: *szomorú*.

Az ellentétpárok egy része **állandó összetétellel** vált az idők során, és **új jelentéstartalmat** kapott. A fentiek közül például ilyen a *boldog–boldogtalan* kifejezés. Ez a szóösszetétel (amelyet még a kötőjel beillesztése is megerősít) állandósult szókapcsolatként valami olyasmit jelent, hogy ’bárki, válogatás nélkül’. *Olyan sok torta volt, hogy jutott boldog–boldogtalanoknak.*

Milyen ellentétes jelentésű szavak jutnak eszedbe a képről?

Jelölésük:

$$\begin{array}{c} \text{H} \text{ --- } \text{J} \\ \updownarrow \\ \text{H} \text{ --- } \text{J} \end{array}$$

Gondolatgyűjtő

ELLENTÉTES JELENTÉSŰ SZAVAK

$\begin{array}{c} \text{H} \text{ --- } \text{J} \\ \updownarrow \\ \text{H} \text{ --- } \text{J} \end{array}$	KICSI – NAGY REGGEL – ESTE NAPPAL – ÉJJEL SÓS – SÓTLAN	ellentétes jelentésűek
	BOLDOG–BOLDOGTALAN (bárki) TÖBB-KEVESEBB (nem túl sok) ELŐBB-UTÓBB (valamikor)	ellentétes jelentésű szópárokból származó összetételek

FELADATOK

1. Mi az ellentéte a következő szavaknak? Írd le a szópárokat a füzetedbe!

Szép –
Alacsony –
Egyenes –
Hűség –
Kedves –
Szemtelen –
Neveletlen –

A fentiek közül mely tulajdonságok illenek rád is?

2. a) Válaszd ki a szavak közül azt, amely a kiemelt szónak az ellentéte (lehet, hogy több megoldás is létezik)!

Egyenes – egyenetlen, görbe, egyenletes, egyenlő

Neveletlen – szemtelen, jól nevelt, neves, pimasz

Hasznos – hasztalan, káros, haszontalan, kártékony

Színes – színtelen, fakó, színezett, fehér

- b) Milyen kapcsolatban van a kiemelt szóval a többi, nem ellentétes jelentésű szó?

- c) Figyeld meg, hogyan képeztük az ellentétes jelentésű párokat!

3. Olvastatok már hazugmesét? Ez olyan mese, amelyben minden épp ellenkezőleg történik, mint az „igazi” mesében. Írj egy nagyon rövid hazugmesét egy királyról, akinek három fia volt!

TÁRSASJÁTÉK

Válaszolj ellentétesen!

Ez egy gyors, pörgős játék. Jelöljete ki egy játékvezetőt, aki mindig kérdezni fog (érdemes előre összegyűjtenie néhány kérdést). Feltesz egy kérdést, és rámutat valakire, akinek gyorsan kell válaszolnia, de pont az ellenkezőjét az igazi válasznak (ha nincs konkrétan ellenkezője, akkor sem a valóságot).

Például:

- Milyen színű a hó?
- Fekete.

Aki elrontja vagy késlekedik, kiesik.

47. Hangutánzó és hangulatfestő szavak

Gondolatébresztő

„S, sz, beh sok súly!/Meg se mozdul!/Friss szenet, ha bekapok,/Messze-messze szaladok,/Szaladok...” (Illyés Gyula)

Mondjátok el a verset egyre gyorsuló tempóban! Milyen képeket idéz fel bennetek?

A HANGUTÁNZÓ SZAVAK ■ Rengeteg nyelvi eszközt megismertünk már, amelyek használatától beszédünk színesebb, érdekesebb lesz. Utoljára hagytuk azokat a szavakat, amelyeket kisgyerekkorod óta ismersz. Tulajdonképpen ezeket a szavakat az elsők között mondtad ki. Amikor egy kisgyerek egy kutya láttán felkiált, hogy *vauvau!*, akkor **hangutánzó szót** használ.

Utánozza a kutya által kiadott hangot.

A hangutánzó szavak **hangalakja** tehát **szoros kapcsolatban van** magával a **jelenséggel**, amelynek a megnevezésére használjuk. Általában a természetben, környezetünkben előforduló cselekvésekre, történésekre és a közben kiadott hangokra használunk ilyen szavakat. Ahogy kimondjuk a *dobog* szót, szinte halljuk, ahogy a lovak patája dobog. Fel tudod idézni, milyen

az, amikor a madarak tavasszal hangosan *csi-ripelnek*?

A hangutánzó szavak csoportjába tartoznak azok az **állatnevek** is, amelyeket az **állat hangjának utánzásából** képezünk. Ilyen például a *röfi*, a *kakadu* vagy a *kakukk*.

A **gyermek- és dajkanyelvi szavak** egy része, mint a *vau*, *miaú*, *kukurikú*, szintén hangutánzók.

Jelölésük: **H → J**

A HANGULATFESTŐ SZAVAK ■ Ha egy embernek vagy állatnak nem a hangját akarjuk jellemezni, hanem a mozgását, tulajdonságát, akkor egy kicsit már nehezebb dolgunk van. Nem kell ekkor sem kétségbe esnünk! A **hangulatfestő szavak** segítségünkre vannak. Ezekkel rendkívül érzékletesen tudjuk kifejezni a **különböző cselekvések, mozgások, tulajdonságok hangulatát**. Ha kimondjuk, hogy *cammog*, *oson*, *ugrabugrál*, rögtön megjelenik előttünk a mozgás is. Vagy például a *lomha* sokkal érzékletesebb valaki tulajdonságának a megjelölésére, mint a *lassú*.

Jelölésük: **H -f- J**

Gondolatgyűjtő

HANGUTÁNZÓ SZAVAK	HANGULATFESTŐ SZAVAK
H → J	H -f → J
CSIPOG, CSÖRREN, BRUMMOG, KUKURIKÚ	LOCSIFECSI, BAMBA, INCIFINCI, LOPAKODIK

FELADATOK

1. Sokan már csak cammognak, amikor fáradtak. Te hogyan mész, amikor nagyon-nagyon elfáradtál már? Sorold fel a füzetedbe azokat a szavakat, amelyekkel ezt ki tudod fejezni!

2. Párosítsd a füzetedben a hangot, és ami kiadhatja!

ló, szív

alvó ember, állat

susog

zizeg

száraz avar

szél

ropog

dobog

friss hó

szuszog

3. Melyik állat milyen hangot ad? Rendezetek hangfelismerő versenyt! Utánozd valamelyik általad kigondolt állat hangját! Osztálytársaid feladata az lesz, hogy kitalálják, melyik állatra gondoltál.

4. Írj egy rövid történetet az alábbi kifejezések felhasználásával! Dolgozz a füzetedben!
rekkenő hőség, csiripelő kismadarak, reccsenő faág, osonó macska, lélekszakadva menekül, fellélegezve láttam

Milyen hangulatú lett a történeted?

5. Dolgozz padtársaddal! Készítsetek gondolattérképet a hangalak és jelentés viszonyáról eddig tanult ismereteitek alapján! Írjatok 3-3 példaszót is mindegyik csoporthoz!

TÁRSASJÁTÉK

Hogy csinál, aki ...

Mindenki találjon ki valamilyen mozgásformát, amelyet a többieknek el fog játszani. A lényeg, hogy valamilyen hangulatfestő szó legyen a megfejtés.

Például: *cammog, oson, kullog, ugrál.*

Aki először kitalálja, az mutathatja a következőt.

48. A jelentésmező – Kiegészítő tananyag

Bemelegítő agytorna

Felelj gyorsan!

Ebben a játékban a játékvezető megad egy szót, melyre a játékosoknak sorban és gyorsan ki kell mondania az első szót, ami arról eszébe jut. Vigyázat, ismételni nem szabad! Azért, hogy ne váljon unalmassá, minden ötödik ember után új szót mondjon a játékvezető.

A JELENTÉSMEZŐ ■ Biztosan játszottál már olyan játékot, hogy valaki mondott egy szót, és arra azt a szót kellett rávágnod, amely először eszedbe jutott róla.

Ezt asszociációs játéknak hívják. Az ilyen játék során elhangzó szavak rendszerint sokfélék, ám egy részük biztosan egy **jelentésmezőbe** tartozik a kiindulásként megadott szóval. De mi is az a jelentésmező? A jelentésmező **egy adott szóval logikai kapcsolatban álló szavak összességét** jelenti. Ezek a mezők nagyon sok elemet tartalmazhatnak, és a szavak közötti kapcsolatok is sokfélék lehetnek. Tulajdonképpen csak a tájékozottságunk, szókincsünk szabhat határt annak, hogy mely szavakat soroljuk egy jelentésmezőbe. Az ilyen szavak gyűjtése nem csupán érdekes nyelvi játék, hisz az idegen nyelvek tanulásánál is igen nagy hasznunkra lehet szókincsünk bővítésére.

A SZAVAK KÖZÖTTI KAPCSOLAT ■ Egy szó hallatán – legyen ez az *alma* – eszünkbe juthatnak olyan szavak, amelyek az alapszóhoz **nagyon szorosan kapcsolódnak**, valamilyen jellemzőjét, tulajdonságát, részét írják le. Pl.: *piros, egészséges, gömbölyű, csutka, héj*.

Ha tágítjuk a kört, már olyan szavak is eszünkbe juthatnak, mint pl.: *gyümölcs, jonatán, zöldalma*.

Ha tovább gondolkodunk, egyre több olyan szó juthat eszünkbe, amikor egy **összetett szó részét** képezi a kiinduló szó. Pl.: *almaszósz, aranyalma, almáspite*. De az alapszóból képzett szavak is beugorhatnak, pl.: *almás*.

Egyre távolodva már egyre lazábban kapcsolódó szavakat gyűjthetünk. Például ugyanazon **gyűjtőfogalom** alá tartozó más szavakat, pl.: *körte, cseresznye; rokon értelmű* szavakat; vagy akár **ellentétes jelentésű** szavakat is (ez utóbbiak főleg az igékre és a melléknevekre jellemzőek).

Ha már elég olvasottak és tájékozottak vagyunk, az almáról akár **mesék, irodalmi és képzőművészeti alkotások** is eszünkbe juthatnak. Tudod-e például, hogy a Hófehérke és a hét törpe miért? Rajta, szógyűjtésre fel!

Gondolatgyűjtő

A jelentésmezőbe az adott szóval logikai kapcsolatban álló szavak tartoznak. Ez a kapcsolat lehet nagyon szoros, de egyre tágulhat a kör. Eszünkbe juthatnak képzett vagy összetett szavak, rokon értelmű, ellentétes jelentésű szavak, de még mesék, irodalmi alkotások is.

FELADATOK

1. Milyen szavak jutnak eszedbe a képről? Írd le a füzetedbe!

2. Alkossatok 4 fős csoportokat! Terítsetek ki egy nagy csomagolópapírt! Készítsetek rá pókábrát! Közepére írjatek fel egy kiinduló szót! A csoporttagok között osszátok fel, hogy ki melyik fajta kapcsolathoz fog először szavakat, kifejezéseket gyűjteni. Mindenki írjon a saját részéhez egy kifejezést! Ezután forogjatok eggyel arrébb, és mindenki írjon a következő fajtához is egy kifejezést. Addig mehet ez, amíg van ötletek, vagy megadott ideig. Csoportforgóval ellenőrizzétek és értékeljétek a másik csoportok munkáját!

A kapcsolatfajták, amihez gyűjteni kell: 1. szorosan kapcsolódó; 2. képzett vagy összetett; 3. rokon értelmű vagy ellentétes jelentésű; 4. egyéb.

TÁRSASJÁTÉK

Asszociációk

Az asszociációs játéknak sokféle változata van. A legegyszerűbb, amikor a játékvezető mond egy szót, ezután sorban mindenki mond egy másikat, ami eszébe jut róla. Nehezebb, ha az első játékos után már nem az alapszóról kell újabbat mondani, hanem arról, amit előtte mondanak.

De kezdődhet a játék kérdéssel is, például, hogy mi gömbölyű. Erre szintén sokféle válasz adható: *alma, labda* stb.

Lehet úgy is játszani, hogy csak az alapszóból alkotott összetett szavakat fogadjuk el megfejtésként.

49. Az állandósult szókapcsolatok

Gondolatébresztő

Sok szólást és közmondást tanultál már. Fel tudsz idézni néhányat? Szerinted miért használjuk ezeket?

A mindennapokban gyakran használunk olyan több szóból álló kifejezéseket, amelyeknek ugyanúgy önálló jelentésük van, mint az egyes szavaknak. Sokszor nem is vesszük észre, hogy ezek a kifejezések nem szó szerinti jelentésükkel szerepelnek a kommunikációban. Jó részük az **állandósult szókapcsolatok** körébe tartozik. Te is találkozhatasz ezekkel *nap mint nap*.

KÖSZÖNÉSEK ■ Anyukád esetleg így ébresztett: **Jó reggelt, hétalvó, hasadra süt a nap!** Lehet, hogy erre így feleltél: **Aj, a hátam közepére sem kívánom a sulit!** A reggelihez leülve azt mondtátok egymásnak: **Jó étvágyat kívánok!** A házból kilépve a szomszéd néninek köszöntél: **Csókolom! Hogy van, Teri néni?** Az iskolába beérve, az óra elején a hetes jelentett: **Tanárnőnek tisztelettel jelentem, hogy az osztály létszáma...** Ezek a **köszönések, társalgási fordulatok** olyan elemei a beszédnek, amelyeket bizonyos körülmények között készen veszünk elő és használunk. Nem mindig értendők szó szerint, mert tudjuk, hogy nem fog a hátunk közepére esni a sulit, és reggel hétkor a legritkább esetben süt hasunkra a nap. Ezeknek a kifejezéseknek egészében véve van jelentésük: pillanatnyilag utáljuk az iskolába menést, vagy: késő van, fel kell kelni.

SZÓLÁSOK, SZÓLÁSHASONLATOK ■ Irodalmi olvasmányaidban rengeteg állandósult szókapcsolattal találkozhatasz, főként a népmesékben, mesékben. Ezekben a művekben ugyanis sok **szólás** fordul elő. Ezekről rendkívül színes, képszerű, ízes lesz a történet, a szöveg. A szólás **egy-egy szóval megmagyarázható, helyettesíthető kifejezés**. Ha egy mesében egy ifjú és egy lány szakít, akkor közöttük *kenyértörtésre kerül a sor*. Amikor a főhős elkergeti a gonoszt, az *árkon-bokron át menekül*, azaz megszire fut.

Fut, mint a nyúl; ravasz, mint a róka. Ez már egy következő csoportja az állandósult szókapcsolatoknak, ez a **szóláshasonlat**. Tulajdonképpen egy **olyan szólás, amelyben van egy hasonlat**. Ha valaki nagyon sápadt, mondhatjuk rá: *fehér, mint a fal*. Ilyen szóláshasonlatot a diákok is előszeretettel alkotnak, a szlengben nagyon gyakoriak: *Kevés vagy, mint mackósajtban a brummogás. Elszállt, mint a győzelmi zászló. Kevés vagy, mint téliszalámiban a hóesés.*

KÖZMONDÁSOK ■ Az állandósult szókapcsolatok közé tartoznak még a **közmondások**, az **egy-egy élethelyzetre vonatkozó igazságokat, bölcsességeket tartalmazó mondatok**. Szüleid biztosan mondták már, amikor nehezen keltél fel, hogy: „*Ki korán kel, aranyat lel*”. Ismerős lehet számodra a „*Jobb adni, mint kapni*” mondat is. Minden biztonnyal hallottad már, hogy „*Aki másnak vermet ás, maga esik bele.*”

SZÁLLÓIGÉK ■ Állandósult szókapcsolatok a **szállóigék, idézetek** is, amelyek nagyemberek, írók, történelmi személyek szájából vagy híres filmekben, színdarabokban hangzottak el és váltak szélesebb körben használttá. Érdekes játék utánanézni ezeknek, és megjegyezni néhányat. Ha egy-egy ilyen mondatot megfelelő alkalommal sütsz el, akár villoghatsz is műveltséggeddel. Biztosan tudod, honnan származik a következő szállóige: *Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?*

Gondolatgyűjtő

Állandósult szókapcsolatok fajtái:

- köszönések (pl.: Szia!, Viszlát!, Jó napot!),
- szólások (pl.: él-hal érte),
- szóláshasonlatok (pl.: Ártatlan, mint a ma született bárány),
- közmondások (pl.: Amilyen az adjonisten, olyan lesz a fogadjisten),
- szállóigék, idézetek (pl.: Ki sokat markol, keveset fog. Seneca).

FELADATOK

1. Mely állandósult szókapcsolatokat vette alapul, keverte össze a szerző? Írd ki a füzetedbe!

Lackfi János

TANULSÁGOK – részlet

...

Kicsi, ámde erős, mint halottnak a csók
Járt utat el ne hagyj, a másik lábam ott.
Kinek a pap, kinek hány nap még a világ,
Ló is botlik, előbb, mint a sánta kutyák.

Ki mint él, lassan járj, vízzel főz, húzza ág,
Szégyenlős koldusnak ne nézd a fogsorát.
Előre ne igyunk, tolláról madarat,
Jobb ma egy tűzok, és ki nem szól, bölcs marad.

2. Mit jelentenek a következő szólások, közmondások? Magyarázd meg őket! Írd le válaszodat a füzetedbe! Ha bizonytalan vagy, használhatod O. Nagy Gábor *Mi fán terem* című könyvét is!

Nem kötöm az orrodra!

Aki másnak vermet ás, maga esik bele!

Várja a sült galambot.

Átesik a ló túloldalára.

Nem ettem bolondgombát!

Nem esik le a gyűrű az ujjadról!

Rossz lóra tesz.

3. Gyűjts legalább három vicces, humoros szóláshasonlatot! Például: *Lefejeli, mint kezdő hableány a korallszigetet.*
4. Szállóigék egy családban, baráti körben is keletkezhetnek és fennmaradhatnak, melyek a te gyerekkori mondásaidból, vagy felmenőid szájából, esetleg egy-egy baráttól hangzottak el. Vannak-e ilyenek a te környezetemben? Tudod-e a keletkezési körülményeit?

TÁRSASJÁTÉK

Jelenet szókapcsolatokkal

Írjatok le külön papírdarabra nagyjából húsz állandósult szókapcsolatot! Legyen köztük köszöntés, elköszönés, szólás, szóláshasonlat. Alkossatok 3-4-5 fős csapatokat. Mindegyik csapat húzzon öt papírdarabot. A csapatok feladata, hogy kitaláljanak és előadjanak egy-egy jelenetet, amelyekbe a szókapcsolatokat bele kell szőni, és el kell mondani a megfelelő szituációban. Ne legyen túl hosszú egy-egy jelenet, és mindenkire jusson legalább egy kötelező mondat.

50. Összefoglalás – A szavak jelentése

A világban hallható sok-sok **hang** közül csak azokat számítjuk **beszédhang**nak, amelyek a **szavak** felépítésében vesznek részt. A szavak **hangalakja** tulajdonképpen egy **jel**, amely azt **jelöli**, amit a szó **jelent**. A szavak hangalakja és jelentése közötti összefüggések:

Egyjelentésű szavak <i>fodrász, papír, zöld stb.</i>	H - J
Többjelentésű szavak <i>levél, körte, egér stb.</i>	H $\left\{ \begin{array}{l} J_1 \\ J_2 \end{array} \right.$
Azonos alakú szavak <i>fűz, szelet, legyek, fogja, foglya stb.</i>	H $\left\{ \begin{array}{l} J_1 \\ J_2 \end{array} \right.$
Hasonló alakú szavak azonos jelentéssel <i>fel-föl, kint-kinn, zsemle-zsömle stb.</i>	$\left. \begin{array}{l} H_1 \\ H_2 \end{array} \right\} J$
Hasonló alakú szavak különböző jelentéssel <i>helység-helyiség</i>	$\left. \begin{array}{l} H_1 - J_1 \\ H_2 - J_2 \end{array} \right\}$
Rokon értelmű szavak (szinonimák) <i>élénk, mozgékony, virgonc, izgága, nyüzsgő, serény, pezsgő, eleven stb.</i>	J $\left\{ \begin{array}{l} H_1 \\ H_2 \end{array} \right.$
Ellentétes jelentésű szavak <i>kicsi-nagy, reggel-este, izléses-ízléstelen stb.</i>	$\begin{array}{c} H - J \\ \updownarrow \\ H - J \end{array}$
Hangutánzó szavak <i>koppan, dobog, suhan, kukorékol stb.</i>	H $\rightarrow$ J
Hangulatfestő szavak <i>cammog, bandukol, pizsmog, bumfordi, bíbelődik stb.</i>	H - f $\rightarrow$ J

A szavak jelentésük alapján sokszor összekapcsolhatók és így nagyobb rendszereket alkotnak, ezek a **jelentésmezők**.

Az **állandósult szókapcsolatok** olyan szókapcsolatok vagy mondatok, amelyeket bizonyos szituációkban „készen vehetünk elő a fejünkből”. Jelentésük sokszor jelképes. Típusaik:

- köszönések, társalgási fordulatok (*Jó reggelt, hasadra süt a Nap!*; *Hogy van?* stb.);
- szólások, szóláshasonlatok (*kenyértöresre kerül sor* 'szakítanak'; *árkon-bokron 'messzire'*; *ravasz, mint a róka* stb.);
- közmondások (teljes mondatok, pl.: *Aki másnak vermet ás, maga esik bele.*);
- szállóigék („híres gondolatok”, pl.: „*A kocka el van vetve.*” Caesar).

51. Ellenőrizd a tudásodat!

- Mikor nevezünk szónak egy hangsort?
- Milyen betűkkel és jelekkel jelöljük a szó hangalakját és jelentését és a közöttük lévő kapcsolatokat?
- Mikor mondhatjuk, hogy egy szó egyjelentésű? Hogyan ábrázoljuk? Írj le a füzetedbe 5 egyjelentésű szót!
- Mikor mondhatjuk, hogy egy szó többjelentésű? Hogyan ábrázoljuk? Írj le a füzetedbe 5 többjelentésű szót! Alkoss mondatokat ezek közül 3 szó minden jelentésével!
- Mikor mondhatjuk, hogy egy szó azonos alakú? Hogyan ábrázoljuk? Írj le a füzetedbe 5 azonos alakú szót! Alkoss mondatokat ezek közül 3 szó minden jelentésével!
- Mikor mondhatjuk, hogy egy szó hasonló alakú? Hogyan ábrázoljuk? Írj le a füzetedbe 5 hasonló alakú szót!
- Mik azok a rokon értelmű szavak? Hogyan ábrázoljuk?
- Írd le a füzetedbe az alábbi szavak néhány rokon értelmű kifejezését: *nevet, magas, gyerek!* Alkoss mondatokat ezek közül 2-2 szóval!
- Milyen tájszavakat, szlengkifejezéseket ismersz?
- Mik azok az ellentétes jelentésű szavak? Hogyan képezhetünk ellentétes jelentésű szavakat? Hogyan ábrázoljuk? Írj le a füzetedbe 5 ellentétes jelentésű szópárt! Alkoss mondatokat 3-3 szópárral!
- Mik azok a hangutánzó szavak? Hogyan ábrázoljuk? Írj le a füzetedbe 5 hangutánzó szót! Alkoss ezekből 3 szóval mondatokat!
- Mik azok a hangulatfestő szavak? Hogyan ábrázoljuk? Írj le a füzetedbe 5 hangulatfestő szót! Alkoss ezekből 3 szóval mondatokat!
- Mi a jelentésmező? Milyen fajtái vannak az egy jelentésmezőbe tartozó szavaknak a kapcsolat szintjei szerint? Milyen más csoportjai vannak még?
- Mik azok az állandósult szókapcsolatok? Milyen fajtái vannak? Gyűjts 3-3 példát mindegyik fajtára!

KITEKINTŐ

Ha szeretnél többet tudni a hangalak és jelentés kapcsolatáról, nézd meg a: <http://zanza.tv/magyar-nyelv/jelentestan/hangalak-es-jelentes-viszonya> oldalt!

Az alábbi weboldalakon érdekes anyanyelvi játékokat, szókincsfejlesztőket, kvízeket találsz:

<http://tintakiado.hu/jatek/feleljhatudsz>

<http://anyanyelvapolo.hu>

VI.

SZÖVEG- TÍPUSOK, FOGALMAZÁS

Ebből a fejezetből megtudhatod, hogy ...

- hogyan épül fel egy szöveg;
- hogyan írsz meg egy fogalmazást;
- milyen a jó elbeszélés, leírás, jellemzés;
- hogyan kell jó levelet írni.

52. A szöveg címe és szerkezete, a vázlat

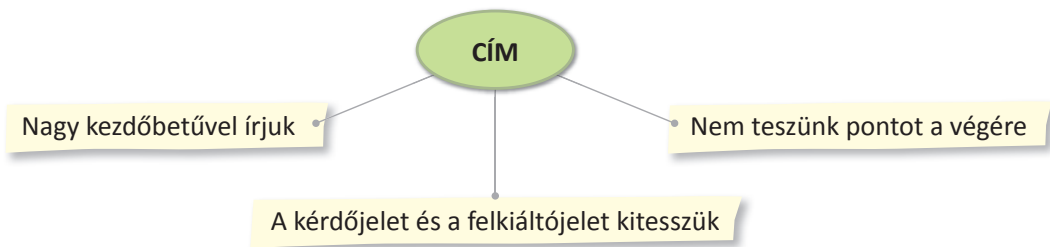
Gondolatébresztő

Mi köze lehet a címnek a szöveg témájához: *A megpatkolt boszorkány?* Honnan tudod, melyik lehet az alcím, és mire jó: *A megbabonázott puding – Ír tündérmesék és babonák?*

CÍM ÉS CÍMADÁS ■ A jó cím többnyire rövid, érdeklődést kelt és utal a tartalomra. A címadásnak sokféle módja van. Történhet leíró módon, mint a tudományban és a tankönyveknél szokás: *Magyar nyelv 5*. A jó újságcím felhívó szándékú: gyakran nyelvi ötletekkel vagy szójátékkal kelt figyelmet, nyomdai és képi megoldásokkal erősíthetik a hatását. A cím egyben reklám is, amely felkelti az olvasó vagy a könyvvásárló érdeklődését. Különösen fontos, hogy a gyerekeket, a jövő olvasóit megszólítsák a szerzők: *Elméis játékok, játékos elmék*; vagy *Tollászkodik a tavasz*. Kiválóan lehet fűszerezni a címadást nyelvi humorral, gondolj Lázár Ervin *A Négyszögletű Kerek Erdő* című vagy Gerald Durrell *Családom és egyéb állatfajták* című könyvére!

Az igazán jó cím telitalálat, mert az egész műhöz mélyen kapcsolódik, mint Weöres Sándor *Keresztöltés* vagy Christian Morgenstein *A halak éneke* verscímei.

Amikor te magad vagy a szerző, előbb gondold végig a tartalmat, utána foglalkozz a címmel! Más dolog, ha dolgozatot írsz megadott címmel. Ha megkönnyíti, hogy közelebb kerülj a témához, próbáld saját munkacímet adni a fogalmazásodnak.

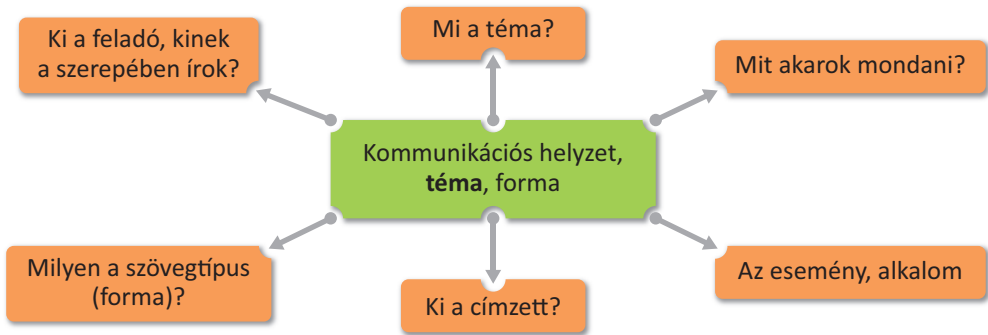

ELŐKÉSZÜLETEK A FOGALMAZÁSHOZ – TERVEZÉS ■ Ritkán kezdünk el írni azonnal, mert a szövegalkotás alapos előkészítést igényel. Néhány fontos kérdést tisztázni kell az elején:

- Mi a téma? Miről akarsz írni?
- Mi a cél? Ki olvassa?
- Milyen műfajban akarsz írni?
- Milyen legyen a hangvétele?
- Milyen hosszú legyen?

Az anyaggyűjtés nemcsak a tanórán végezhető, ezekről már tanultál alsó tagozaton. A tapasztalat, megfigyelés, emlékezés, elképzelés, olvasás minden fajtája alkalmas rá. Az olvasmányaidból például nemcsak a szókincsedet fejlesztheted, hanem mintákat találhatsz az ötletes címadásra is.

VÁZLATÍRÁS ■ Mindig a vázlattal kezd a fogalmazást! A **vázlat** segít rendszerezni a forrásokat (pl. idézetek) és az ötleteket, megalkotja a szöveg szerkezetét. Az előbbiekből alapján a középpontban a téma, a kommunikációs helyzet és a forma (műfaj) állnak.

Gyakran használunk tételmondatokból vagy kérdésekből álló vázlatot. Irodalomórán tapasztalhatsz, hogy a vázlat követi az elbeszélések, történetek időrendjét is.

A paraszt és fiai című mese vázlata például ez lehet:

Mi volt az apa végakarata?	A paraszt titokzatos végakarata.
Mit gondoltak a fiai, miért ássák fel a szőlőskertet?	A fiúk felássák a szőlőskertet, de csalódnak.
Mi volt az örökségük?	A munka jutalma, a mese tanulsága.

Másképpen ugyanez:

- Az apa végrendelete → a fiúk kíváncsisága, csalódása → az apai üzenet megértése
- Végrendelet → kincskeresés → a végrendelet megértése

A **kulcsszavas** vagy **címszavas** vázlat könnyebben áttekinthető, de emlékezned kell arra, hogy a kiválasztott szavak mire utalnak.

A szövegalkotást előkészítheted **gondolkodástérképpel** is, amely előhívja a fogalmazáshoz kapcsolódó ötleteket, **kapcsolódási pontokat**. Ilyenkor az **ágrajz** előre jelzi, hol van még hiány, melyik rész lesz talán zsúfolt, hol kell vigyáznod az arányokra. (Ehhez már az idej első leckékben kaptál mintát. Lapozz vissza!)

Gondolatgyűjtő

Jó cím: rövid, felkelti az érdeklődést, utal a tartalomra, esetleg játékos, humoros, érdekes nyomdai vagy képi megoldásokat tartalmaz.

Fogalmazás tervezése:

- miről akarsz írni
- mit kell figyelembe vened
- milyen célból írsz
- ki fogja olvasni, bemutatni
- milyen nyelvváltozatot használj, milyen szavakat kerülj
- mennyi időd van a megírásra: milyen hosszú lehet a szöveged

FELADATOK

1. Piknik szöveg avagy Ki mit ad a közösbe?

Mindenki írjon le egy mondatot egy papírra, ami éppen az eszébe jut. Rendeződjétek 6-8 fős csoportokba, és a saját mondataitokat összeillesztve igyekezzetek közös szöveget létrehozni! Ha szükséges, akkor az eredeti mondatokon változtathattok, de ezt próbáljátok inkább elkerülni. Végül adjatok címet az elkészült „műnek”! Hasonlítsátok össze a csoportmunkákat és értékeljétek!

2. Dolgozzatok 4 fős csoportban a képpel!

Először közösen tisztázzátok, miről beszélgethetnek a képen szereplők! Azután mindenki kapjon egy feladatot az alábbiak közül sorsolással:

- Meséld el, hogy kerültek a jelenetbe a képen látható alakok!
- Fogalmazd meg, hogyan folytatódik a történet!
- Mutasd be a kép középpontjában látható alakot!
- Mutatkozz be az ő nevében!

Tegyétek közzé a megoldásaitokat, majd hasonlítsátok össze a többiekével és értékeljétek az ötletesség és a bemutatás minősége alapján!

3. Lázár Ervin mesecímei olykor egyedi szóalkotások. Kutass a neten és tudd meg, hogyan született a *Berzsián* és *Dideki* címben a Dideki név! Ki lehet Sze-gény Dzsoni és Árnika?

4. Mit jelent az *e-könyv* elnevezés? Miként mondanád teljesen magyarul? Milyen más e-dolgokat ismersz? Mit jelent az elnevezésük, lehetne-e magyarul mondani ezeket?

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Hogy kezdődik?

Az alábbi szóláshasonlatoknak lemaradt az első fele. Kitalárod? Lehet, hogy több megoldás is van.

....., mint a nyúl.

....., mint a róka.

....., mint a gödény.

....., mint macska az egérrel.

53. A fogalmazás tagolása

Gondolatébresztő

„Egy szövegnek legyen eleje, szóljon valamiről és legyen vége.” Igaz ez minden szövegre?

A BEVEZETÉS ■ Jól tudod, sok múlhat a legelső mondaton, mert valahogyan **el kell találni a hangot, hogy kapcsolódj a témához és az olvasóhoz, a közlés céljához.**

És éppen azért, mert mindezt érzed, az első mondatokat a legnehezebb megfogalmazni. **A jó bevezetés** olyan, mint a **talapzat**: jól elrendezhető rajta az építmény. Nem lehet túlságosan hosszú, mert csak **beavatja az olvasót a témába, és kíváncsiságot ébreszt** benne.

Az igazán tökéletes **kezdőmondatot** valószínűleg csak többszöri megfogalmazás után fogod tudni végső formába önteni. Vissza-visszatérve **addig alakíthatod** a mondatodat, **míg értelmes és tömör nem lesz**, ugyanakkor nem fog hiányozni belőle semmi.

A TÁRGYALÁS ■ A fogalmazás „lényegi” része a **tárgyalás**. A tárgyalásban fejtet ki a **témát**. Itt szerepelnek **az adott kérdésről szóló állításaid és érveid**. Elbeszélés esetén itt fejtheted ki a **cselekményt**. Az anyaggyűjtés, a vázlatírás, az egész készületi folyamat azt a célt szolgálja, hogy ezt a **központi részt minél jobban sikerüljön kidolgozni**. **Kerüld el, hogy a tárgyalás során térben vagy időben ugrálj**, ne hagyj ki **fontos logikai kapcsolatokat**. Az ilyen hibák miatt az olvasód könnyen összezavarodhat. De az sem jó, ha átesel a ló túloldalára. Ha valamit egyszer már kelendő alapossággal megfogalmaztál, nem kell újra és újra ismételned, különben a szöveg monotonná, unalmassá válik.

A BEFEJEZÉS ■ Itt a vége, fuss el véle! Biztosan ismerős ez a mesei **záróformula**. Gyakran előfordul, nemcsak gyerekekkel, iskolásokkal, hanem sok felnőttel is, hogy ha végére ért mondandójának, hirtelen abbahagyja vagy összecsapja a fogalmazást. Így azonban a szöveg nem kap lezárást, nem válik kerek egészé, csak „abbamarad”. Pedig a **befejezés** a szövegalkotásnak legalább olyan fontos része, mint az előzőekben tárgyalt bevezetés. Lehetőséget ad **a szöveg összefoglalására, a tanulság levonására, a cselekményszálak elvarrására**. Itt **megfogalmazhatod véleményedet**, sőt továbbgondolásra alkalmas **kérdéseket** is feltehetsz.

Gondolatgyűjtő

A SZÖVEG ALAPSZERKEZETE

Bevezetés	Tárgyalás	Befejezés
A szerző ráhangolja az olvasót a témára, felébreszti benne a kíváncsiságot.	A probléma, a kérdés, a téma kifejtése, logikai, térbeli és időbeli rend alapján.	A vélemény, tanulság megfogalmazása.

FELADATOK

1. Kötetlen írás (bevezető gyakorlatnak)

Írj 10 percig összefüggően arról, hogy kivel, miért mennél világszerte útra, ha holnap lehetőséget kapnál rá! A lényeg, hogy folyamatosan, megállás nélkül írd, jegyezd le a gondolataidat, ahogyan jönnek. Nem kell feltétlenül teljes mondatokban írnod, mert ez most csak ujjgyakorlat és jegyzetfolyam, de azért legyen olvasható. Ha nem győzöd leírni, amit gondoltál, sűrítsd egy-egy szóba, szószerkezetbe, használhatsz ábrákat, rajzos jeleket is!

Néhányan olvassák fel a jegyzetüket, majd ezután mindenki próbálja meg 3-5 mondatos bevezetést írni a *Világutazó leszek* című fogalmazásához! Olvassátok fel a szomszédotoknak a bevezetéseket, és adjatok ötleteket, tanácsokat egymásnak, ha szükséges.

2. Gondoljatok ki lehetséges címeket a következő bevezető mondatokhoz!

- „Fogorvoshoz menni nemcsak a gyerekek, hanem a felnőttek számára is kihívást jelent.”
- „Este az osztálykiránduláson néhányan elvonultak a többiektől.”
- „A párhuzamos osztályban van egy fiú, aki arrafelé lakik, mint mi.”

3. a) Találjatok ki folytatást valamelyik fenti kezdőmondatához, kiválasztva hozzá a legjobbnak ígérkező címet!

- b) Tegyétek közzé kijelölt mesélőkkel a változatokat, és értékeljétek, melyik miért tetszett!

4. a) Hová tudsz felzárkózni például egy osztálykiránduláson, vagy a tornasorban? Írd mondatot a *felzárkózik* ige elsődleges jelentésével a füzetedbe!

- b) Hol hallod sokszor más jelentésben ezt az igét? Kinek és mihez kell ott felzárkózni? Mit jelenthet ez a szó gazdasági életben és a politikában? Keress az újságokban, hírekben olyan kifejezést, amelyben ez a szó szerepel! Lehetne-e másképpen mondani ezeket a mondatokat?

Fejezd be!

Hogyan végződnek az alábbi szóláshasonlatok? Az egyiknél több megoldás is létezik, amitől az egész mondat jelentése is más lesz.

Szegény, mint a .....

Szemtelen, mint a .....

Süket, mint az ....

Él, mint ....

Úgy szereti, mint....

54. Egy szöveg megírása és javítása

Gondolatébresztő

Mit gondolsz, miért olyan nehéz fogalmazást írni? Mi kíván még olyan elmélyült figyelmet, kitartó odafigyelést, mint ez a tevékenység?

HOGYAN KEZDJ HOZZÁ? - A SZERZŐSÉG TUDATA ■ A szövegalkotás jelentésteremtő folyamat. Írója, szerzője lesz egy szövegnek, **célod, hogy az olvasód megértsen**. Felfedezheted, hogy **mennyi mindent vagy képes kifejezni** az anyanyelveden és milyen sokféleképpen.

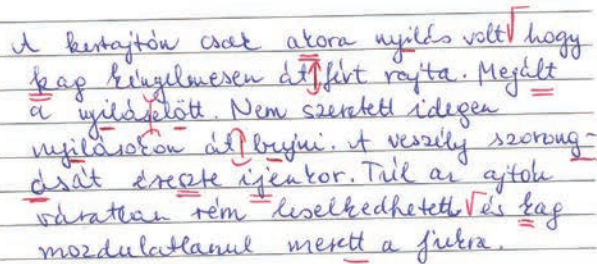
Az alapos fogalmazáshoz hozzátartozik a sokat javított **fogalmazvány, ezt nevezük piszkozatnak**. Tudtad, hogy a híres írók is hatalmas kupac összetépett, sarokba dobott piszkozat után jutottak el világsikert jelentő műveik végső változatához? A fogalmazás során több **szövegváltozat** is keletkezhet. Ezeket akkor is **kéziratnak** nevezzük, ha számítógéppel készülnek.

KÉZNÉL VAN A VÁZLAT ■ Ha az iskolai fogalmazás során követed a vázlatod legfontosabb gondolatait, menetét, biztosan jól szerkesztett szöveget hozol létre. A megírás gördülékenysége gyakorlás kérdése. Egy hasznos ötlet: **gyűjtsd össze előre a fontos adatokat, tényeket, állításokat!** Azután bővítsd újabb és újabb részekkel, alponctokkal a vázlatodat! És végül pipáld ki azokat, amelyeket már beleszórtál a fogalmazásba. Így biztosan nem marad ki semmi.

Írj olvashatóan! Emlékezhetsz, a jegyzetelésnél felhívtuk a figyelmedet rá, hogy türelmes gyakorlással el tudod érni, hogy olvashatóan és kellően gyorsan írj. Még mindig nem késő, hogy megszerezd ezt a tanuláshoz nélkülözhetetlen eszközt: nem is képezed, mennyi örömet ad, amikor valaki szívesen ír és jól fogalmaz! Hát még, ha az eredményeid megjavulnak!

HIBAJAVÍTÁS BÁRMIKOR ■ Mitévők legyünk, ha fogalmazás közben elrontottunk valamit? Amióta írás létezik, tévesztés és **hibajavítás** is van. A rómaiak a viasztábláikon hegyes íróvesszőjük lapos végét használták hibajavításra. Ennek az eszköznek *stílus* volt a neve. A *stílus* szó ma már a kifejezés módját vagy minőségét jelöli.

Napjainkban a számítógépen írás kicsit könnyít a helyzeten. A számítógépes **szövegszerkesztőkben ugyanis van korrektúraparancs és helyesírás-ellenőrző program**. A **korrektúra** jelenti a javítást. Ezeket az eszközöket azonban tudatosan kell használni. **A gép, a program nem helyettesítheti az emberi döntést**. Például a *mint* kötőszó elé csak hasonlításnál teszünk

A képen egy kézzel írt szöveg látható, amelyet a számítógépes korrektúra és helyesírás-ellenőrző program javított. A szöveg a következő: "A kertajtón csak akkor nyílt volt, hogy kap kényelmesen át fejt rajta. Megált a nyíl előtt. Nem szeretett idegen nyílásodon át bújni. A veszély szorongását szerte ijentor. Túl az ajtóknál váratlanul rem lehelkedhetett, és kap mozdulatlanul merett a futra." A szövegben számos helyen látható a program által bejelölt hibák: a "hogy" szó végén egy piros nyíl mutat a hiányzó "k" betűre; a "Megált" szó helyett a "Megált" szó van írva; a "nyílásodon" szó helyett a "nyílásodon" szó van írva; a "szorong-" szó helyett a "szorong-" szó van írva; a "ijentor" szó helyett a "ijentor" szó van írva; a "lehelkedhetett" szó helyett a "lehelkedhetett" szó van írva; a "merett" szó helyett a "merett" szó van írva. A szövegben számos szó van aláhúzva, például "kap", "nyíl", "szorong-", "ijentor", "lehelkedhetett", "merett", "futra".

vesszőt: úgy ment neki a munka, mint a karikacsapás. De amikor azt írjuk: „Anyukám mint tanár nem volt szigorú.” (= anyukám tanárként nem volt szigorú) – nem szükséges. A gép mindig felajánlja a vesszőt.

A kézzel írt szöveget szintén figyelmesen **ellenőrizd**, és **egyértelműen javítsd**. Vizsgáld, hogy jól választottad-e meg a szavakat. Célszerű átnézned, hogy **a megfelelő kötőszóval kapcsolódnak-e a mondatok** egymáshoz. Erre érdemes közben és a végén is időt szánni. Ha kézírásodból **kimaradt egy szó**, tessel egy csillagot (*), amelyet megismételsz a lap alján is, és mellé írod a hiányzó szót. A **javítandó szavakat egy vízszintes vonallal** áthúzod, és az előbbi csillagos módszerrel a lap alján kijavítod. A sűrű satírozás, firkálás áttekinthetetlenné teszi a szöveget, ezért ne használd! A jól olvasható írás, a rendezett külalak segít abban, hogy aki elolvassa, azonnal megértse a mondandódat.

Amikor otthon vagy a napköziben fogalmazol, olvastasd el a fogalmazásodat **másokkal**, akik **segíthetnek a hibakeresésben**, vagy amikor bizonytalan vagy.

Ezek a javítási jelek segíthetnek abban, hogy jelekből is megértsd a fogalmazásodat javító tanár megjegyzéseit.

1. 2. 3. 4. Szórendi vagy mondatrendi hiba javítását szolgáló, a szavak vagy mondatok helyes sorrendjét jelölő számok.	}	Tartalmilag nem megfelelő, nem odatartozó mondatot vagy szövegrészt mutató jel (a margón).
Új bekezdés kezdetét jelölő jel.	---	Egyeztetési hiba, rosszul egyeztetett szavak.
Egy vagy több szó, esetleg mondat hiányát mutató jel.	—	Helyesírási hibát mutató jel (a helytelenül írt szó alatt).
Két szó egybeírását mutató jel.	==	Súlyos helyesírási hibát mutató jel (a helytelenül írt szó alatt).
Két szó különírását mutató jel.	~~Ma nem.~~	Felesleges, törölhető szót vagy mondatot áthúzó jel.
Nem megfelelő szóhasználatot vagy zavaros mondatot mutató jel (a szó vagy a mondat alatt).		

Gondolatgyűjtő

Aki szöveget alkot, kommunikál: valamilyen célból arra törekszik, hogy az olvasó megértse. A szerző, aki te magad is lehetsz, nézőpontot keres, és úgy szól a képzeletbeli vagy valóságos címzetthez. Fogalmazás közben keressük a legmegfelelőbb nyelvi megoldásokat, így jönnek létre a szövegváltozatok. A javítások a szövegalkotás minőségét biztosító lépések, egyezményes jelei vannak. Ezeket úgy kell használni, hogy egyértelműek legyenek. A számítógépes korrektúraparancs és helyesírás-ellenőrzés is tudatosságot kíván meg tőlünk.

FELADATOK

1. Kerekasztal-módszerrel¹ keressetek szinonimákat a *szöveg* szóra!

A szavakat írásban gyűjtsétek egy papírlapra, amelyet adjatok tovább egy meghatározott rendben (például számok, jelek vagy betűrend szerint)! Aki a megadott idő alatt nem tud újabb szót írni, amellyel a *szöveg* szó helyettesíthető, zálogot ad.

2. Írj kezdőmondatokat az alábbi témákhoz! Dolgozz a füzetedben!

- Tündérmese a legkisebb manóról
- Sportversenyről szóló beszámoló
- Kedvenc szabadidős tevékenységem* című fogalmazás
5. osztályos nyelvtankönyv

3. Írd meg az első bekezdését *Az ember legjobb barátja, a kutya* című fogalmazásnak! Dolgozz a füzetedben!

4. Mondd el 3-4 mondatban a kedvenc mesédet a párodnak és ő neked az övét! Először a párod legyen az írnok, aki jegyzeteli a mesét, azután te vagy az írnok, aki jegyzetel.

1 Kerekasztal-módszer: egy kérdés, probléma körüljárásához a csoport egy papírlapot és tollat ad körbe meghatározott rendben, például jobbról balra haladva. Az első diák leír egy gondolatot, behajtja a lapot, majd továbbadja a tőle balra ülőknek. A papírlap körbejár, amíg a csoport minden tagja hozzá nem tesz valamit a leírt gondolathoz. A folyamat ismétlődhet. Amikor az idő lejárt, a csoport közösen megbeszéli a leírtakat.

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Jól nézzétek meg a képeket és beszéljétek meg, mit láttok!

- Írjatok párbeszédet az egyes képekhez!
- Készítsétek el az adott képekhez a történet rövid, néhány soros összefoglalóját!
- Készítsétek el annak a kisfilmnek a forgatókönyvét, amelynek a kezdő, középső és befejező képei megadtuk!

55. Szövegtípusok – Az elbeszélés gyakorlása

Gondolatébresztő

Mi közös a mesélés, az irodalmi elbeszélés és a történelemlecke kommunikációs szándékában? Milyen szóbeli vagy írásbeli, esetleg filmes elbeszélés, műfaj a kedvenced?

Az **elbeszélés** olyan szövegfajta, amelyben **valóságos vagy elképzelt cselekmény van**. Ez azt jelenti, hogy a szereplő vagy a szereplők időben változó helyzetekbe kerülnek, mert különféle külső és belső események történnek velük. **Változhat** az elbeszélés során a **helyszín**, és az **elbeszélő** lehet, hogy saját történetét mondja el, lehet, hogy másvalakiét. Ahogy a **legősibb** elbeszélés, a **mesé**, egy jó történet leköti a hallgató vagy olvasó figyelmét.

GYAKOROLJÁTKOK A TÖRTÉNETMONDÁST! ■

1. Rövid történetet mondani eléggé nehéz. Különösen, ha csattanó, valamilyen fordulat, meglepetés van a végén.

Rendeztetek viccmondó-versenyt, de: nem lehet trágár viccet mondani, a viccnek tényleg rövidnek kell lennie, ne ismétlődjön ugyanaz.

Milyen következtetésre jutottatok a verseny alapján? Mi volt sikeres, mi nem?

Az emberiség ősi igénye, hogy elmondjon valamit és meghallgassa mások történeteit. Ezekkel adjuk át és osztjuk meg egymással élményeinket, tudásunkat és tapasztalatainkat.

2. Ha valamiért nem láthatod az egész szöveget, ennek alapján lehet eldönteni, hogy az elbeszélés melyik részét olvasod. Például, ha elkezded olvasni Benedek Elek által közzétett román népmesét, hiányérzeted támad:

„A királyfi nem teketóriázott sokat, hanem megmondta az apjának, hogy az erdőbeli szép lányt nem tudja elfelejteni, mióta egyszer látta.

Erősen elszomorodott a király, hogy a fia egy fán lakó leányt tudott így megszeretni. Próbálta is lebeszélni, de minden hiába volt. Ekkor kiadta a parancsot, kutassák fel a lányt, bárhol is legyen. Nagy jutalmat ígért a király annak, aki megtalálja a kis Vadrózsát.”

- a) Beszéljétek meg az osztállyal, vajon melyik része ez a részlet a mesének?
- b) Majd alakítsatok 4 fős csoportokat és egészítsétek ki a mesét!
  - Először szóban találjátok ki, mit írtok, azután egy jegyzővel íjátok le közös szövegalkotással, majd mindenki csiszolja, javíttassa a saját változatát.

– Tegyétek közzé a megoldásokat és érveljétek amellelt, minek alapján, miért úgy folytattátok a mesét!

3. A képek is tudnak mesélni. Pontosabban a képek „olvasásakor” megfejtjük a képi üzenetet. Életre keltjük a képen szereplőket, elképzelünk hozzájuk illő tulajdonságokat, részleteket. Elkezdjük szólni a történetüket. Egy fénykép például olyan képi üzenetet hordoz, amely lehetővé teszi, hogy a fényképező személy nézőpontját, a valóság kiragadott részletét vagy a saját valóság- és emberismeretünket is mozgósítsuk.

Alaposan nézd meg ezt a családi fotót, és meséld el a hozzá képzelt történetet a társadnak úgy, mintha megélednének a szereplők! Hallgasd meg a párodát, ő milyen történetet képzelt a képek mögé!

4. A filmes történetek érdekessége, hogy az apró részletekből (szöveg, kép, hang) csak a legvégére áll össze a történet egésze a nézőben.

Nézzetek meg egy filmrészletet a Nemzeti Köznevelési Portálról (pl. jelenet a *Holdfény királyság* c. filmből), és írja le ki-ki a saját elbeszélését róla! Hasonlítsátok össze, ki mit látott, értett a jelenetből!

Gondolatgyűjtő

olyan szöveg,
melyben
cselekmény
van

a szereplőkkel
különbéle események
történe

ELBESZÉLÉS

változhat
a helyszín,
az elbeszélő
személye

legősibb
elbeszélés
a mese

a filmekben a
történet a film
végére áll össze
egésszé

a képek is
„mesélhetnek”,
mögéjük
cselekményt
képzelhetünk

PROJEKTFELADAT

Hirdessetek humoros meseíró versenyt! Tűzzétek ki a határidejét és készítsétek hozzá plakátot! A mesék elbírálását bízzátok egy független zsűrire (például kérjétek fel három tanárt)! A győztes mesét tűzzétek ki a faliújságra, készítsétek hozzá illusztrációt! Ha van kedvetek, hívjátok ki versenyre a párhuzamos osztályt is, a legjobb mese kikerülhet a faliújságra, vagy bekerülhet az iskolaújságba.

56. Szövegtípusok – A leírás, helyszínbemutatós gyakorlása

Gondolatébresztő

Képzeld el, hogy hirtelen elaludt a villany a lakásban, és éppen nálad van az egyik osztálytársad! Hogyan tudnál neki segítséget adni abban, hogy amíg megkeresi veled a gyufát vagy az elemlámpát a konyhában, ne üsse be magát semmibe és jól tájékozódjon?

A LEÍRÁS ■ A leírás olyan szöveg, amely valóságos vagy elképzelt tárgyak, természeti képződmények, élőlények vagy emberi alkotások **leírására, bemutatására szolgál**. Ha valakinek elkóborol a cicája vagy a kutyusa, képpel megerősített **külső leírást** szokott kiragasztani róla a lakóhelyén. Újsághirdetésekből és lakásügynökségek kirakataiban böngészheted az eladó lakások rövid leírását. Sokszor van rá szükséged, hogy jó tárgy- vagy helyszíngleírást, pontos személyleírást készíts. Ez utóbbi már egy ember **belső tulajdonságait** is bemutathatja.

Könnyű kihoznod valamit a kamrából, ha pontos jellemzők szerint keresel: nagyság, méret, szín, anyag, forma. A vonaton vagy repülőtéren a vendégeinket ismertetőjegyek alapján ismerjük fel a tömegben. A **leírás** műfaja **ismerős számokra a költségetből is**: gondolj Petőfi Sándor *Az alföld* c. versére! A tekintet képzeletben felrepül, majd **lentől fölfelé, közélről távolra halad**. Olyan, **mintha kamerával követnének valamit vagy valakit**.

A HELYSZÍNBEMUTATÁS ■ Ezt a szabályt követi a **helyszíngleírás is**: **raközelítünk** a helyszínrre, elhelyezzük egy nagyobb területen, **bemutatjuk kívülről**, majd **befelé haladunk** a helyszínrnkhez.

Képzeld el, hogy az osztályodat kellene leírnod! Hol van az iskolád? Hogyan közelíthető meg, hol található benne az osztályod? Milyen a tájolása, hová, hogyan lehet kilátni? Milyen az összképe, amit egy idegen látna? Milyenek az arányai, mihez hasonlít a formája? Milyen a rendszere, a beosztása, pl. a padosok elhelyezése, mi van a falakon, milyen képeket, színeket látni? Milyen a hangulata? Te hogyan kötdsz hozzá, milyenek találod?

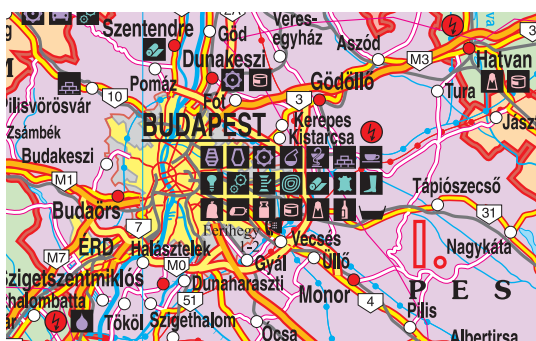
A **szövegfajta felépítésében** sok **hasonlóság** van, de lényeges **különbségek** lehetnek abban a tekintetben, hogy mi a célja a fogalmazásnak: leírás vagy elbeszélés.

ELADÓ LAKÁS!!!

III. kerületi napfényes, parkra néző,
10. emeleti, 46 négyzetméteres,
1,5 szobás, déli fekvésű, felújított lakás eladó.
A szobák külön nyílók, parkettásak,
a konyha és a fürdőszoba padlólapos,
az ablakok újja.
A környék kiváló közlekedésű, iskola,
közért, orvosi rendelő 5 percre.
Írányár: 10 millió forint. Nagyon jó vétel!!!!
Érdeklődni lehet a 06-30-..... számon.

HASONLÓSÁG		KÜLÖNBBSÉG	
Elbeszélés	Leírás	Elbeszélés	Leírás
Különálló fogalmazásként van címünk.		A cím után eseményt mond el.	A cím után valakit vagy valamit bemutat.
Mind a kettőt három fő részre tagoljuk.		Az események általában időrendben állnak.	A bemutatásnak sorrendje van.
Bevezetés		A helyszín, az időpont, a szereplők, az előzmény megjelölése.	A leírás témájának megnevezése, azok közlése.
Tárgyalás A tartalmilag összefüggő kisebb részeket bekezdésekre tagoljuk.		A lényeges események megfogalmazása.	A leírás tárgyát alkotó élőlény, tárgy stb. szemléletes, érzékletes bemutatása.
Befejezés		A történet lezárása: megállapítás, állásfoglalás, vélemény, tanulság, kívánság stb.	A leírás tárgyához kapcsolódó saját érzelmek, tapasztalatok összefoglalása.

TÉRKÉP ■ A térképekről sok információt lehet leolvasni. Attól függően, hogy értjük-e az ábrákat és jelekként tudjuk-e értelmezni őket. Iskolai tanulmányaid során különféle információt hordozó térképekkel találkozhatasz. A földrajzi és történelmi atlaszon kívül használhatasz irodalmi atlaszt is. Abban a régebbi korok kulturális emlékeit és emlékhelyeit jelölik különféle szimbólumok és ábrák. Ha jól tudod használni a szöveges információt a számadatokkal és más nem nyelvi jelekkel együtt (ábrák, diagram, színek, térképjelek), egyre ügyesebb leszel a tanulásban.

HASZNÁLATI UTASÍTÁS ■ Különféle készülékek, termékek és szolgáltatások vásárlásakor használati útmutatót, úgynevezett használati utasítást kapunk. A gyártó vagy eladó cég gondoskodik róla, hogy a kapott szövegben a **leírás** és útmutató rész nemcsak **szakszerű**, hanem **érthető** is legyen. Fontos, hogy lépésről lépésre leírjon mindent, amivel tisztában kell lennünk.

Gondolatgyűjtő

Leírás:

- valóságos vagy elképzelt dolgok leírására, bemutatására szolgál,
- tájleírás, helyszínleírás, személyleírás,
- a költészetben is gyakori műfaj,
- a térkép is leírás, ha ismerjük az ábrák, jelek jelentését,
- a használati utasítás gépek, eszközök szakszerű kezelésének leírása.

FELADATOK

1. Mutasd be néhány mondatban lakóhelyed valamelyik nevesebb vagy ismert épületét úgy, hogy kerüld a megnevezését, de a többiek jöjjenek rá, miről van szó!
2. Megértitek-e, mi áll az egyik használati utasítás következő részletében?

„Ha a tápkábel megsérült, a veszély elkerülése ki kell cseréltetni a gyártóval, annak értékesítés utáni szolgálatával vagy hasonló képesítéssel rendelkező személlyel.”

- a) Értelmezzétek és javítsátok a részletet, ahol szükséges! Írjátok le a füzetetekbe a helyes szöveget!
- b) Mi lehet az oka a hibáknak?
- c) Miért kell figyelmesen elolvasni a gyógyszerek, a mosóporok és tisztítószeres útmutatóit? Miért nehéz olvasni őket általában?

3. Alkossatok expandermondatot 7-8 fős csoportmunkában! Mindenki tegyen hozzá egy-egy további szót az „iskolánkban” kezdőszóhoz, hogy értelmes mondatot kapjatok! Igyekeztek minél több ténytet elmondani arról a helyszínről, ahol a napjaitok zajlanak!

Az expandermondat felépítése:

1. _____ (a főszereplők)
2. ____ ____ (2 szó jellemzésük)
3. ____ ____ ____ (3 szó a helyszínről)
4. ____ ____ ____ ____ (4 szó a problémáról)
5. ____ ____ ____ ____ ____ (5 szó az egyik eseményről)
6. ____ ____ ____ ____ ____ ____ (6 szó egy másiktól)
7. ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ (7 szó egy harmadiktól)
8. ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ (8 szó a végkifejletről)
9. ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ (9 szó személyes állásfoglalás)

Legyen benne...

Gyűjts olyan állandósult szókapcsolatokat, amelyekben valamilyen állat szerepel. Próbáld kitalálni, hogy honnan, miből eredhetnek, és mit jelentenek most!

Például: *Bámul, mint borjú az újkapura.* – Valószínű, hogy a legelőről hazatérő kisborjú nem ismerte meg a gazdája új kapuját, ezért nem mert bemenni, csak nézte. Olyankor mondjuk ezt, amikor valaki bambán, bután néz.

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

57. Szövegtípusok – A jellemzés gyakorlása

Gondolatébresztő

Ha egy képzeletbeli tárgykupacból kiválaszthatnád, melyik tárgy vagy, mit választanál? Melyik állat, virág, kő vagy kőzet jellemez téged valamilyen tulajdonságával?

ALAKLEÍRÁS, KÜLSŐ JELLEMZÉS ■ A leírás és a jellemzés rokon szövegfajták. A jellemzés nemcsak külső bemutatást ad, hanem belső tulajdonságai, ismétlődő viselkedése alapján írja le valakinek a jellemzőit. Ha jó alakleírást adsz meg valakiről, külső tulajdonságaival jellemzed. Rá lehet ismerni, bemutatkozásakor már tudod, hogy róla hallottál. Talán le is tudod rajzolni.

Az írók gyakran élnek ezzel a szövegműfajjal. Megfigyelheted, Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regényében kitűnően

bevési az olvasók emlékezetébe a szereplői külsejét, megjelenését. A külső jellemzés a fizikai tulajdonságainkra közelít, de a megjelenésünket, öltözetünket is bemutatja. Nem véleményen, hanem megfigyelésen alapul.

A BELSŐ JELLEMZÉS SZEMPONTJAI ■ Ha valakit közelebről ismersz, kép alakul ki benned arról, **milyen ember**, azon túl milyen rokon, osztálytárs vagy barát. Jó és rossz oldalát is ismerheted, mert a cselekedeteit, tetteit, a gondolkodásmódját vagy a szokásait is látod. Nem ajánlatos, hogy a belső jellemzés véleményekre, mások szóbeszédére épüljön. **Elegendő információra van szükséged, hogy állandó tulajdonságokat, jellemvonásokat tudj jól megjelölni.**

Magad is észrevetted, milyen fontos, hogy finoman és pontosan, jól megválasztott szavakkal jellemezz! Tudatosan keresned kell a szavakat, és még a kifejezések is jól szolgálnak. Ha azt mondják valakire, hogy csacsog, mint egy kismadár, az játékosan, kedvesen fejezi ki, hogy folyton beszél (általában vidáman); aki csacsi gyerek, azt nem butának tartják, csak éppen nem gondolkodott eleget, és ha ugrálsz, mint a bakkecske, finom hangon tudatják, hagyd abba.

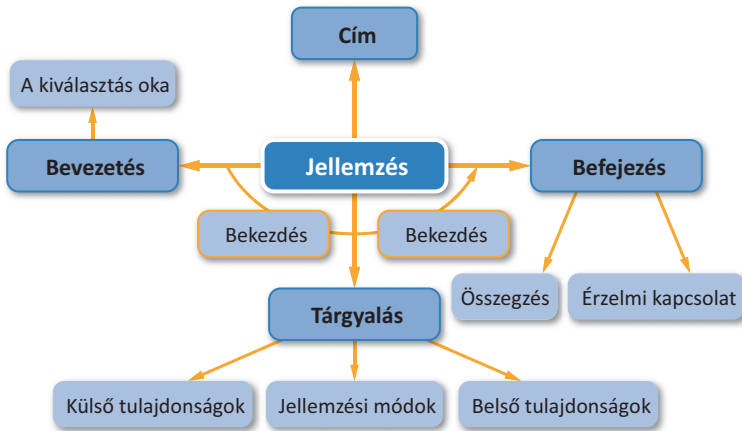
Amikor jellemzést írunk, a leíró fogalmazás tanult lépéseihez hasonlóan tervezünk és vázlatot készítünk.

Az anyaggyűjtés mindazoknak a külső és belső tulajdonságoknak az átgondolására, rendszerezésére és lejegyzésére irányul, amelyekből a jellemzésnél építkezni fogunk. Érdemes szó- és szinonimagyűjtést is végezni, hogy a lehető leggazdagabb szókinccsel gazdálkodhassunk írás közben.

Melyik két szereplőt látod a képen *A Pál utcai fiúk* c. regényből? Miből jöttél rá? (Jelenet *A Pál utcai fiúk* c. filmből, rendező: Fábri Zoltán, 1969)

Gondolatgyűjtő

A jellemzés:

- a leírás és a jellemzés rokon szövegfajták,
- a jellemzés külső bemutatás, azaz alakleírás + belső tulajdonságok, ismétlődő viselkedések, szokások,
- az írók gondosan jellemzik hőseiket, hogy jobban elképzelhető legyen, amit tesznek.

FELADATOK

- a) Vegyetek elő egy írólapot, és írjátok le minél pontosabban magatokat külső és belső tulajdonságaitok alapján, de ne írjátok rá nevet. Gyűjtsétek össze a lapokat, és megegyezés szerint vagy sorsolással olvassátok fel a bemutató leírásokat!

b) Értékeljétek, kinek mennyire sikerült a tömör bemutatkozás!

c) Ki mennyire ismeri magát, és ti mennyire ismeritek egymást?

- Jellemezd választás szerint valamelyik családtagodat 10 mondatban! A füzetedben dolgozz!

Milyen ember az, aki...

Nem látja a fától az erdőt

Nem fogja meg a munka végét

Elkóborolt az esze

Pereg a nyelve, mint a motolla

Hasára süt a nap

Gyűjts a füzetedbe még hasonló szólásokat, melyek az emberi tulajdonságokról szólnak!

58. A levél jellemzői

Gondolatébresztő

Hányféle jelentése lehet a *levél* szónak? Idézd fel a megszólításról tanultakat! Mondj három közhelyet a levél kezdő vagy befejező részéhez!

A LEVÉLÍRÁS SZABÁLYAI ■

Kedves Ötödikes!

A megszólítás és a kapcsolattartás ősidők óta létező műfaja a **levél**. Te címeztél már borítékot? Ismered annak az izgalmát, amikor levélpapírt, megfelelő tollat és nagyon szép bélyeget keres az ember, hogy élete „legfontosabb” levelét megírja? Talán sohasem jártál önállóan a **postán**, és nagymamád sem diktált neked levelet, mert neki már megromlott a látása. A filmekben láthatod, hogyan várták régen az emberek a postást, és festményeken is ábrázolták a levélolvasó lányokat. A kisgyerekek pedig a mai napig levelekben írják vagy íratják meg kívánságaikat a Mikulásnak.

Nézzük csak, milyen is egy igazi levél!

A megszólításban a megszólítottat **nagybetűvel** kell írni. A helyesírásra természetesen ügyelni kell! A **megszólítás** a hagyományos levélben állhat középen és kerülhet sor elejére is, de mindenképpen hagyj ki egy-két sort utána! A levélben törekszünk a **rendezett írásképre** és a szép, arányos elrendezésre. A levél végén igazodunk a megszólításhoz. Nagymamának nem írod, hogy tisztelettel, mert az hivatalos vagy távollágtartó, de nem is búcsúzol *csá, Nagy!* felkiáltással. Tanáraidnak írhatod az **üdvözlettel záróformulát**. A befejezéshez illeszthetsz jókívánságot is (*Min-den jót a továbbiakban!*; *Üdvözletem küldöm a család többi tagjának is!*). Lényeges része a levélnek az elköszönés mellett a **keltezés és az aláírás** is. Ezek hitelesítik a szöveget.

Sikeres és szórakoztató levélírást kívánunk!

Budapest, 2014. március 11.

Ha valamit kifelejtettél volna, a levél végén orvosolhatod: utóíratot írhatasz a levélhez ilyen rövidítéssel: ui. Ezt sokszor latinul írjuk, ahogyan régen volt szokás: p.s. (post scriptum, utóírat).

Üdvözlettel:

a szerzők

A LEVÉL TOVÁBBÍTÁSA ■ Ha már megírtuk levelünket, el is kell juttatnunk ahhoz, akinek szántuk. A közlekedés és a technika fejlődésével a feladótól a címzetthez többféleképpen és egyre gyorsabban tudjuk eljuttatni üzeneteinket: papíron – postán, elektronikusan – ímélben.

A LEVÉL STÍLUSA ■ A levél hangvételét aszerint kell megválasztani, hogy milyen célból írjuk:

- Hivatalos levél: kérvények, bejelentések → tárgyyszerű, csak a kérdésre szorítkozik, a nyelvezete komoly.
- Magánlevél, ímél → közvetlen, személyes hangú, beszédmódja lazább, mint az írott nyelv, társalgási stílus jellemző rá.

A **csetelésnek**, **mobilozásnak** is megvan a maga nyelve. Lényeges, hogy valaki milyen körülmények között ismerkedett meg ezzel a kommunikációs formával, milyen közösségben gyakorolja. Nem egyféle csetes nyelvi viselkedés létezik: nem mindenki a *lolozásnál*, *ikszdézésnél* és *vokozásnál* köt ki, sőt, egyeseket idegesítenek ezek a megoldások.

Az ímélezés fontosabb szabályai:

- Ne írd olyat a levedbe, amit képeslapon nem küldenél;
- Légy rövid, jelezd a levél tartalmát (tárgy);
- Trágár, indulatos levelet ne küldj, ha te kapnál ilyet, ne válaszolj rá, ne továbbítsd;
- Láncclevelet ne küldj másoknak, és figyelj a címre, amire továbbítod a leved!

A HELYES DÁTUMOZÁS ■ **A levelek végén** feltüntetjük a megírás dátumát, azaz **keltezzünk**. Ilyenkor évszámot, hónapot, napot, azaz dátumot kell írni, de nem mindegy hogyan. Az évszám és a nap egyaránt arab számmal, ponttal a végén írandó. A hónapot többféleképpen lehet leírni: arab számmal, római számmal, kiírva vagy rövidítve, azaz többféle írásmód is szabályos. Például, ha te kétezer-öt, május huszonnyolcadikán születél, így írhatod le: *2005. 05. 28.*, vagy *2005. V. 28.*, vagy *2005. május 28.*, vagy *2005. máj. 28.*

A történelemkönyvedben is sok évszámmal találkozol. Lapozd fel, és írd ki a füzetbe néhány különféleképpen írt dátumot! Látni fogod, hogy sokféle alakjuk lehet aszerint, hogy milyen szöveggörnyezetben fordulnak elő. Nézz utána a *Magyar helyesírási szótár 12. kiadásának* dátumokra vonatkozó részében a keltezés szabályainak!

Gondolatgyűjtő

Levél:

- a kapcsolattartás ősidők óta létező műfaja,
- hivatalos és magánlevél,
- sokáig papírra írt és elküldött üzenetet értettünk alatta, melyet a posta juttatott el a címzettnek,
- újabban az elektronikus úton eljuttatott levél, azaz az ímél a gyakoribb, szinte azonnal eljut a címzetthez.
- látszólag levél, de valójában új szóbeli-írásbeli műfaj a csetelés, és az SMS-üzenet.

A levélírás udvariassági szabályai: megszólítás nagybetűvel → rendezett íráskép, helyesírás → záró formulák használata.

FELADATOK

1. Készítsetek csoportmunkában (géppel vagy rajzos megoldással) olyan szófelhőt, amelyikben a digitális levelezésben leggyakrabban használt szavak és jelek (max. 10) szerepelnek!
2. Keress olyan szavakat, amelyekben az SMS-helyesírás félreértéseket okozhat! Különösen a rövidítések és az *ly/j* használata jusson eszedbe! A füzetben dolgozz!
3. Írja fel mindenki a nevét egy kicsi cédulára, majd húzzátok ki egy sapkából a neveket! A következő órára mindenki írjon a kihúzott névre egy rövid levelet úgy, hogy borítékot hajtogat hozzá és meg is címezi a borítékot, majd bedobja ládába. Leleményes, egyéni leveleiteket tanórán kézbesítheti az osztály postása, majd közösen értékelhettek a munkákat. Készíthettek egy cipősdobozból postaládát is az osztálynak, és máskor is írhattok leveleket.

4. a) Gyakoroljátok a dátumírást csapatversenyben!

Minden csapatnak legyen egy A/4-es lapja egy üresen hagyott padon vagy asztalon. Rendeződjete sorba, és jeladásra minden csapatból 1 tanuló üljön a papírhoz és írja le a születési dátumát és a születésnapját helyesen, a következő minta szerint:

Név	Melyik év, hó, nap? számmal	Melyik hónap, hányadikán? betűvel
-----	---------------------------------------	---

Közösen értékeljete és javítsatok, ahol szükséges!

- b) Írjátok le a családtagjaitok születési dátumait magyaros dátumozással! Több helyes változatot is használhattok!

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Ugyanaz másképp

Vannak olyan szókapcsolatok, amelyeknek a jelentése nagyon hasonló.

Pl. *megszületik – világra jön, meglátja a napvilágot* stb.

Gyűjts minél több szókapcsolatot az alábbi kifejezésekhez!

haragos lesz

gyorsan távozik

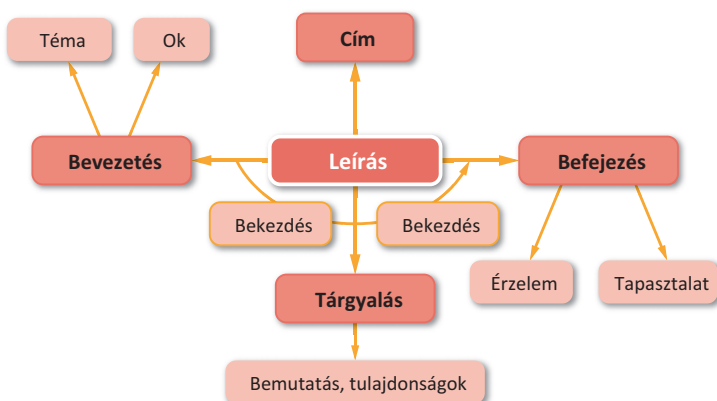
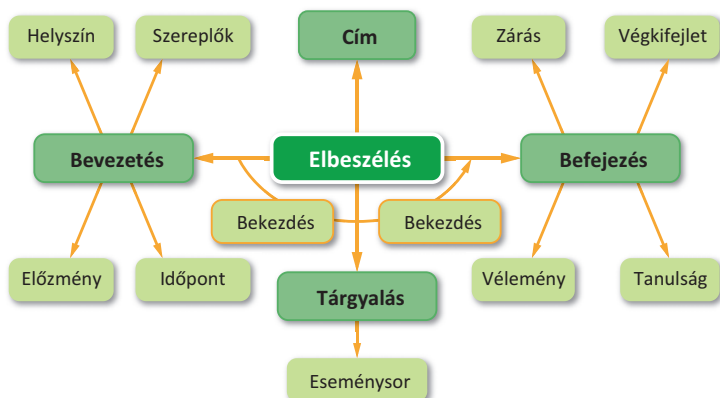
megjeds, fél

meghal

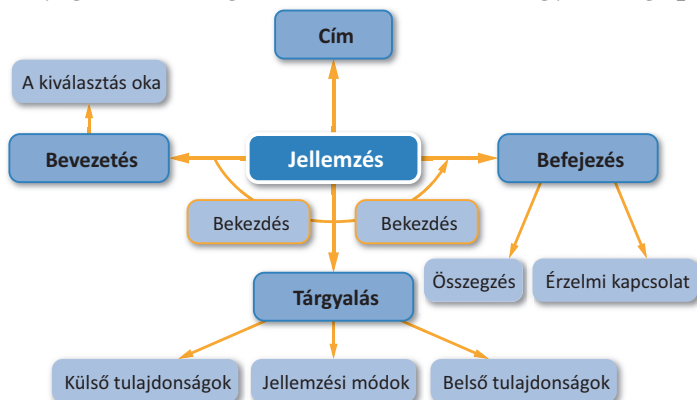

59. Összefoglalás – Szövegtípusok, fogalmazás

A SZÖVEGTÍPUSOK ■

- Milyen lényeges különbségeket veszel észre a két nagy szövegtípusnál?

- Milyen hasonlóságokat és különbségeket tudsz felsorolni a jellemzés és a leírás között?

MŰFAJOK AZ ÓRÁN ÉS A MINDENNAPOKBAN ■

	ELBESZÉLÉS	LEÍRÁS	JELLEMZÉS
ISKOLÁBAN	mese, monda, elbeszélő költemény, regény	állatleírás, tájleírás, tárgyleírás	bemutató: egy film/egy olvasott mű szereplőjéről; tanár/diák jellemzése
MÁSHOL IS	beszámoló, vicc; elbeszélés; film cselekményének elmesélése	termékleírás; útvonal leírása; használat leírása, elveszett tárgy leírása	bemutató: egy ismerős, barát bemutatása jellemzéssel; sportoló, versenyző jellemzése

- Hasonlítsd össze a három műfajt! Melyek a közös jellemzőik? Mik a főbb különbségek? Írj mindegyikre példát az irodalomkönyvedből!

FOGALMAZÁS ■

MEGVAN A TÉMA? – TUDNOD KELL, MIRŐL AKARSZ ÍRNI!	
Frissítsd fel a fejedben, mit kell figyelembe vened fogalmazás közben! Érted-e pontosan, mi mindenre lehet gondolni? Minden szó jelentése világos-e, amit használni szeretnél? Milyen célból írsz, ki fogja olvasni? Milyen műfajban: elbeszélés, leírás, jellemzés, levél vagy más? Mennyi idő van rá, milyen hosszú legyen? Komoly légy, vagy humoros is lehetsz: milyen szavakat ne használj?	
Az anyag összegyűjtése	Ha van az előkészületre idő: a tapasztalat, megfigyelés, emlékezés, elképzelés, olvasás minden fajtája alkalmas rá.
A cím meghatározása	Utal-e a témára, eléggé rövid és ötletes, figyelemfelkeltő?
Anyag elrendezése, vázlatkészítés: a fogalmazás tagolása bevezetésre, tárgyalásra, befejezésre	Arányos-e a tagolás, hogyan vezet be a témába, eléggé érthetően kifejti a mondandót, megfogalmaz-e tanulságot vagy véleményt?
A fogalmazás kidolgozása	Megírás, átnézés, javítás (helyesírás és tartalmi)
Önellenőrzés, önértékelés	Újra leírás, tisztázás (ha van idő)

- A táblázat alapján mondd el, miben vagy jó, miben kevésbé, miben fejlődött az utóbbi időben fogalmazás írásakor!

A LEVÉL JELLEMZŐI ■

- Írtál-e valaha kézzel írt és postán feladott levelet? Ha nem, akkor is érdemes kipróbálni. Lepj meg valakit egy kézzel írt levéllel valamilyen esemény alkalmából!
- Járj utána! Hogyan írhatjuk le helyesen az elektronikus levél angol nevét a 12. helyesírási szabályzat szerint?

A SAJÁT NEVEM
VÁROS
UTCA, HÁZSZÁM
IRÁNYÍTÓSZÁM

CÍMZETT NEVE
CÍMZETT CÉG NEVE
VÁROS
UTCA, HÁZSZÁM
IRÁNYÍTÓSZÁM

60. Ellenőrizd a tudásodat!

- Mit gondolsz, szóbeli vagy írásbeli műfaj inkább a cset és az SMS? Gyűjts érveket amellett, hogy igen, és amellett is, hogy miben nem!
- Osszátok meg a tapasztalatotokat, hogyan lehet figyelni a vázlatra és az információkra egyszerre! Bármely tantárgy jó gyakorlatát beépíthetitek, felhasználhatjátok!
- Írd le a füzetedbe emlékezetből a háromféle szövegtípus (elbeszélés, leírás, jellemzés) legfőbb jellemzőit! Ha tudod, hasonló rajzos formában rögzítsd, ahogy a leckékben szerepel!
- A 141. oldali legfelső táblázat alapján válaszd ki, melyik szövegtípus engedi meg, hogy a szlenget használd! Például milyen szavakat?
- Készíts összehasonlító táblázatot a kérdéshez: az írott szöveg maradandóbb, tartósabb, mint a kimondott szó?
- Mi az oka, hogy más stílusban illik fogalmaznod, amikor egy felnőttnek, például a tanárodnak írsz, és másként, ha közeli hozzátartozódnak vagy barátaidnak?
- Emlékszel, milyen fontos szerepe van egy közlésben, hogy milyen céllal írunk vagy szólalunk meg. Idézd fel a kommunikáció céljáról tanultakat a szövegfajták rendszerezésénél is!
- Milyen formai követelményeknek kell megfelelnie a megcímezett borítéknak?
- Milyen részei vannak a levélnek?
- Milyen megszólításokat, elköszönő formulákat írhatasz bele egy levélbe, ha:
  - barátodnak/barátnődnek írod;
  - tanárodnak írod;
  - hivatalnak írod?
- Nézz utána, mi lehet a *cyberkafé* (vagy pl. *netkafé*), és találj rá magyar megfelelőt!

KITEKINTŐ

A régi, megőrzött levelek, iratok sok érdekes információval szolgálnak az utóknak. Ezek egy részét a levéltárak őrzik. Ha híres emberek írták, vagy érdekes történelmi eseményekről szólnak, akkor még inkább érdemes őket tanulmányozni. Vannak akik családfájuk felkutatásához keresik fel ezeket a gyűjteményeket. Kukkants bele te is a híres emberek levelezésébe a mek.oszk.hu oldalon, a tárgykeresőbe írd be: levelezés!

- AZONOS ALAKÚ SZAVAK** ■ Két szó hangalakja azonos, de jelentésük között nincs összefüggés. Például: *dob* (főnév) – *dob* (ige).
- BETŰ** ■ A beszédhang írott vagy nyomtatott jele.
- BETŰREND** ■ A szavak ábécé és a betűrendbe sorolás szabályai szerinti sorba rendezése.
- BESZÉD** ■ A mondanivaló közlésének és az emberek közötti kapcsolatteremtésnek az eszköze.
- BESZÉDHANG** ■ A beszédhang nem azonos a betűvel. Az emberek közötti nyelvi kommunikáció során kiejtett hang. Hangképző szerveink összehangolt működése szükséges ahhoz, hogy egy-egy beszédhangot megfelelően ejtsünk ki.
- CÍMZETT** ■ A kommunikációs folyamat egyik résztvevője. Az üzenet fogadója, általában a hallgató.
- CSATORNA** ■ A kommunikációs folyamat egyik tényezője. Közvetítő közeg (pl. levegő, internet, telefon).
- EGYJELENTÉSŰ SZAVAK** ■ A szó hangalakjához egy jelentés tartozik. Például: *fodrász*, *kertész*.
- ELLENTÉTES JELENTÉSŰ SZAVAK** ■ A szópár jelentése ellentétes. Például: *pöttöm-óriási*.
- HANG** ■ Egy hangforrás által megszólaltatott jelenség. Hullámokban terjed, és fülünk fogja fel. Általában kapcsolunk hozzájuk valamilyen jelentést. Nem minden hang beszédhang, de minden beszédhang hang.
- HANGALAK** ■ A szavak hangsora, hangteste.
- HANGULATFESTŐ SZAVAK** ■ Mozgást, cselekvést, vagy tulajdonságot leíró szavak. Például: *cammog*, *ugrabugrál*, *tutyimutyi*.
- HANGKÉPZŐ SZERVEK** ■ Azok a testrészeink, amelyek a beszédhangokat létrehozzák: a tüdő, a légcső, a gégefő a hangszalagokkal, az orrüreg és a szájüreg. A szájüregben a nyelv, a szájpadlás, a fogak és az ajkak.
- HANGREND** ■ A magyar szavak csoportosítása abból a szempontból, hogy bennük a magas és mély magánhangzók milyen rend szerint fordulnak elő. Vannak magas, mély és vegyes hangrendű szavak.
- HANGUTÁNZÓ SZAVAK** ■ Emberek, állatok, természeti jelenségek, gépek, tárgyak hangját utánozó szavak. Hangalakjuk, hangzásuk szoros kapcsolatban van a jelenséggel, a jelentésükkel. Például: *csiripel*, *dobog*.
- HASONLÓ ALAKÚ SZAVAK** ■ A szópárok hangalakja hasonló, jelentésük lehet megegyező, vagy eltérő. Fajtái az alakváltozatok: *fel-föl*; és a jelentésselkülönülések: *egyenlőre-egyelőre*.
- ILLESZKEDÉS TÖRVÉNYE** ■ A két- és háromalakú toldalékok magánhangzója a tőszó magánhangzóíhoz illeszkedik.
- JELLEMZÉS** ■ A leírás egyik válfaja. Egy személy bemutatása a rá jellemző külső és belső tulajdonságai alapján.

KÉPZŐ ■ Toldalékfajta, megváltoztatja a szó jelentését, esetenként a szófaját is.

KOMMUNIKÁCIÓ ■ Minden olyan tevékenységet és folyamatot magában foglal, amely-lyel információt cserélünk, tájékoztatunk vagy tudatunk valamit.

LEÍRÁS ■ Élőlények, tárgyak, tájak természeti jelenségek bemutatása tulajdonságaik alapján.

MAGÁNHANGZÓ ■ A beszéd hangjainak egyik nagy csoportja. Képzésük során a hangszalagok rezegnek, a levegő a szájüregből akadály nélkül távozik. Magukban is hangzanak, szótagot is alkothatnak.

MÁSSALHANGZÓ ■ A beszéd hangjainak egyik nagy csoportja. Képzésük során a hangszalagok rezegnek (zöngés mássalhangzók) vagy nem rezegnek (zöngétlen mássalhangzók); a levegő a szájüregben akadályba ütközhet. Önmagukban nem hangzanak, csak magánhangzóval együtt, így szótagot sem alkothatnak önmagukban.

MÁSSALHANGZÓ-KIESÉS ■ Az egyik mássalhangzótörvény. Az a jelenség, amikor három mássalhangzó egymás mellé kerülésekor a kiejtésben a középső hangot nem ejtjük.

MÁSSALHANGZÓ-RÖVIDÜLÉS ■ Az egyik mássalhangzótörvény. Az a jelenség, amikor a hosszú mássalhangzó előtt vagy után egy másik mássalhangzó áll, ekkor a hosszú mássalhangzót röviden ejtjük.

NYELVI SZINTEK ■ A hangok – a szóelemek – a szószerkezetek – a mondatok.

ÖSSZEOLVADÁS ■ Az egyik mássalhangzótörvény. Az a jelenség, amikor két, egymás mellé kerülő mássalhangzó helyett egy harmadikat ejtünk.

ÖSSZETETT SZAVAK ■ Szerkezetük szerint a szavaknak azon csoportja, melyek két vagy több szóból állnak, előtagból és utótag/okból.

RAG ■ Az egyik toldalékfajta. Záró toldalék, meghatározza a szó mondatbeli szerepét.

RÉSZLEGES HASONULÁS ■ Az egyik mássalhangzótörvény. Az a jelenség, amikor két, egymás mellé kerülő mássalhangzó részben hat egymásra, de ez a hangtani jelenség csak kiejtésben érvényesül, írásban nem jelöljük. Fajtái: zöngésítés, zöngétlenedés, képzés helye szerinti részleges hasonulás.

ROKON ÉRTELMI SZAVAK (SZINONIMÁK) ■ Azok a szavak, melyek hangalakja különböző, de jelentésük ugyanaz vagy hasonló. Használatukkal más-más stílusú, hangulatú szöveget alkothatunk. Pl. *fut*: *szalad, lohol, rohan, spurizik*.

TELJES HASONULÁS ■ Az egyik mássalhangzótörvény. Az a jelenség, amikor két, egymás mellé kerülő mássalhangzó olyannyira hat egymásra, hogy az egyik a másikkal azonossá válik. Lehet írásban jelölt vagy jelöletlen.

TOLDALÉKOK ■ A szótőhöz kapcsolódó szóelemek, sorrendjük kötött: képző, jel, rag.

TÖBBJELENTÉSŰ SZAVAK ■ A szó hangalakjához több jelentés kapcsolódik, amelyek között összefüggés van. Például: *levél* (növény része) – *levél* (írasmű).

